

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR CROATIA

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2021

Slavica Singer ▪ Nataša Šarlija ▪ Sanja Pfeifer ▪ Sunčica Oberman Peterka

REPUBLIKA HRVATSKA
Ministarstvo gospodarstva
i održivog razvoja

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih
i srednjih poduzeća i poduzetništva

ICES

International Centre for
Entrepreneurial Studies

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO Chair in
Entrepreneurial Education,
J.J. Strossmayer University in Osijek, Croatia

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA
Ekonomski fakultet u Osijeku

HRVATSKA UDRUGA BANAKA

CROATIAN BANKING ASSOCIATION

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR CROATIA

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2021

AUTORI

Slavica Singer
Nataša Šarlija
Sanja Pfeifer
Sunčica Oberman Peterka

SURADNICI

Danica Eterović
Oto Wilhelm

SPONZORI

Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja
Hrvatska udruga banaka
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku
ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
UNESCO Katedra za poduzetničko obrazovanje

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva

MEDIJSKI POKROVITELJ
Hrvatska udruga banaka

CEPOR

Centar za politiku razvoja malih
i srednjih poduzeća i poduzetništva

Iako su u izradi ove studije korišteni GEM podaci, za njihovu interpretaciju i korištenje odgovorni su isključivo autori. Dijelovi ove publikacije smiju se reproducirati bez odobrenja autora, ali bez izmjena i uz podatak o izvoru.

RECENZENTI

Prof. dr. sc. Miroslav Rebernik, University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Slovenija (dijelovi recenzije)

“The review of the scientific monograph Global Entrepreneurship Monitor Croatia 2021 - The Croatian GEM team is one of the few research teams that can boast twenty years of continuous participation in the Global Entrepreneurship Monitor survey. The Global Entrepreneurship Monitor (GEM), the most comprehensive longitudinal global survey of entrepreneurship, has been studying entrepreneurial phenomena since 1999. The Croatian team joined in 2002, and a 20-year evidence base allows the Croatian team to compare, in particular, key elements of early-stage entrepreneurship in Croatia with entrepreneurship in other economies that participate or have participated in the study GEM. ...Among other things, the survey shows many indicators that point to stronger growth in the near future. It also shows an upswing in entrepreneurial confidence, which will be critical to expanding entrepreneurial activity as the economy recovers from the difficult last two years... In fact, 58.3% of Croats said they saw good opportunities to start a business in 2021, up from 47.2% in 2020. In addition, 57.3% of TEA respondents planned to use new digital technologies to grow their business in the next six months, reflecting both a willingness to invest and an understanding of current business demands.... Also of particular value is the monitoring entrepreneurs' awareness of the UN Sustainable Development Goals and the extent to which they consider the social and environmental impacts of their business ventures. ...In conclusion, the Global Entrepreneurship Monitor Croatia 2021 brings new and valuable insights on Croatian entrepreneurship. It enriches the thesaurus of understanding of Croatian entrepreneurship and additionally contribute valuable inputs to the longitudinal database on entrepreneurship and entrepreneurial capacity in Croatia and globally. It also provides a valuable guidance for policy makers on what are the key features of the entrepreneurial environment that should be improved.”

Prof. dr. sc. Bahrija Umihanić, Univerzitet u Tuzli, Ekonomski fakultet Tuzla, Bosna i Hercegovina

“Izvršajem „GEM Hrvatska 2021“ obilježava se jubilej dvadeset godina sudjelovanja Hrvatske u najvećem svjetskom akademskom projektu istraživanja poduzetništva. Vrijedni GEM tim Hrvatske predvođen prof. Slavicom Singer u proteklom periodu slučajnim izborom obuhvatio je 40.000 odraslih osoba i 386 eksperata, izradio 20 godišnjih izvještaja koji su rezultirali sa preko 200 preporuka koje su predstavljale vrijednu i nezaobilaznu podlogu kreiranja politika unapređenja poduzetničkog kapaciteta gospodarstva Hrvatske. Rezultati GEM istraživanja publicirani u godišnjim GEM izvještajima postali su nezaobilazni izvor za izradu diplomskih radova, master teza, doktorskih disertacija, sveučilišnih kurikuluma, edukativnih programa neformalnog i informalnog obrazovanja koje provode nevladine organizacije te su poslužile u diseminaciji učenja o poduzetništvu.

...Posebna vrijednost ovogodišnjeg izvješća je u tome što GEM istraživanje u 2021. godini prati kapacitet reagiranja na pandemiju COVID-19 kroz reakcije poduzetnika i vladinih politika, ali i u tome što po prvi put prati osviještenost poduzetnika o UN ciljevima održivog razvoja i u kojoj mjeri vode računa o društvenom i okolišnom utjecaju svojih poslovnih pothvata. Pokazatelji nam otkrivaju da stepen digitalizacije poslovanja povećava otpornost na krize, te da postoji nedvosmislena opredijeljenost poduzetnika da razvijajući svoje poslovne poduhvate vode računa o implikacijama na dobrobit društva i okoliša.”

Izdavač:

CEPOR –

Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva

www.cepor.hr

Zagreb

Godina izdanja: 2022.

Dizajn i priprema:

Grafika d.o.o.

Tisak:

Grafika d.o.o.

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001138173

ISBN 978-953-7520-14-4

Sadržaj

Popis tablica

Popis slika

Popis primjera (Pod povećalom)

Riječ ministra

Ukratko o najvažnijem

8

9

1. Uvod

14

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja	14
GEM poduzetnički proces i GEM indikatori	16
Međunarodna dimenzija GEM istraživanja	18
O uzorku u Hrvatskoj	20
GEM istraživački tim u Hrvatskoj	20
Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj	20

2. Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do konkurentnosti, u međunarodnoj perspektivi

22

Percepcija o prilikama se vratila na razinu iz 2019., a namjere za pokretanje poslovnog pothvata stagniraju	22
<i>Individualni atributi potencijalnih poduzetnika</i>	23
<i>Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu</i>	25
Dinamizam poduzetničke strukture	26
<i>Stabilni intenzitet rađanja poduzetničkih pothvata</i>	26
<i>Gustoća 'odraslih' poduzeća i stopa odrastanja (preživljavanja)</i>	29
<i>Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti</i>	30
<i>Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture</i>	33
Malo rastućih poduzeća	33
<i>Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini</i>	34
<i>Sektorska struktura</i>	35
<i>Očekivanja novog zapošljavanja</i>	36
Poduzetnička aktivnost zaposlenika – stabilna ali još uvijek nedovoljno prepoznata komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske	38
Pandemija COVID-19 – gubitak poslovne vitalnosti, poduzetničke reakcije, vladina podrška	38
Održivi razvoj i poduzetništvo	41

3. Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

46

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodnost i dob	46
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji	49
Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti	50
Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne	51
Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji	53
Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu	68

4. Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2019.-2021.

70

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (National Entrepreneurship Context Index)	71
---	----

Komponente poduzetničke okoline	73
<i>Pristup novcima</i>	74
<i>Vladine politike prema poduzetništvu</i>	74
<i>Vladini programi za poduzetništvo</i>	77
<i>Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije</i>	79
<i>Transfer istraživanja i razvoja</i>	80
<i>Profesionalna i komercijalna infrastruktura</i>	81
<i>Otvorenost domaćeg tržišta</i>	82
<i>Fizička infrastruktura</i>	83
<i>Kulturne i društvene norme</i>	83
Djelotvornost poduzetničke okoline	84
5. Zaključci i preporuke	90
Zaključci	90
<i>O poduzetničkoj okolini</i>	90
<i>O društvenim vrijednostima o poduzetništvu i individualnim poduzetničkim atributima</i>	90
<i>O poduzetničkoj aktivnosti</i>	91
<i>O poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika</i>	91
<i>O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti</i>	91
<i>O poduzetničkoj i vladinoj reakciji na pandemiju COVID-19</i>	92
<i>O održivom razvoju i poduzetništvu</i>	92
Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)	92
<i>Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama – polazište za preporuke</i>	92
<i>Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke</i>	93
<i>Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima</i>	94
Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, Europskog semestra i GEM istraživanje	95
Literatura i reference	96
Prilog 1	101
GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata	
Prilog 2	104
Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju – 2021.	
Prilog 3	106
Nacionalni timovi i sponzori koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2019-2020. godini	

Popis tablica:

- Tablica 1: Definicije GEM indikatora
- Tablica 2: Kategorije bruto domaćeg dohotka - 2021.
- Tablica 3: Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2021. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku
- Tablica 4: Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - % od odrasle populacije s odgovorom DA
- Tablica 5: Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - % od odrasle populacije
- Tablica 6: Percepcija o poduzetničkim namjerama - % od odrasle populacije
- Tablica 7: Percepcija o strahu od promašaja - % od odrasle populacije
- Tablica 8: Biti poduzetnik je dobar izbor karijere - % od odrasle populacije
- Tablica 9: Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu - % od odrasle populacije
- Tablica 10: Percepcija o medijskoj pažnji poduzetništvu - % od odrasle populacije
- Tablica 11: Nova poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - % od odrasle populacije
- Tablica 12: Razlozi za ulaz u poduzetničku aktivnost - % od TEA poduzetnika
- Tablica 13: Motivacijski indeks – Hrvatska u usporedbi s EU zemljama koje imaju najviši i najniži motivacijski indeks
- Tablica 14: Gustoća 'odraslih' poduzeća - % od odrasle populacije
- Tablica 15: Izlazak iz poslovne aktivnosti - %
- Tablica 16: Razlozi izlaza iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)
- Tablica 17: Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/“odrasla“ poduzeća
- Tablica 18: Inovativnost proizvoda i tehnologije, nacionalna razina tržišta - % TEA poduzetnika
- Tablica 19: Inovativnost proizvoda i tehnologije, međunarodna razina tržišta - % TEA poduzetnika
- Tablica 20: Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od TEA poduzetnika
- Tablica 21: Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od 'odraslih' poduzetnika
- Tablica 22: Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % TEA poduzetnici
- Tablica 23: Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % 'odraslih' poduzetnika
- Tablica 24: Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – TEA poduzetnici - %
- Tablica 25: Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od 'odraslih' poduzetnika
- Tablica 26: Očekivani intenzitet rasta (19+ zapošljavanja u narednih 5 godina) – TEA poduzetnici - %
- Tablica 27: Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %
- Tablica 28: Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA
- Tablica 29: Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA
- Tablica 30: Reakcija TEA poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - % TEA poduzetnika, 2021.
- Tablica 31: Reakcija 'odraslih' poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - % TEA poduzetnika, 2021.
- Tablica 32: Digitalizacija prodaje u sljedećih 6 mjeseci - % od TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA, 2021.
- Tablica 33: Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % TEA poduzetnika s odgovorom DA
- Tablica 34: Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA
- Tablica 35: Preferiraju jednak standard za život za sve - % od odrasle populacije s odgovorom DA
- Tablica 36: Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA, 2021.
- Tablica 37: Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA, 2021.
- Tablica 38: Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodosti, mjerena TEA indeksom
- Tablica 39: Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike, u %
- Tablica 40: Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %

- Tablica 41: Poduzetnička aktivnost mladih, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %
- Tablica 42: Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodnosti - TEA Muškarci/TEA Žene
- Tablica 43: Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %
- Tablica 44: Obrazovna razina i poduzetnički atributi, 2019.-2021. - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti
- Tablica 45: Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel u sektorima - %
- Tablica 46: Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, % od odrasle populacije
- Tablica 47: Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini, u narednih 6 mjeseci - % od svih koji vide prilike
- Tablica 48: Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije
- Tablica 49: Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj, 2021. – % odrasle populacije
- Tablica 50: Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije
- Tablica 51: Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2021.
- Tablica 52: NECI indeks
- Tablica 53: Zemlje s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom – NECI indeksi
- Tablica 54: Pristup novcima, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 55: Pristup novcima – dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava, 2021., Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 56: Vladine politike – prioriteti i podrška, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 57: Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 58: Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 59: Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 60: Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 61: Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 62: Transfer istraživanja i razvoja – prosječne ocjene pojedinačnih izjava kojima se opisuje ova komponenta poduzetničke okoline, Hrvatska
- Tablica 63: Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 64: Vanjska poslovna podrška aktivnostima novih i rastućih poduzeća
- Tablica 65: Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 66: Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 67: Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 68: Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje
- Tablica 69: Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj
- Tablica 70: Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016.-2021.
- Tablica 71: Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016-2021.
- Tablica 72: Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2019. i 2020.
- Tablica 73: Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2021.

Popis slika:

- Slika 1: Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline*
- Slika 2: Poduzetnički proces*
- Slika 3: Operativne definicije ključnih aktera poduzetničke aktivnosti*
- Slika 4: Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po rodnom kriteriju i dobnoj strukturi – udjel u dobnoj skupini, %*
- Slika 5: NECI za sve GEM zemlje, 2021.*
- Slika 6: Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2021. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama*

Popis primjera:

- Pod povećalom 1: Nova perspektiva u GEM indikatorima*
- Pod povećalom 2: On-line platforma za ponudu biznisa na prodaju*
- Pod povećalom 3: GEM indikator i UN ciljevi održivog razvoja*
- Pod povećalom 4: Teva/Pliva i UN ciljevi održivog razvoja - dva dobra primjera*
- Pod povećalom 5: Priča o pečatu – 7 godina poslije (2015.-2022.)*
- Pod povećalom 6: Ipak se kreće – od robota do stola, inovativnost uvijek pomaže*

Riječ ministra

Ovim izvješćem Hrvatska obilježava dvadeset godina sudjelovanja u najvećem svjetskom istraživanju poduzetništva Global Entrepreneurship Monitor (GEM) i time se pozicionira kao zemlja koja svoje politike u području poduzetništva može temeljiti na istraživačkim spoznajama. Dugogodišnja uključenost u GEM istraživanje omogućava praćenje trendova i obrazaca poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj, ali i usporedbu na europskoj i globalnoj razini. Kroz GEM istraživanje Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja dobiva povratnu informaciju od građana, poduzetnika i eksperata o svojim politikama i programima fokusiranim na razvoj poduzetničke okoline.

Pokretanje poslovnih pothvata početak je poduzetničke aktivnosti, rast poslovnih pothvata intenzivira stvaranje nove vrijednosti za cjelinu društva. Aktivnostima Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja nastoji se izgraditi poduzetnička okolina koja je stimulirajuća za oba aspekta poduzetničke aktivnosti. Pri tome, posebna pažnja se usmjerava prema poticanju suradnje istraživačkog i poslovnog sektora u cilju jačanja inovativnosti, o kojoj ovisi konkurentan i održiv rast poslovnog pothvata.

Ovakva suradnja istraživačkog, poslovnog i vladinog sektora omogućava kritičnost temeljenu na različitim perspektivama, što je pretpostavka za integriranje tih perspektiva u produktivnu suradnju u procesu izgradnje stimulirajuće poduzetničke okoline. Relevantnost GEM istraživanja za vladine politike u području gospodarstva je tim veća jer prati što se događa u sektoru mikro, malih i srednjih poduzeća u kojima je zaposleno oko 68 % svih zaposlenih u Hrvatskoj (a tako je i u drugim zemljama EU i globalno). Očekujem da će GEM istraživanje doprinijeti i praćenju realizacije projekata ugrađenih u Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. - 2026. usmjerenih na poboljšanje poduzetničke okoline upravo za mikro, mala i srednja poduzeća (posebno kroz poticanje inovativnosti i pojednostavljivanje regulatornih procedura). Bilo bi dobro kada bi GEM istraživanje omogućilo i uvid u kojoj mjeri je osviještenost o UN ciljevima održivog razvoja izvor inovativnih ideja za rast i razvoj mikro, malih i srednjih poduzeća.

Izv. prof. dr. sc. Davor Filipović
 ministar gospodarstva i održivog razvoja
 Zagreb, 13. svibnja 2022.

Ukratko o najvažnijem

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko istraživanje poduzetništva pokrenuto 1999. godine, od deset najrazvijenijih zemalja, koje su željele utvrditi o čemu ovisi poduzetnička aktivnost u zemlji, zašto postoje razlike među zemljama i što vlade mogu učiniti u izgradnji poduzetničke okoline koja djeluje stimulirajuće na poduzetničku aktivnost pojedinaca. U 2021. godini u istraživanju je sudjelovalo 50 zemalja, u Europi 23, a u Europskoj uniji 18 zemalja.

Ovim izvješćem obilježava se dvadeset godina sudjelovanje Hrvatske u GEM istraživanju (od 2002. godine) što omogućava uočavanje trendova i obrazaca poduzetničke aktivnosti. Longitudinalne i međunarodne usporedbe (s grupama zemalja kojima Hrvatska pripada i s kojima se uspoređuje: EU i zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku) omogućene su korištenjem standardiziranih indikatora izračunatih iz podataka prikupljenih istim istraživačkim alatima u skladu s teorijski utemeljenim konceptualnim okvirom.

O procesu istraživanja

GEM istraživanje provodi se u godišnjoj dinamici, prikupljanjem podataka od odrasle populacije i eksperata. Podaci prikupljeni od reprezentativnog uzorka odrasle populacije izražavaju samoevaluaciju, očekivanja i percepciju o pojedinim aspektima poduzetničkog procesa (od individualnih atributa i društvenih vrijednosti do pojedinih faza životnog ciklusa poduzetničkih aktivnosti: pokretanje, rast, izlazak). Intervjui s izabranim ekspertima daju uvid u njihova mišljenja o kvaliteti poduzetničke okoline i interakcija poduzetnika s poduzetničkom okolinom.

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2021. godini, što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2021. godine) slučajnim izborom bilo obuhvaćeno 40.000 osoba. Neke zemlje opredjeljuju se za veće uzorke ispitanika zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti unutar zemlje i djelotvornijim oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana. Na primjer u 2021. godini, kao i u prijašnjim godinama, veličine uzorka su u Njemačkoj

3.796, Švedskoj 3.746, Francuskoj 3.791, Poljskoj 8.000, u Španjolskoj čak 31.785. Pored slučajnog uzorka odraslih stanovnika u GEM istraživanju sudjeluju i eksperti koji vrednuju kvalitetu i važnost komponenti poduzetničke okoline – u 2021. godini svoje ocjene je dalo 37 eksperta, odnosno u dvadeset godina provođenja istraživanja 386 eksperata.

U Hrvatskoj se rezultati GEM istraživanja uvijek interpretiraju u vremenskom kontekstu koji je duži od jedne godine (najčešće trogodišnje razdoblje), radi uočavanja promjena. Na taj način se potvrđuje ili opovrgava stabilnost uočenih tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te identificiraju kritična područja koja zahtijevaju intervencije od razine pojedinca do institucija. U ovom izvješću prezentiraju se rezultati istraživanja u 2021. godini u usporedbi s rezultatima iz 2019. i 2020. godine.

Za usporedbu Hrvatske sa svim zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanjima u 2021., 2020. i 2019. godini treba koristiti globalne godišnje izvještaje

<http://gemconsortium.org/report>

O poduzetničkoj okolini

Poduzetnička okolina u Hrvatskoj još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. Kompozitni indeks NECI (National Entrepreneurship Context Index) za procjenu snage cjeline nacionalnog poduzetničkog okvira i dalje pozicionira Hrvatsku na začelje: s ocjenom od 3,9 u 2021. godini, Hrvatska je zadnja zemlja od 19 EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (s prosječnom vrijednosti NECI indeksa 4,9)¹. U sve tri godine najbolje ocijenjena poduzetnička okolina je u Nizozemskoj (6,0; 6,3 i 6,3 respektivno).

Prema ocjenama eksperata samo dvije komponente (raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska i prometna, te dinamika domaćeg tržišta) djeluju **stimulirajuće** na poduzetničku aktivnost 2021. godine (a tako je bilo i u 2019. i 2020. godini). Ocjene su iznad 5 (u rasponu ocjena 1-9), ali neznatno iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju što se tiče dinamike domaćeg tržišta, i neznatno ispod EU prosjeka za kvalitetu fizičke infrastrukture, 1 u 2021. godini posebno **ograničavajuće komponente** poduzetničke okoline u Hrvatskoj su vladine politike prema regulatornom okviru, prisutnost značajnih barijera ulaska na

¹ 0 - vrlo loša poduzetnička okolina, 5 – zadovoljavajuća, 10 – vrlo dobra poduzetnička okolina

tržište, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, te nedostatan doprinos obrazovanja (osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja, te tercijarnog) izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih.

O poduzetničkoj aktivnosti Hrvatske u EU perspektivi

Percepcija o prilikama u neposrednoj okolini sudionika istraživanja, u narednih 6 mjeseci, u promatranom razdoblju ima vrlo izražen V oblik: pad u 2020. godini na 47,2% (sa 55,7% u 2019.) i rast na 58,3% u 2021. Pandemijska 2020. godina nije tako utjecala na promjene u percepciji o vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata niti na poduzetničke namjere. Reagirane ima oblik Λ - rast u 2020. godini i vraćanje u 2021. godini na razinu iz 2019. Istovremeno, Hrvatska je iznad prosjeka EU u svim promatranim godinama po uočenim prilikama, namjerama i uvjerenosti u vlastite sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata. Najveća razlika je percepciji o namjerama (u 2021. godini, u Hrvatskoj 21,7% anketirane odrasle populacije ima namjeru pokretanja poslovnog pothvata, u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju 11,8%). Ovako velika razlika između Hrvatske i EU prosjeka o namjerama pokretanja poslovnog pothvata, upućuje da je samozapošljavanje češći izbor u Hrvatskoj zbog ograničenih drugih opcija zapošljavanja. Po strahu od promašaja Hrvatska je u 2021. godini (49,9%) na razini prosjeka EU zemalja (48,4%), ali čak 15 postotnih poena iznad najniže razine straha od promašaja u Nizozemskoj (35,4%).

Društvene vrijednosti o poduzetništvu u Hrvatskoj još uvijek su u pravilu ispod prosječnih ocjena ispitanika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Oko 60% ispitanika smatra da biti poduzetnik je **dobar izbor karijere**, što je u skladu s činjenicom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata. Međutim, ovako optimistični pristup poduzetničkoj karijeri ugrožen je izuzetno **niskom percepcijom o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu**. U 2021. godini (kao i u 2020.) Hrvatska je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika (sa oko 15 postotnih poena zaostajanja od EU prosjeka). **Medijska pažnja prema uspješnim poslovnim pothvatima** je oko prosjeka EU, ali je broj ispitanika koji tako misle u 2020. godini značajno ispod mišljenja ispitanika u Sloveniji (62,2% vs. 83,6%).

Poduzetnička aktivnost Hrvatske mjerena kroz ukupnu ranu aktivnost – TEA indeks (poslovni pothvati do 42 mjeseca starosti) i aktivnost 'odraslih' poduzetnika (starijih od 42 mjeseca aktivnosti) ima stabilne ali različite tendencije promjena u odnosu na prosjek EU zemalja – iznadprosječno učešće rane poduzetničke aktivnosti i ispodprosječno učešće 'odraslih' poduzeća. U 2021. godini s 12,4% novih poslovnih pothvata Hrvatska je iznad prosjeka (8,4%) EU zemalja uključenih u GEM istraživanje. Međutim, **motivacijski indeks** ostaje nizak (omjer onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog želje da naprave promjenu, jako zarade i/ili nastave obiteljsku tradiciju i onih koji to čine jer nemaju mogućnost zaposlenja) – 1,8 u Hrvatskoj prema 4,32 u Švedskoj (a u 2020. godini taj omjer je bio 1,62 prema 3,75).

Po **gustoći 'odraslih' poduzeća** (broj 'odraslih' poduzeća na 100 odraslih stanovnika) Hrvatska je i 2021. godine na začelju EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju sa samo 57% od EU prosjeka. Ovako niska razina prisutnosti 'odraslih' poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Vitalnost poduzetničke strukture ovisi o intenzitetu ulaska u poduzetničku aktivnost, o izlasku iz poduzetničke aktivnosti i učešću rastućih poduzeća. I u 2021. godini, najčešći razlog **izlaska iz poslovne aktivnosti** je neprofitabilnost (20,5%, u odnosu na sve razloge izlaska), ali se na drugom mjestu pojavio razlog izlaska zbog uočene nove prilike (15,1% i po tome je Hrvatska značajnije iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (10,1%). Po izlasku iz poslovnog pothvata zbog poreznih opterećenja i birokracije (9,8%) u 2021. godini, Hrvatska nastavlja tendenciju smanjenja tog razloga (od 21,8% u 2019. preko 16,3% u 2020.), što se može povezati s izvjesnim poboljšanjima u vladinoj politici prema porezima i regulative, jer se npr. 'nemogućnost dobivanja svih potrebnih dozvola u roku od tjedan dana' i 'nepredvidljivost / nekonzistentnost porezne politike i regulative prema novim i rastućim poduzećima' u 2021. više ne pojavljuju kao ograničavajući aspekti. Nizak motivacijski indeks (1,8) upozorava na veće učešće ulaska u poduzetničku aktivnost zbog nužde koja je često praćena nedovoljnom pripremljenošću, a niža razina izlaska (2,3%) u usporedbi sa Irskom (4,4%) na administrativne prepreke s kojima se susreću poduzetnici koji žele izaći iz poslovnog pothvata. Te dvije karakteristike su najbolja kombinacija za vitalnost gospodarske strukture, jer to dovodi do puzajućeg procesa okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture koji ne doprinose niti stvaranju nove vrijednosti niti novom zapošljavanju.

Od 2019. godini u GEM istraživanju **rastuća poduzeća** se definiraju pomoću tri kriterija: inovativnost proizvoda i tehnologija na nacionalnoj ili svjetskoj razini, te izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu. Po inovativnosti proizvoda i tehnologija na nacionalnoj razini, novopokrenuti poslovni pothvati (TEA) u Hrvatskoj su iznad prosjeka EU zemalja koje su u 2021. godini sudjelovale u GEM istraživanju (2,4% vs 1,5%). Na međunarodnoj razini, taj odnos je značajnije uravnotežen (0,5% novopokrenutih poslovnih pothvata

prema 0,4% takvih pothvata u skupini EU zemalja). Ti poslovni pothvati uspijevaju izaći iz tržišta „crvenog oceana“ u kojem međusobno konkuriraju poduzeća s ne-diferenciranim proizvodima, bez inovativnih rješenja. Biti iznad prosjeka ili oko prosjeka je dobro, ali bi se trebali mjeriti prema najboljima, ne prema prosjeku: npr. ako Nizozemska ima 1,2% poduzeća s konkurentskim proizvodima na međunarodnom tržištu, tada je Hrvatska s 0,5% takvih poduzeća na samo 42% od nizozemskog rezultata. Hrvatska svoju konkurentnost gradi u u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta - u 2021. godini od svih novopokrenutih poslovnih pothvata 8,8% je u tim sektorima i 7,5% 'odraslih' poslovnih pothvata, što je oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (8,3% za TEA i 7,5% za 'odrasle' poduzetnike). Ali u usporedbi sa EU zemljama koje imaju najveće učešće TEA i 'odraslih' poslovnih pothvata u tim sektorima (Slovenija za TEA poduzetnike – 17,1% i Irska za 'odrasle' poduzetnike – 15,5%), Hrvatska je samo oko 50% njihovog učešća.

Po **poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika** (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) Hrvatska je u značajno iznad prosjeka EU zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju u svim godinama od kada se taj pokazatelj prati, tj. od 2011. godine. U 2021. godini 9,44% zaposlenika u Hrvatskoj imaju poduzetničku aktivnost unutar svog poduzeća, dok je prosjek za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 5,3%. Po tom pokazatelju Hrvatska je uvijek bila među prvih pet EU zemalja, a u 2020. i 2021. je na prvom mjestu, ali taj oblik poduzetničkog djelovanja još uvijek nije prepoznat kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Stimuliranje poduzetnog (proaktivnog i inovativnog) djelovanja zaposlenika kroz različite kompenzacijske programe doprinijelo bi konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta 'crvenog' oceana na kojem vlada konkurencija istih / sličnih proizvoda. Taj oblik poduzetničke aktivnosti predstavlja stabilan, ali skriveni poduzetnički kapacitet Hrvatske o kojem nitko ne vodi računa, niti poduzeća, niti nacionalne politike iz područja inovacija, obrazovanja ili poreznih olakšica, niti mediji, pa čak niti sindikati.

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i po rodosti i po dobi. Hrvatska je još uvijek značajnije 'muška' zemlja po poduzetničkoj aktivnosti (1,7 omjer muških i ženskih novopokrenutih poslovnih pothvata), na razini prosjeka EU zemalja (1,5) koje su u 2021. godini sudjelovale u GEM istraživanju. Razlozi rodne neuravnoteženosti u poduzetničkoj aktivnosti najčešće su rezultat organizacije obiteljskog života (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom je na ženi) i kulturološkog konteksta. Zanimljive su razlike između preferencija pojedinih razloga ulaska u poduzetničku aktivnost (2021.): jedini razlog koji muškarci više preferiraju u odnosu na žene je 'napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod' (54,7% vs. 45,1%). Žene su češće nego muškarci naglasile razloge 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' (75,3% vs. 59,5%) i 'napraviti promjene' 43,5% vs. 34,6%). Po razlogu 'nastaviti s obiteljskom tradicijom' muškarci i žene su izjednačeni. Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi oscilira oko EU prosjeka, osim što se u 2021. godini nastavlja smanjenje TEA indeksa u dobnoj skupini 35-44 (na 22,8%, dok prosjek za EU zemlje raste na 27,5%).

I u 2021. godine se potvrđuje obrazac da su **obrazovaniji ljudi i poduzetnički aktivniji**, ali je u Hrvatskoj intenzitet pokretanja poslovnog pothvata iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (to je skladu s podatkom o natprosječnoj vrijednosti TEA indeksa u Hrvatskoj u odnosu na EU prosjek). Obrazovaniji imaju i nižu razinu straha od promašaja (od 59% ljudi sa nižim od srednjoškolskog obrazovanja, preko 53% sa srednjoškolskim obrazovanjem, do 45% sa tercijarnim obrazovanjem). Zanimljivo je da ljudi sa srednjoškolskim obrazovanjem češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi s poduzetnicima (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine, što je izazov za tercijarnu razinu obrazovanja.

Sektorska rasprostranjenost novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) pokazuje i u 2021. godini gotovo dvostruko više takvih pothvata u ekstraktivnoj industriji (11,2% vs. 6,5%), a značajnije manje u sektoru usluga za potrošače (za oko 20%), uspoređeno s prosjekom EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Iz sektorske strukture / rasprostranjenosti poduzetničkih aktivnosti vidi se smjer gospodarske specijalizacije, koja može biti rezultat raspoloživosti resursa (kao što je slučaj s poljoprivredom), tradicije, ali i mogućeg odsustva strateške inovativnosti.

Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne, ali su se u razdoblju 2019.-2021. pojavili određeni obrasci promjena u intenzitetu poduzetničkih aktivnosti po regijama. Kontinuirani rast novopokrenutih poslovnih pothvata pokazuju samo dvije regije (Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Sjeverna Hrvatska), usprkos pandemiji COVID-19. Iako je Lika i Banovina i dalje regija s najnižom poduzetničkom aktivnosti, ostvaren rast novopokrenutih poslovnih pothvata u 2020. i 2021. godini praćen je kao i prije s najmanje onih koji vide priliku u svojoj sredini, a najčešći razlog za ulazak u poduzetničku aktivnost je nužda ('zaraditi za život').

Poduzetničke aktivnosti i vladine mjere iz perspektive COVID-19 u 2021. godini

GEM istraživanje i u 2021. godini prati kapacitet reagiranja na pandemiju COVID-19 kroz reakcije poduzetnika i vladinih politika. Poduzetnici s novopokrenutim poslovnim pothvatom ocjenjuju djelotvornost vladinih mjera nešto ispod prosjeka te skupine poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju, dok su 'odrasli' poduzetnici značajnije zadovoljniji od prosjeka EU zemalja.

U Hrvatskoj, poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti (TEA) češće nego 'odrasli' poduzetnici smatraju da je zdravstvena kriza (COVID-19) otvorila nove prilike (32,7% vs. 25,7%). Poduzetnici u Irskoj (obje skupine anketiranih poduzetnika) dvostruko češće nego u Hrvatskoj vide takve prilike (TEA poduzetnici 60,5%, 'odrasli' poduzetnici 52,6%).

U kojoj mjeri i kako su poduzetnici reagirali na posljedice pandemije COVID-19 digitalizacijom svog poslovanja pokazuje sličnost između TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika i u Hrvatskoj i u usporednoj skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, ali i velike razlike ovisno o prisutnoj razini digitalizacije. Razlike između zemalja s najnižim ili najvišim reakcijama govore o tome da zemlje koje su visoko digitalizirane nisu bile zatečene (kao npr. Finska). Poduzetnici u Irskoj i Švedskoj samo su intenzivirali već postojeće planove.

Održivi razvoj i poduzetništvo

U 2021. godini, GEM istraživanje po prvi puta prati osvještenost poduzetnika o UN ciljevima održivog razvoja i u kojoj mjeri vode računa o društvenom i okolišnom utjecaju svojih poslovnih pothvata. Objе kategorije poduzetnika (TEA i 'odrasli') izrazile su osvještenost o UN ciljevima održivog razvoja iznad prosjeka poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju, ali i opredijeljenost da o budućnosti svog poslovnog pothvata vode računa o implikacijama na dobrobit društva i okoliša. Visoko učešće anketiranih poduzetnika sa stavom da su društveni / okolišni razlozi važniji od profita nije u potpunosti praćeno i ocjenama (u skali 0-10) koje o tome imaju intervjuirani eksperti (5,26) u odnosu na prosjek EU zemalja (5,51).

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama

GEM konceptualni model se temelji na niz interakcija između pojedinaca (koji žele i znaju kako pokrenuti i razvijati poslovni pothvat s namjerom stvaranja vrijednosti ne samo za sebe nego i za druge) i brojnih institucija koje čine stimulirajuću ili ograničavajuću poduzetničku okolinu. Zbog toga je jačanje poduzetničkog kapaciteta gospodarstva Hrvatske odgovornost pojedinaca i brojnih ministarstava (gospodarstva, obrazovanja, financija, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija).

GEM istraživanje omogućava uvid u dinamiku promjena, obrazac promjena i usporedbu s drugima (EU zemlje i zemlje s visokim dohotkom po stanovniku, kao i sa EU zemljama koje imaju najbolje indikatore poduzetničkog djelovanja) u GEM istraživanje 2020. godine Hrvatska ne može biti iznenađena svojom pozicijom u usporedbi s prosjecima, najboljima, ali i sa trendovima vlastitih promjena, jer su rezultati godišnjih istraživanja javno dostupni.²

Nakon dvadeset godina u Hrvatskoj su prepoznatljivi trendovi jačanja rane poduzetničke aktivnosti, još uvijek prisutan niski motivacijski indeks (više ljudi koji pokreću poslovni pothvat zbog nužde nego u grupi EU zemalja), niska gustoća 'odraslih' poduzeća, iznadprosječna inovativnost, ali daleko od najboljih, visoka poduzetnička aktivnost zaposlenika. Istovremeno, kvalitetu poduzetničke okoline trajno ograničavaju vladine politike prema regulativi, nedostatna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, te nedovoljan doprinos obrazovanja u jačanju poduzetničkih kompetencija mladih.

Za promjenu stanja ključne su **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju poticajne poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog prepoznatih prilika, a ne zbog nužde).

Hrvatska, kao i ostale EU zemlje ima dva instrumenta za **implementaciju dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Europskog semestra³ i Nacionalni plan oporavka i otpornosti okosnica su utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini.

² CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

³ Nakon što je europski semestar 2020. i 2021. bio privremeno prilagođen kako bi se odgovorilo na socioekonomske izazove uzrokovane pandemijom bolesti COVID-19, Vijeće Europske unije je od 2022. godine vratilo europskom semestru ulogu praćenja izvršenja Mehanizma za oporavak i otpornost (odlukom od 9. studenog 2021.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih

Spora reakcija na uočena ograničenja poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj prouzročila je nužnost ponavljanja većine preporuka u cijelom razdoblju uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje (od 2002. godine)⁴. Aktualiziranjem preporuka iz GEM izvješća 2019-2020. s naglašavanjem relevantnosti za UN ciljeve održivog razvoja institucije i pojedinci su pozvani na suradnju u ostvarivanju potrebnih promjena.

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, financija, obrazovanja, znanosti, rada, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti 'prozore prilika'. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva, u cilju komercijalizacije inovativnih proizvoda. Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za korištenje usluga industrijskih dizajnera. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
4. Analizirati mogućnost **poreznog stimuliranja (kroz kompenzacijske programe) poduzetnog djelovanja zaposlenika**, u cilju jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, na nacionalnom, ali još više i na međunarodnom tržištu upravo kroz poticanje inovativnosti u području proizvoda, poboljšanje proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta „crvenog“ oceana. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
5. Osigurati da svi mladi imaju pristup **formalnom obrazovanju (od primarne do tercijarne razine)** koje mora osigurati izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata, u skladu s European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp). (Povezano s UN ciljem # 4 Quality Education).
6. Vladinim programom stimulirati razvoj usluga kojima bi se **profesionalna infrastruktura (centri za poduzetništvo, inkubatori, akceleratori)** pozicionirala kao dobra potpora za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta. Portfolio usluga mora osigurati obuku potencijalnih i postojećih poduzetnika za smanjenje poslovnih promašaja (kroz obučavanje za uočavanje prilike, stvaranje poslovnog modela, financijsku pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, competitive intelligence, transfer poslovanja...).(Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
7. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnotežena poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodnost, dob, sektore i regije. (Povezano s UN ciljevima: # 5 Gender Equality, # 8 Decent Work and Economic Growth, # 1 No Poverty, # 10 Reduced Inequalities i # 11 Sustainable Cities and Communities).
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati porezne olakšice za one koji djeluju kao poslovni anđeli. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
9. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip Think Small First (misliti prvo o malim poduzećima). Pri tome koristiti rezultate GEM istraživanja, kao aktualnu perceptivnu informaciju. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti mikro, malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo oskudna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – kroz zajedničke programe promocije poduzetničkog djelovanja ministarstava gospodarstva i održivog razvoja, obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).

⁴ To se može vidjeti iz analize izvještaja o GEM istraživanju – vidjeti publikacije navedene kao reference u popisu literature.

1 Uvod

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

Međunarodna dimenzija GEM istraživanja

O uzorku u Hrvatskoj

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko empirijsko istraživanje poduzetničke aktivnosti, izraslo iz inicijative grupe istraživača sa London Business School (UK) i Babson College (SAD). Istraživanje je pokrenuto 1999. godine, sa deset najrazvijenijih zemalja svijeta, uključivo G7 zemlje: Francuska, Italija, Japan, Kanada, Njemačka, SAD i Ujedinjena Kraljevina, uz Dansku, Finsku i Izrael.

Hrvatska sudjeluje u GEM istraživanju od 2002. godine i ovim izvještajem prezentiraju se promjene u poduzetničkom profilu Hrvatske u 2021. godini i time obilježava dvadeset godina sudjelovanja u ovom najdugovječnijem istraživanju poduzetništva. Osim vremenske usporedbe, korištenjem preciznih definicija ključnih fenomena poduzetničkog djelovanja, GEM istraživanje omogućava međunarodne usporedbe s obzirom na različite kriterije (geografske, razvojne). GEM je istraživanje percepcije, te je potrebno vremenski ali i lokacijski kontekstualizirati prikupljene podatke.

GEM koordinacijski tim i nacionalni timovi obvezni su i javno promovirati istraživačke rezultate, upravo zbog njihovog značaja za policy intervencije u vođenju nacionalne ekonomske politike – globalni i nacionalni izvještaji dostupni su na www.gemconsortium.org/report. Sve publikacije o rezultatima GEM istraživanja u Hrvatskoj mogu se preuzeti na www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/

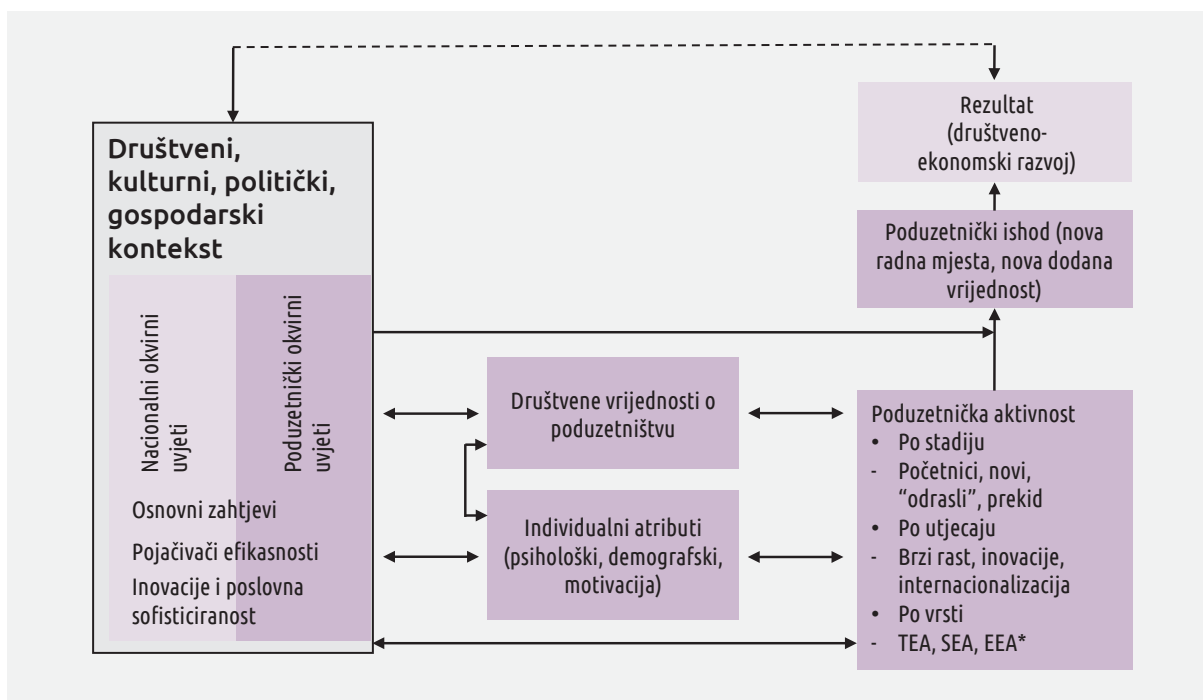
Ovim izvješćem se prezentiraju promjene u razdoblju 2019.-2021. godine, što omogućava uvid u neposredni utjecaj globalne zdravstvene krize prouzročene pandemijom COVID-19 na percepciju ispitanika o poduzetničkom djelovanju u Hrvatskoj, ali i u usporednim skupinama zemalja.

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

Konceptualnim okvirom (Slika 1) određena je teorijska podloga GEM istraživanja, koja polazi od razumijevanja da stvaranje novih ekonomskih i društvenih vrijednosti ovisi o kapacitetu društva da se kroz usklađene interakcije makroekonomskih faktora, poduzetničke okoline i poduzetničkog djelovanja na razini pojedinca. Kontinuiranost istraživačkih provjera pretpostavki na kojima je postavljen GEM konceptualni okvir omogućava njegovo inkrementalno aktualiziranje, bez kompromitiranja kvalitete usporedbe većine indikatora od početka istraživanja. Proces aktualiziranja konceptualnog okvira omogućava i obogaćivanje skupa GEM indikatora, kao što je kompozitni indeks kvalitete cjeline poduzetničke okoline (NECI) i identificiranje poslovnih pothvata sa značajnijim utjecajem na nacionalno gospodarstvo. Interakcije između komplementarnih mehanizama stvaranja nove vrijednosti (društvene vrijednosti i individualni atributi ljudi s intencijama pokretanja poslovnog pothvata, pokretanje poslovnih pothvata, rast poduzeća) i okoline prati se u GEM istraživanju iz perspektive pojedinca.

Slika 1 Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničke okoline

*Vrste poduzetničke aktivnosti: TEA – Total Early-stage Entrepreneurial Activity - rana poduzetnička aktivnost profitno orijentirana; SEA – Social Entrepreneurial Activity - rana poduzetnička aktivnost u društvenom poduzetništvu, EEA – Entrepreneurial Employee Activity - poduzetnička aktivnost zaposlenika (razvoj novog proizvoda/usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice kao dio redovnog posla)

Izvor: prema Global Entrepreneurship Monitor 2021/2022 Global Report: Opportunity Amid Disruption. Global Entrepreneurship Research Association. 2022, str.

Holistički pristup konceptualnog okvira GEM-a omogućava istraživanje poduzetništva, kao multidimenzionalnog fenomena interakcije pojedinca i okoline, pri čemu se poduzetnik definira kroz atribute proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti za vlastite izbore.

Unutar ovakvog konceptualnog okvira oblikovani su temeljni ciljevi istraživanja:

- Otkrivanje faktora koji utječu (stimulirajuće ili ograničavajuće) na prirodu i razinu poduzetničke aktivnosti neke zemlje
- Mjerenje razlika u poduzetničkim aspiracijama, ponašanju i aktivnostima, te kvalitete poduzetničke okoline unutar koje se obavlja poduzetnička aktivnost
- Otkrivanje implikacija vladinih politika na kapacitet poduzetničkog djelovanja i utjecaj tog djelovanja na razvojne procese.

U trokutu ovih ciljeva, rezultati GEM istraživanja imaju značajan teorijski i aplikativni utjecaj u odgovaranju na dva temeljna pitanja:

- Koliko su razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim društveno-ekonomskim rastom neke zemlje?
- Što vlade mogu činiti kako bi utjecale na razinu poduzetničkog djelovanja u zemlji, posebno kroz djelovanje na pojedine komponente poduzetničke okoline, kao što su obrazovanje, inovativna aktivnost, regulatorni okvir, porezna politika?

Teoretski utemeljeni konceptualni okvir i snažna empirijska komponenta istraživanja omogućavaju izgradnju konzistentne podloge za policy intervencije temeljene na činjenicama u cilju poboljšanja poduzetničke okoline unutar koje (i u interakciji s kojom) se ostvaruje poduzetnička aktivnost pojedinaca.

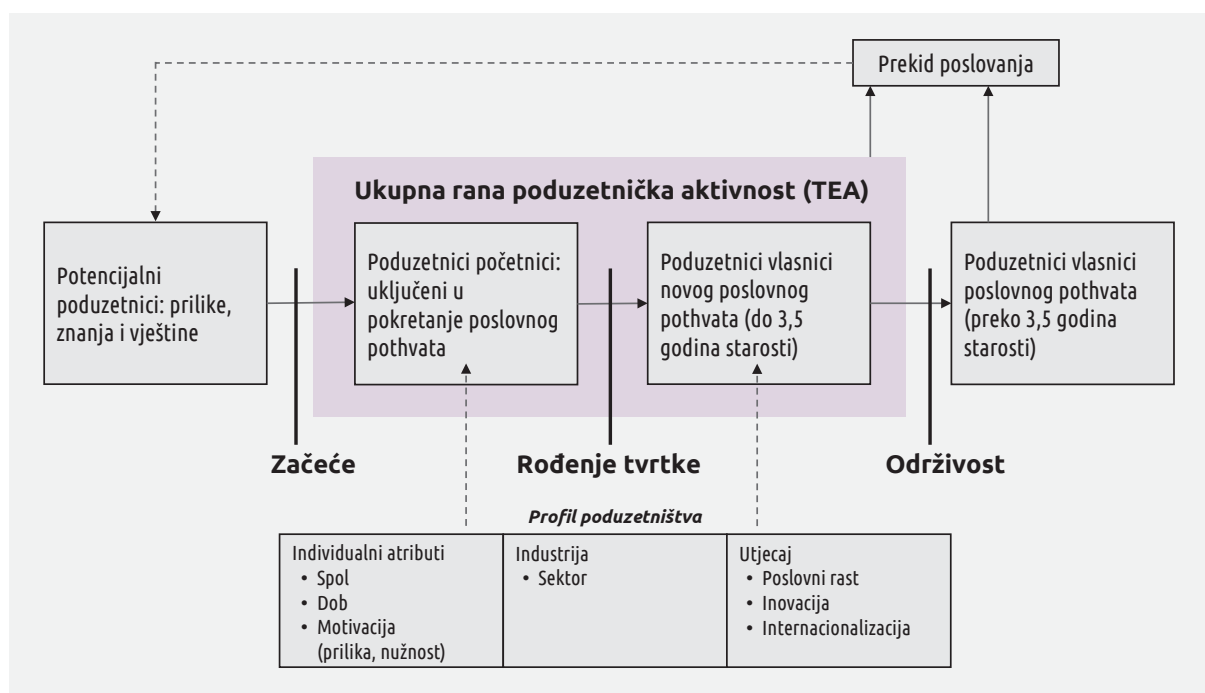
GEM istraživanje omogućava izgrađivanje osnovice za vertikalno i horizontalno uspoređivanje poduzetničke aktivnosti neke zemlje, korištenjem jedinstvenog konceptualnog okvira istraživanja i jedinstvenih indikatora. Vertikalno uspoređivanje omogućava pojedinoj zemlji praćenje promjena poduzetničke aktivnosti i kvalitete poduzetničkog okruženja tijekom godina, te analizu efekata primijenjenih politika i instrumenata (za Hrvatsku je to od 2002. godine). Horizontalno uspoređivanje omogućava svakoj zemlji analizu 'udaljenosti' svojih indikatora od indikatora u drugim zemljama u istom vremenu, odnosno izbor odgovarajućeg standarda / uzora (*benchmark-a*) koji se želi postići.

Kratki opis uzorka i metodologije istraživanja predstavljen je u Prilogu 1.

GEM poduzetnički proces i GEM indikatori

GEM prati poduzetnički proces po fazama životnog ciklusa poslovnog pothvata (Slika 2) pri čemu precizno definirani ključni akteri tih procesa (Slika 3).

Slika 2 Poduzetnički proces

Izvor: prema Global Entrepreneurship Monitor 2021/2022 Global Report: Opportunity Amid Disruption. Global Entrepreneurship Research Association. 2022, str. 26

Slika 3 Operativne definicije ključnih aktera poduzetničke aktivnosti

Potencijalni poduzetnici u populaciji odraslih, 18-64 godina starosti	Indeks ukupne rane poduzetničke aktivnosti (TEA – total early-stage entrepreneurial activity index), u % od odrasle populacije		„odrasla“ poduzeća, u % od odrasle populacije	Poduzetnička aktivnost zaposlenika, u % od odrasle populacije*
	Početnici Osoba koja samostalno ili s drugima pokušava pokrenuti vlastiti posao; samozapošljavanje	Novi poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, starosti od 3 do 42 mjeseca	Poduzetnici Vlasnik poduzeća/ obrta, starijeg od 42 mjeseca	Zaposlenici Zaposlenik razvija novi proizvod/ uslugu u protekle tri godine za poduzeće u kojem radi i sada je uključen u takve aktivnosti
	Poduzetnici uključeni u ranu poduzetničku aktivnost (TEA iz uočene prilike vs. TEA iz nužde)			

*Fokus je na zaposlenicima koji imaju vodeću ulogu u stvaranju i/ili implementaciji novih poslovnih aktivnosti, bez obzira gdje se takvi zaposlenici nalaze u organizacijskoj strukturi. Ta aktivnost ne odnosi se na optimiranje internih poslovnih procesa.

Za potrebe GEM istraživanja, a temeljeno na konceptualnom okviru i ciljevima istraživanja utvrđeni su skupovi indikatora o percepciji društvenih vrijednosti fokusiranih na poduzetničko djelovanje, o percepciji individualnih atributa, o poduzetničkoj aktivnosti i o kvaliteti okoline u kojoj se ostvaruje (ili ne) individualna poduzetnička aktivnost (Tablica 1).

Tablica 1 Definicije GEM indikatora

Društvene vrijednosti i individualni atributi	Indikatori poduzetničke Aktivnosti	Percepcija o kvaliteti poduzetničke okoline
<p>Društvene vrijednosti Dobar izbor karijere Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da je poduzetništvo dobar izbor karijere</p> <p>Društveni status uspješnih poduzetnika Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da uspješni poduzetnici imaju visok društveni status</p> <p>Medijska pažnja poduzetništvu Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da postoji puno pozitivne medijske pažnje za poduzetništvo u njihovoj zemlji</p>	<p>Ukupna rana poduzetnička aktivnost – Total Early-stage Entrepreneurial Activity (TEA) Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji su u procesu pokretanja poslovnog pothvata (poduzetnik-početnik koji nije dobio plaću duže od 3 mjeseca) ili je vlasnik novog pothvata starog do 42 mjeseca i dobiva plaću za svoj rad za najmanje 3 mjeseca, ali ne više od 42 mjeseca. Ovaj indikator se analizira iz perspektive motivacije, uključenosti (spol, dob), utjecaja poslovnog pothvata (nova radna mjesta, inovativnost, internacionalizacija) i sektora</p> <p>Stopa „odraslih“ poduzeća Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji su sada vlasnici/menadžeri „odraslog“ poduzeća, koje isplaćuje plaće zaposlenicima i vlasniku, duže od 42 mjeseca</p> <p>Stopa prekida poslovanja Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su ili poduzetnici-početnici ili vlasnici „odraslog“ poduzeća a koji su u zadnjih 12 mjeseci prestali sa svojim poslovnim pothvatom (prodajom, zatvaranjem, ili na neki drugi način)</p> <p>Poduzetnička aktivnost zaposlenika³ - Entrepreneurial Employee Activity (EEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su kao zaposlenici uključeni u poduzetničke aktivnosti kao što je razvoj novih proizvoda / usluga ili pokretanje nove poslovne jedinice</p> <p>Društveno poduzetništvo - Social Entrepreneurial Activity (SEA) Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su angažirani u ranoj poduzetničkoj aktivnosti s društvenim ciljem</p>	<p>Prosječna vrijednost ocjena eksperata o kvaliteti devet komponenti poduzetničke okoline, korištenjem Likertove skale²:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pristup novcima - vladine politike prema poduzetništvu - vladini programi za poduzetništvo - obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije - transfer istraživanja i razvoja - profesionalna i komercijalna infrastruktura - otvorenost domaćeg tržišta - fizička infrastruktura - kulturne i društvene norme
<p>Individualni atributi potencijalnog poduzetnika</p> <p>Percepcija o prilikama Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vide dobre prilike za pokretanje poslovnog pothvata u području gdje žive</p> <p>Percepcija o osobnim sposobnostima Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da imaju potrebne vještine i znanja za pokretanje poslovnog pothvata</p> <p>Poduzetničke namjere Postotak populacije od 18-64 godina starosti (iz toga su isključene osobe koje su aktivne u bilo kojoj fazi poduzetničkog djelovanja) koji namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u sljedeće tri godine</p> <p>Strah od promašaja Postotak populacije od 18-64 godina starosti koje strah od promašaja sprječava u pokretanju poslovnog pothvata.⁷</p>		

Svaki od indikatora poduzetničke aktivnosti može se analizirati s obzirom na uključenost (rodnost, starost),

⁵ U ovom izvještaju korištena je skala 0-9.

⁶ GEM mjeri poduzetničku aktivnost zaposlenika od 2011. godine.

⁷ U GEM-u se pokazatelj straha od promašaja izračunava za cijelu populaciju kao i za one koji vide poslovnu priliku. U pravilu, razlika nije velika, primjerice za Hrvatsku u 2020. godini, 55,4% opće populacije zbog straha od promašaja neće pokrenuti poslovni pothvat, a 52,1% je onih koji vide priliku a neće je iskoristiti zbog straha od promašaja. U 2021. godine, svih 49,9% opće populacije izražava strah od promašaja, a od onih koji vide priliku 45,6%. U svim GEM izvještajima za Hrvatsku prikazani su postoci koji se odnose na cijelu populaciju.

obrazovnu razinu, industrijski sektor i utjecaj na razvoj gospodarstva (kroz stvaranje novih radnih mjesta, inovativnost i internacionalizaciju poslovanja).

Pod povećalom 1

Nova perspektiva u GEM indikatorima

Perspektiva UN ciljeva održivog razvoja

Od 2021. godine u istraživanju mišljenja populacije 18-64 godina starosti uključeno je nekoliko pitanja kojima se želi dobiti uvid u stavove o ciljevima održivog razvoja definiranih od Ujedinjenih nacija za razdoblje 2015.-2030. Globalna usuglašenost oko sedamnaest ciljeva kojima se nastoji smanjiti nejednakost u svijetu i povećati blagostanje za ljude i za planet je jedinstvena prilika, ali i odgovornost svih (institucija i pojedinaca) da se svijet učini boljim za sve.

Pitanjima o osvještenosti ispitanika o 2030 UN ciljevima održivog razvoja i vode li računa o tim ciljevima u upravljanju svojih poduzeća, stvara se polazište za uvid u kojoj mjeri kriterije društvenog i/ili okolišnog utjecaja smatraju važnijim od profita prilikom poslovnog odlučivanja. Pitanja o tome koliko društvene i okolišne implikacije utječu na određivanje budućnosti pothvata, dopunjena su specifičnim pitanjima o poduzetim koracima za maksimalno povećanje društvenog utjecaja svog biznisa odnosno minimiziranja utjecaja na okoliš. Interpretacija ovih pitanja je u dijelu poglavlja 2. pod naslovom Održivi razvoj i poduzetništvo.

GEM istraživanje koordinira Global Entrepreneurship Research Association (GERA) čije sjedište je na London Business School (London), a provode ga nacionalni istraživački timovi. Koordinacijski tim odgovoran je za cjelinu istraživanja, za prikupljanje standardiziranih podataka iz međunarodnih izvora i izradu globalnog izvještaja s usporedbom razine poduzetničke aktivnosti među zemljama sudionicima istraživanja. Nacionalni istraživački timovi provode intervjue s ekspertima i istraživanje odrasle populacije, te analiziraju prikupljene informacije i izrađuju nacionalne izvještaje.

Međunarodna dimenzija GEM istraživanja

U 2021. godini u GEM istraživanju sudjelovalo je 50 zemalja.

Za standardizaciju međunarodne usporedbe GEM istraživanje koristi dva kriterija: geografski i razvojni, i to na temelju definicija Ujedinjenih naroda (svjetske makro geografske regije)⁸ i Svjetske banke (dohodovne grupe). Korištenje dohodovnih grupa s obzirom na razinu dohotka po stanovniku (niska, srednja, visoka), a ne razvojnih faza (temeljenih na resursima, efikasnosti ili inovativnosti), od 2018. godine otvorilo je nove perspektive u tumačenju uloge inovativnosti u jačanju održivog rasta poslovnih pothvata. GEM je prihvatio ovu promjenu slijedeći odluku Svjetskog gospodarskog foruma da takav pristup koristi u prikazu globalnog indeksa konkurentnosti u izvještaju za 2018-2019. godinu. Na taj način je naglašena mogućnost 'preskakanja' pojedinih razvojnih faza zbog činjenice što 4. industrijska revolucija (4IR) radikalno mijenja gospodarstva i društva kroz redefiniranje načina rada, života i međusobnih interakcija (Schwab, 2018, str.1), te je važnije pratiti i analizirati koje rezultate pojedino gospodarstvo ostvaruje (a to je bruto domaći dohodak po stanovniku) nego u kojoj se razvojnoj fazi nalazi.

Grupiranje zemalja / gospodarstava prema kriteriju dohotka preuzima se od Svjetske banke, koja svake godine (u srpnju) aktualizira tu kategorizaciju za sljedećih 12 mjeseci (narednu fiskalnu godinu). Od srpnja 2021. godine važeći rasponi bruto domaćeg dohotka po stanovniku su:

⁸ Svjetske makro geografske regije <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>

Tablica 2 Kategorije bruto domaćeg dohotka*- 2021.

Prag	Bruto domaći dohodak po stanovniku (tekuća vrijednost US\$)	GEM kategorije
Niski dohodak	< 1,046	Niski dohodak
Donji srednji dohodak	1,046 – 4,095	
Gornji srednji dohodak	4,096 - 12,695	Srednji dohodak
Visoki dohodak	> 12,695	Visoki dohodak

*Bruto domaći dohodak (GNI - Gross National Income) je vrijednost bruto domaćeg proizvoda korigirana za tzv. faktor-ske dohotke (npr. rezultat aktivnosti izvan zemlje).

Izvor: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>, 12. travnja 2022.

Hrvatska je od 2008. godine u grupi zemalja s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku (osim u 2016. godini). U 2021. godini Hrvatska je imala USD 14 530 bruto domaćeg dohotka po stanovniku.

U tablici 3 prikazano je grupiranje zemalja koje su sudjelovale 2021. godine u GEM istraživanju, prema geografskom kriteriju i po razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Tablica 3 Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2021. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i razini bruto domaćeg dohotka po stanovniku

Geografske regije	Grupe gospodarstava s obzirom na razinu bruto domaćeg dohotka po stanovniku		
	Niski dohodak	Srednji dohodak	Visoki dohodak
Bliski istok i Afrika	Egipat Iran Maroko Sudan	Južna Afrička Republika	Izrael Oman Qatar Saudijska Arabija Ujedinjeni Arapski Emirati
Centralna i Istočna Azija	Indija	Kazahstan Turska	Japan* Republika Koreja
Latinska Amerika i Karibi		Brazil Gvatemala Jamajka* Kolumbija Meksiko* Panama Dominikanska Republika	Čile Urugvaj
Europa i Sjeverna Amerika		Bjelorusija Rumunjska Ruska Federacija	Cipar Grčka Hrvatska Finska Francuska Irska Italija Kanada Latvija Litva* Luksemburg Mađarska Nizozemska Norveška Njemačka Poljska Sjedinjene Američke Države Slovačka Slovenija Španjolska Švedska Švicarska Ujedinjeno Kraljevstvo

*Jamajka, Litva i Meksiko su proveli samo ispitivanje eksperata o poduzetničkoj okolini, ali nisu sudjelovali u ispitivanju populacije 18-64 godina starosti.

Izvor: Global Entrepreneurship Monitor - globalna baza podataka, 2021.

I u ovom GEM izvještaju, međunarodno rangiranje Hrvatske provodi se samo kroz usporedbu unutar dvije grupe kojima Hrvatska pripada: Europska unija i zemlje s visokom razinom bruto dohotka po stanovniku.

O uzorku u Hrvatskoj

U svakoj zemlji utvrđuje se slučajnim izborom uzorak odraslih stanovnika, koji mora zadovoljiti kriterije dobi, spola i teritorijalne pripadnosti, te prigodni uzorak eksperata (najmanje 36) temeljen na kriteriju reputacije i iskustva u 9 različitih područja koja određuju poduzetničku okolinu neke zemlje.

Veličina uzorka je minimalno 2000 odraslih stanovnika od 18-64 godine starosti. Neke zemlje, zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti na sub-nacionalnoj razini i oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana, opredjeljuju se za veći uzorak (kao npr. u 2021. godini veličine uzorka su u Njemačkoj 3 796, Švedskoj 3 746, Francuskoj 3 791, Poljskoj 8 000, Španjolskoj čak 31 785.⁹)

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2021. godini, što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2021. godine) slučajnim izborom bilo uključeno 40 000 osoba. Izbor uzorka i anketiranje odrasle populacije u Hrvatskoj obavlja IPSOS PULS, u suradnji s istraživačkim timom GEM Hrvatska i globalnim GEM koordinacijskim timom, korištenjem standardiziranog upitnika.

U 2021. godini ocjene o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline dala su 37 eksperata, izbor eksperata i njihovo anketiranje obavlja GEM istraživački tim i CEPOR. Od uključenosti u GEM istraživanje, tj. od 2002. godine, 386 eksperata je sudjelovalo u istraživanju (u nekim godinama, u skladu s propozicijama, mogli su sudjelovati isti eksperti kao i u nekoj od prethodnih godina, pa je tako broj ekspertskih doprinosa / mišljenja do sada 774). U prilogu 2 je popis eksperata koji su u 2021. godini svojim mišljenjem pridonijeli praćenju promjena u kvaliteti pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj i čiji stavovi su korišteni u izradi ove studije.

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

U 2021. godini, Hrvatska je sudjelovala dvadeseti put u GEM istraživanju. Nositelj istraživanja je CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništvo. Istraživački tim čini grupa istraživača sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: Slavica Singer (slavica.singer@efos.hr), voditeljica tima i članovi tima: Nataša Šarlija (natasa.sarlija@efos.hr), Sanja Pfeifer (sanja.pfeifer@efos.hr) i Sunčica Oberman Peterka (suncica.oberman.peterka@efos.hr). U provođenju anketiranja i intervjuiranja eksperata sudjelovala je Danica Eterović, CEPOR, a anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS, prema metodologiji i instrumentima koji su obavezni za sve sudionike u GEM istraživanju. U obradi prikupljenih podataka, izradi grafičkih prikaza i prevođenju sažetka na engleski jezik sudjeluje Oto Wilhelm, Ekonomski fakultet u Osijeku.

U prilogu 3 nalazi se popis svih nacionalnih GEM timova i sponzora, koji su sudjelovali u istraživanju u 2021 godini.

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

GEM istraživanje u Hrvatskoj, od prve godine sudjelovanja (2002.) sufinancira resorno ministarstvo gospodarstva (Ministarstvo poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja), Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, te CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva. U 2015. godini glavni je financijski sponzor bila Privredna banka Zagreb, a u 2016. godini Hrvatska udruga banaka.

U 2021. godini Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja bilo je glavni financijski sponzor GEM istraživanja u Hrvatskoj, kao što je slučaj i u većini drugih zemalja koje sudjeluju u GEM istraživanju. Hrvatska udruga banaka pokrovitelj je medijske promocije rezultata.

⁹ Global Entrepreneurship Monitor – globalna baza podataka, 2021.

2 Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do konkurentnosti, u međunarodnoj perspektivi

Percepcija o prilikama se vratila na razinu iz 2019., a namjere za pokretanje poslovnog pothvata stagniraju

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

Dinamizam poduzetničke strukture

Stabilni intenzitet rađanja poduzetničkih pothvata

Gustoća 'odraslih' poduzeća i stopa odrastanja (preživljavanja)

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Malo rastućih poduzeća

Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini

Sektorska struktura

Očekivanja novog zapošljavanja

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – stabilna ali još uvijek nedovoljno prepoznata komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

Pandemija COVID-19 – gubitak poslovne vitalnosti, poduzetničke reakcije, vladina podrška

Održivi razvoj i poduzetništvo

U GEM istraživanju se poduzetnička aktivnost na individualnoj razini unutar neke zemlje prati kroz različite faze životnog ciklusa poslovnog pothvata, kao što je prikazano u Slici 2, poglavlje 1. U tablici 1 (poglavlje 1) prikazane su sve definicije GEM indikatora. Ovo poglavlje fokusirano je na sljedeće indikatore poduzetničke aktivnosti:

- Poduzetnici „početnici“ – oni koji sami ili sa drugima pokušavaju pokrenuti vlastiti posao, oni koji vide priliku, vjeruju da imaju sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata i namjeravaju to učiniti, te kojima je plaćena naknada za ne više od 3 mjeseca
- Novi poduzetnici – oni koji imaju poslovni pothvat iz kojeg isplaćuju plaću vlasniku najmanje 3 mjeseca, ali manje od 42 mjeseca
- Ukupna rana poduzetnička aktivnost (TEA) – poduzetnici „početnici“ i novi poduzetnici
- „Odrasli“ poduzetnici – oni koji imaju poslovni pothvat stariji od 42 mjeseca
- Poduzetnička aktivnost zaposlenika

Međunarodna usporedba poduzetničke aktivnosti Hrvatske promatra se iz perspektive Europske unije i perspektive grupe zemalja visokog bruto domaćeg dohotka po stanovniku, kojoj Hrvatska pripada.

Percepcija o prilikama se vratila na razinu iz 2019., a namjere za pokretanje poslovnog pothvata stagniraju

Poduzetnička aktivnost temelji se na odlukama pojedinaca, koje su rezultat interakcije osobnih atributa (uvjerenost o sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata, sposobnost prepoznavanja prilika, strah od promašaja) s društvenim vrijednostima prema poduzetništvu, ali i u interakciji s poduzetničkom okolinom. Konceptualni okvir unutar kojeg GEM istraživanje promatra ove interakcije prikazan je na Slici 1 (Poglavlje 1).

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

GEM istraživanje identificira individualne atribute o kojima ovisi izgradnja poduzetničkog kapaciteta pojedinaca kao:

- percepciju o prilikama
- percepciju o vlastitim vještinama i znanjima za pokretanje poslovnog pothvata
- percepciju o namjerama za pokretanje poslovnog pothvata
- strah od promašaja

Definicije tih indikatora opisane su u Tablici 1, poglavlje 1.

Percepcija o prilikama procjenjuje se kroz odgovore uzorka odrasle populacije o tome prepoznaju li prilike za pokretanje poslovnog pothvata u narednih 6 mjeseci u sredini u kojoj žive (Tablica 4).

Tablica 4 Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - % od odrasle populacije s odgovorom DA

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2019.	55,7	52,1 87,28 Poljska	5/16	52,7	12/33
2020.	47,2	40,5 62,5 Švedska	5/14	46,6	15/30
2021.	58,3	51,5 79,6 Švedska	5/18	55,9	15/31

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U cijelom promatranom razdoblju Hrvatska je iznad prosjeka EU po percepciji o prilikama u svojoj sredini, u narednih 6 mjeseci. U Hrvatskoj, ali i u usporednim grupacijama zabilježen je značajan pad percepcije o prilikama u 2020. godini (što može biti rezultat početka pandemije COVID-19), ali i vraćanje u 2021. godini na pred-pandemijsku razinu.

Ostali atributi kojima se u GEM istraživanju opisuje individualni kapacitet poduzetničkog djelovanja nisu pokazali takvu osjetljivost na COVID-19 kao što je reagirala percepcija o prilikama. Dok percepcija o prilikama daje uvid o tome što ispitanici vide u svojoj okolini, percepcija o vlastitim sposobnostima o pokretanju poslovnog pothvata otkriva što misle o sebi (Tablica 5).

Tablica 5 Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2019.	71,2	52,7 71,2 Hrvatska	1/16	54,8	6/33
2020.	75,0	55,2 75,0 Hrvatska	1/14	57,2	2/30
2021.	71,7	50,9 71,7 Hrvatska	1/18	53,6	2/31

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U svim promatranim godinama Hrvatska je po pokazatelju percepcije o vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata na prvom mjestu u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Ispitanici u zemlji koja je najbolja u prepoznavanju prilika (Švedska, 79,6%, u 2021. godini) kritičniji su po percepciji o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata (49,9% u 2021. godini, a takva kritičnost bila je i u proteklim godinama).

Ovaj raskorak između visoke percepcije o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata u Hrvatskoj i niže razine percepcije o prilikama nije novina i ponovo otvara pitanja o opravdanosti takve samouvjerenosti (posebno u usporedbi sa Švedskom). Kako to da oni koji misle da su sposobni pokrenuti poslovni pothvat ne vide poslovnu priliku - zato što ih nema ili ih ne znaju prepoznati? Tim pitanjem se otvara lanac drugih pitanja - kako obrazovni sistem doprinosi osposobljenosti ljudi za pokretanje poslovnog pothvata, uključujući i znanja i vještine za prepoznavanje prilika, ali i za razvoj poslovnog pothvata; kakve su društvene vrijednosti koje podržavaju takvu samouvjerenost 'bez pokrića'. Umrežavanje omogućava učenje iz iskustva drugih i time može doprinijeti prepoznavanju prilika, osjećaju osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjerama, ali i smanjivanju straha od promašaja. Na pitanje o tome poznate li nekoga tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle dvije godine, Hrvatska je u 2021. godini značajno iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju i drži treće mjesto u toj grupi (68% vs. 50,4%). Obrazovna razina utječe na umrežavanja (postoji statistički značajna veza): obrazovaniji iznad srednjoškolske razine češće poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje dvije godine (71%), 66% ljudi sa srednjoškolskim obrazovanjem se umrežava, a kod osoba s nižim obrazovanjem podjednak je broj onih koji znaju nekoga / ne znaju nikoga.

Detaljnije o povezanosti obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, vlastite osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera i straha od promašaja) i poduzetničke aktivnosti u poglavlju 3, a o kvaliteti obrazovanja kao komponenti poduzetničke okoline u poglavlju 4.

Namjera o ulasku u poduzetničku aktivnost temelji se na uočenoj prilici i procjeni osobne osposobljenosti za pokretanje poslovnog pothvata. U razdoblju 2019.-2021. Hrvatska je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju po izraženim namjerama za pokretanje poslovnog pothvata (Tablica 6), uz stabilnu ali visoku razinu straha od promašaja (Tablica 7).

Tablica 6 Percepcija o poduzetničkim namjerama - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjeak	Rang Hrvatske*
2019.	20,6	13,1 23,2 Latvija	2/16	20,2	13/33
2020.	24,3	11,6 24,3 Hrvatska	1/14	20,4	10/30
2021.	21,7	11,8 21,7 Hrvatska	1/18	17,6	7/31

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 7 Percepcija o strahu od promašaja* - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjeak/najniži	Rang Hrvatske*	Prosjeak	Rang Hrvatske*
2019.	51,0	44,7 27,0 Nizozemska	13/16	42,6	27/33
2020.	55,4	46,9 27,1 Italija	11/14	46,1	24/30
2021.	49,9	48,4 35,4 Nizozemska	11/18	46,0	12/31

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Strah od promašaja često mijenja namjeravana ponašanja, pri čemu razni drugi faktori mogu kompenzirati te efekte. Prilikom odlučivanja o ulasku u poduzetničku aktivnost, strah od promašaja može djelovati ograničavajuće, ali npr. nužnost rješenja egzistencijalnog problema nadvladat će strah i pojačati samopouzdanje.

Na intenzitet iskazanog straha od promašaja utječe kontekst u kojem ljudi oblikuju svoje poduzetničke namjere. Najnižu razinu straha od promašaja češće izražavaju ljudi u zemljama sa stabilno dobrim gospodarstvima i sa institucionalnom uređenosti, kao što je Nizozemska (35,4% u 2021.), dok je najviša razina u Španjolskoj (58%) i Grčkoj (56%). Istovremeno, najnižu percepciju o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u sredini u kojoj žive izrazili su ispitanici u Španjolskoj (30%), dok u Nizozemskoj 70% ispitanika vide prilike u svom okruženju

Percepcija društvenih vrijednosti o poduzetništvu

U GEM istraživanju se stav o društvenim vrijednostima o poduzetništvu temelji na mišljenju ispitanika o poduzetničkoj karijeri, o društvenom statusu poduzetnika i medijskoj pažnji prema uspješnim poduzetnicima (Tablice 8, 9 i 10).

Tablica 8 Biti poduzetnik je dobar izbor karijere - % od odrasle populacije

Godina	Biti poduzetnik je dobar izbor karijere		
	Hrvatska	EU/Rang HR**	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjeck/Rang**
2019.	61,5	58,2 7/16	58,9 18/33
2020.	59,3	68,5 5/10	64,7 15/24
2021.	62,4	61,9 8/14	64,2 16/25

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Stav o tome da je biti poduzetnik dobar izbor karijere je vrlo stabilan u cijelom promatranom razdoblju: nešto manje od dvije trećine ispitanika u Hrvatskoj tako misli (Tablica 8), što je u skladu s podatkom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata (Tablica 6).

Željenu karijeru poduzetnika u Hrvatskoj prati izuzetno niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu (Tablica 9). U promatranom razdoblju 2019.-2021. Hrvatska je zemlja s najmanjim ili gotovo najmanjim postotkom anketiranih koji tako misle u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Najvišu razinu društvenog statusa, po mišljenju ispitanika u 2021. godini, imaju poduzetnici u Sloveniji (86%), Irskoj (83%) i u Njemačkoj (83%).

Tablica 9 Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu - % od odrasle populacije

Godina	Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu		
	Hrvatska	EU/Rang HR**	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjeck/Rang**
2019.	46,5	63,0 14/16	69,4 31/33
2020.	53,5	76,7 10/10	74,5 23/24
2021.	53,5	76,7 10/10	72,4 24/24

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po mišljenju anketirane populacije, medijska pažnja uspješnim poduzetnicima oscilira oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanje (Tablica 10). U 2021. godini najviša je u Sloveniji (83,6%, a bila je najviša i u 2018. i 2020. godini), a najniža u Poljskoj (38,1%).

Tablica 10 Percepcija o medijskoj pažnji poduzetništvu - % od odrasle populacije

Godina	Medijska pažnja poduzetništvu		
	Hrvatska	EU/Rang HR**	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku Prosjeak/Rang**
2019.	58,5	57,7 8/16	63,9 24/33
2020.	58,4	69,1 5/10	67,9 17/24
2021.	62,2	62,3 8/14	66,7 15/24

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Pozitivan stav prema poduzetničkoj karijeri u Hrvatskoj nije dovoljno praćen odgovarajućom medijskom pažnjom, a još manje društvenim statusom uspješnih poduzetnika. Ovi podaci traže dublju analizu razloga niskog društvenog statusa uspješnih poduzetnika, odnosno raspravu o tome što znači 'uspješnost', te u kojoj mjeri korupcijske afere zagađuju javni prostor i uništavaju društveni status uspješnih poduzetnika. To je važna informacija za mnoge, ali bi se razne poslovne asocijacije mogle pronaći među onima koji bi trebali otvoriti to pitanje.

Društvene vrijednosti o poduzetništvu (posebno stav o poduzetničkoj karijeri i društvenom statusu uspješnih poduzetnika) bitne su za to hoće li (i kako će) pojedinci svoje individualne atribute (percepciju vlastitog kapaciteta prepoznavanja prilika, o sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata, o namjerama i strahu od promašaja) transformirati u poduzetničko djelovanje.

Dinamizam poduzetničke strukture

Dinamizam poduzetničke strukture određen je dinamikom životnih ciklusa individualnih poslovnih pothvata: od faze pokretanja, do faze rasta i izlaska iz poslovne aktivnosti. Statističko praćenje promjena u poslovnoj demografiji omogućava uvid u njihov utjecaj na razinu zaposlenosti u zemlji, korištenjem podataka iz raznih registara, koji su obično stari jednu ili dvije godine.¹⁰

GEM istraživanje obogaćuju statističke podatke o poslovnoj demografiji kroz praćenje promjena u kontingentima poslovnih pothvata obzirom na pojedine faze životnog ciklusa, a na temelju mišljenja / percepcije reprezentativnog uzorka odrasle populacije koji se prikupljaju u godišnjoj dinamici. Sve GEM indikatore poduzetničke aktivnosti moguće je analizirati s obzirom na spol, dob i obrazovanost anketirane odrasle populacije.

Stabilni intenzitet rađanja poduzetničkih pothvata

O intenzitetu rađanja pothvata ovisi vitalnost gospodarske strukture, jer se tako kompenzira gubitak nekonzistentnih poslovnih pothvata (ali i onih koji ne dožive uspješni generacijski vlasnički transfer). Novi poslovni pothvati u pravilu su nositelji inovativnosti (u području proizvoda, tehnologije, tržišta) i na taj način doprinose povećanju produktivnosti i konkurentnosti.

U GEM istraživanju se nova (rana) poduzetnička aktivnost mjeri postotkom odrasle populacije 18-64 godina starosti koji su pokrenuli poslovni pothvat (ne stariji od 3 mjeseca) i onih koji imaju poslovni pothvat stariji od

¹⁰ EUROSTAT prati poslovnu demografiju kroz podatke o aktivnoj populaciji poduzeća, kada su pokrenuta, stopi preživljavanja (prateći njihov životni vijek u razdoblju od pet godina nakon pokretanja) i vrijeme prestanka poslovne aktivnosti. Na primjer, stope rađanja i smrti poduzeća, te stopa preživljavanja čine dio strukturalnih indikatora kojima se prati progres u ostvarivanju revidirane Lisabonske agende. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/business-demography>

3 mjeseca ali mlađi od 42 mjeseca (i koji isplaćuju plaću vlasniku!), na temelju čega se izračunava TEA – Total Early-stage Entrepreneurial Activity (Tablica 11).

Tablica 11 Nova poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2019.	10,5	9,6 15,4 Latvija	6/16	12,3	18/33
2020.	12,7	8,1 15,6 Latvija	3/14	12,1	14/30
2021.	12,4	8,4 15,1 Latvija	4/18	11,3	14/31

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Uz podatak o rađanju poslovnih pothvata, važno je znati jesu li pokrenuti zbog uočene prilike (i da se realizacijom prilike ostvare neki željeni efekti) ili zbog nužde. Motiv za pokretanje poslovnog pothvata može biti odlučujući za njegovu uspješnost.

Do 2019. godine, koncept motiviranosti je u GEM istraživanju bio definiran kroz razloge pokretanja poslovnog pothvata zbog uočene prilike ili zbog nužde, jer nije bilo opcija zapošljavanja. Od 2019. godine taj pristup je zamijenjen identificiranjem šire lepeze razloga za pokretanje poslovnog pothvata (Tablica 12):

- napraviti promjenu u svijetu
- napraviti veliko bogatstvo ili prihod
- nastaviti obiteljsku tradiciju
- nije bilo druge opcije zapošljavanja

Tablica 12 Razlozi za ulaz u poduzetničku aktivnost - % od TEA poduzetnika

Razlog	2019.			2020.			2021.		
	Hrvatska	EU prosjek/najviši	Rang u EU*	Hrvatska	EU prosjek/najviši	Rang u EU*	Hrvatska	EU prosjek/najviši	Rang u EU*
Napraviti promjenu u svijetu	35,1	37,2 Luksemburg 51,1	11/16	39,0	41,5 Poljska 65,4	8/14	38,7	41,4 Rumunjska 65,9	11/18
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	49,1	49,3 Italija 95,3	6/16	47,0	45,7 Italija 95,5	5/14	51,3	47,1 Cipar 81,3	7/18
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	35,6	27,1 Njemačka 62,0	4/16	28,7	34,7 Poljska 81,6	4/14	28,5	24,4 Grčka 39,7	4/18
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	73,9	62,0 Italija 82,2	2/16	69,4	51,6 Italija 89,5	7/14	65,7	58,4 Slovačka 89,8	6/18

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Dominacija razloga 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' prisutna je i u EU zemljama koje su sudjele u GEM istraživanju, ali u Hrvatskoj je taj razlog iznad prosjeka EU zemalja. Svi ostali razlozi osciliraju, bez naznake nekih tendencija.

Uz pretpostavku da se opcija 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' može definirati kao nužda, a sve ostale opcije kao prilika za poslovni pothvat, tada se može procijeniti motivacijski indeks:

Motivacijski indeks = Σ 'napraviti promjenu' + 'zaraditi veliko bogatstvo' + 'nastaviti obiteljsku tradiciju' / 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja'

Veća vrijednost motivacijskog indeksa znači da se manje osoba odlučuje na pokretanje poslovnog pothvata iz nužde, te da prevladavaju drugi razlozi (napraviti promjenu, stvoriti bogatstvo, nastaviti obiteljsku tradiciju) (Tablica 13).

Tablica 13 Motivacijski indeks – Hrvatska u usporedbi s EU zemljama koje imaju najviši i najniži motivacijski indeks

Zemlja	2021.
Hrvatska	1,8
Najviši motivacijski indeks	
Švedska	4,32
Luksemburg	3,75
Nizozemska	2,7
Najniži motivacijski indeks	
Slovačka	0,74
Španjolska	1,39
Latvija	1,5

I u 2020. godini su Švedska i Luksemburg bile među zemljama s najvišim motivacijskim indeksom, a Slovačka i Španjolska među zemljama s najnižim motivacijskim indeksom. To govori o kompleksnosti utjecaja na odluku o pokretanju poslovnog pothvata (interakcije između osobnih atributa, društvenih vrijednosti i okoline) zbog čega razinu motiviranosti nije moguće brzo mijenjati. Nositelji vladinih politika i programa, ali i institucije profesionalne infrastrukture (koje pružaju usluge osposobljavanja i savjetovanja), trebaju voditi računa o tome, jer osobe koje ulaze u poduzetničku aktivnost iz nužde, rjeđe su dobro pripremljene za poduzetničko djelovanje, te često to vide kao privremeno rješenje.

Motivacijski indeks ima veliko značenje u procjeni poduzetničkog kapaciteta neke zemlje – npr. ako Slovačka ima motivacijski indeks ispod 1, to znači da ima više ljudi koji pokušavaju pokrenuti poslovni pothvat zbog nužde, jer nema drugih opcija zapošljavanja, od onih koji to čine bez takve prisile, tada je i poduzetnički kapacitet niži nego u Švedskoj gdje je 4,3 puta više ljudi koji pokreću poslovni pothvat zbog uočenih prilika.

U tom kontekstu treba promatrati i razliku u motivacijskim indeksima Hrvatske (1,8) i Švedske (4,32), te inicirati rasprave o tome kako povećati broj ljudi koji će pokretati poslovne pothvate bez prisile te o ulogama raznih institucija u tim procesima (obrazovanje, pristup novcima, vladine politike, suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, potporne institucije...).

Gustoća 'odraslih' poduzeća i stopa odrastanja (preživljavanja)

GEM istraživanje definira poduzeća starija od 42 mjeseca kao 'odrasla' poduzeća. U razdoblju 2019-2021. Hrvatska je daleko ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju s obzirom na gustoću „odraslih“ poduzeća i stalno se nalazi na začelju obje usporedne skupine zemalja (Tablica 14).

Tablica 14 Gustoća 'odraslih' poduzeća - % od odrasle populacije

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2019.	3,6	8,1 14,3 Grčka	16/16	7,5	30/33
2020.	4,2	7,3 14,6 Grčka	12/14	6,9	23/30
2021.	4,0	7,0 14,7 Grčka	16/18	6,8	26/31

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Hrvatska je godinama na začelju usporednih grupa zemalja po gustoći 'odraslih' poduzeća (s 57% takvih poduzeća u odnosu na grupu EU zemalja u 2020. i 2021. godini).

Kontingent 'odraslih' poslovnih pothvata ovisi o stopi preživljavanja i kapacitetu rasta pokrenutih poslovnih pothvata.

Stopu preživljavanja određuje uspješnost (održiva konkurentnost) i nije je moguće jednoznačno tumačiti – duži životni vijek je poželjan, ali ako poslovni pothvat ne ostvaruje održivu konkurentnost, onda je kraći životni vijek poželjniji. Na taj način se mogu osloboditi resursi zarobljeni u nekonkurentnom pothvatu za pokretanje nečeg novog. Nekonkurentnost poslovnog pothvata može biti rezultat loše pripremljenosti, nedostatka inovativnosti, neodgovarajućih znanja i vještina za reagiranje na promjene na tržištu, pa je bolje da se prekidom takvog pothvata oslobode resursi za novi pothvat, temeljen na boljem prepoznavanju prilike i boljoj pripremljenosti za pokretanje poslovnog pothvata.

Kapacitet rasta pokrenutih pothvata kao faktor jačanja kontingenta 'odraslih' poslovnih pothvata posebno je analiziran u sekciji 'Malo rastućih poduzeća' u ovom poglavlju.

Dobro je ako je duži životni vijek poslovnog pothvata rezultat kontinuirane inovativnosti koja osigurava održivu konkurentnost, ali je loše ako je duži životni vijek rezultat poteškoća oko izlaska iz poslovnog pothvata koji je nekonkurentan – npr. ako administrativne barijere zaustavljaju obnavljanje poduzetničke strukture. Održiva vitalnost gospodarske strukture zahtijeva zbog toga vrlo usklađene, ali i diferencirane politike u intenziviranju aktivnosti u pojedinim fazama životnog ciklusa poslovnih pothvata - od pokretanja, preko „odrastanja“ poslovnog pothvata, do rasta (npr. kroz podržavanje razvoja inovacijskog kapaciteta poslovnog pothvata) i izlaska iz poslovne aktivnosti.

Pokazatelj o 'odraslim' poduzećima, uz pokazatelj o ukupnoj ranoj poduzetničkoj aktivnosti (TEA - poduzetnici 'početnici' i novi poduzetnici) daje mogućnost procjene poduzetničkog kapaciteta neke zemlje. Dok je po intenzitetu TEA indeksa Hrvatska iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 11), po pokazatelju o 'odraslim' poduzećima je tek na 57% prosjeka od EU zemalja. Dugotrajnost ovakvog obrasca poduzetničke strukture, uz niski motivacijski indeks novopokrenutih poslovnih pothvata, govori o vrlo krhkoj gospodarskoj osnovici generiranja nove vrijednosti.

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Izlaskom iz poslovne aktivnosti završava životni ciklus nekog poslovnog pothvata, ali može biti i početak novog. Brzina te transformacija u velikoj mjeri ovisi o pravovremenoj odluci poduzetnika i administrativnim procedurama koje ne otežavaju taj proces. Razlozi prestanka poslovne aktivnosti mogu biti neodgovarajuća profitabilnost, želja za promjenom, prodaja, odlazak u mirovinu, nasljeđivanje i sl.

U Tablici 15 prikazan je postotak onih koji su izašli iz poslovne aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci, u grupi poduzetnički aktivnih ispitanika od 18-64 godine starosti (poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti ili „odrasli“ poduzetnici, čiji poslovni pothvati nisu nastavljeni).

Tablica 15 Izlazak iz poslovne aktivnosti - %

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2019.	2,0	8/16	2,0	0,5 Italija	2,8 Latvija
2020.	2,9	3/14	2,0	0,3 Italija	3,5 Nizozemska
2021.	2,3	8/18	2,3	1,0 Italija	4,4 Irska

*rang Hrvatske u grupi zemalja EU uključenih u GEM istraživanje, pri čemu je rang računat prema najmanjem postotku

Pokazatelj o izlasku iz poslovne aktivnosti također se ne može jednoznačno tumačiti, jer ovisi o brojnim činiteljima (od odluka poduzetnika do konteksta u kojem se poduzetnički djeluje). Niska razina prestanka poduzetničkog djelovanja može značiti da je većina poduzetničkih pothvata temeljena na dobro uočenim poslovnim prilikama i da su poslovni pothvati održivo konkurentni, ali razlog niskoj razini prestanka poduzetničkog pothvata najčešće je kompliciranost procesa zatvaranja poslovnog procesa. Visoki postotak izlaska iz poduzetničke aktivnosti može značiti da se radi o loše procijenjenoj poslovnoj prilici, o nepripremljenosti za vođenje poslovnog pothvata (nedovoljno znanja, nedostatak tima, novaca...), ali i pojava novih prilika, pa je dobro ako se izlaskom iz takvih poslovnih aktivnosti brzo preusmjeravaju resursi za neke nove početke.

U 2021. godini Hrvatska je po postotku poslovnih pothvata (poduzeća) koja su prestala djelovati u zadnjih 12 mjeseci na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanja. Informacijsku vrijednost ovog pokazatelja povećavaju brojni drugi GEM indikatori o poduzetničkom ponašanju ispitanika u Hrvatskoj: iznadprosječna razina prepoznavanja prilika u svojoj sredini (Tablica 4), visoka samouvjerenost o sposobnostima za poduzetničko djelovanje (Tablica 5) i visoka razina izraženih namjera za pokretanje poslovnog pothvata (Tablica 6) praćena vrlo niskim motivacijskim indeksom (1,8 – Tablica 13). Ti pokazatelji upućuju na pretpostavku o nedovoljnoj pripremljenosti za pokretanje i vođenje poslovnog pothvata, ali je moguće da i poduzetnička okolina ne prepoznaje poteškoće onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog nužde (nedostatak mogućnosti zaposlenja) i ne osigurava potrebne usluge (npr. specijalizirane usluge edukacije, savjetovanja, umrežavanja, povezivanje s istraživačkim institucijama...).

Najlošija kombinacija za vitalnost gospodarske strukture je nizak motivacijski indeks i nizak intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti, što je slučaj sa Španjolskom (1,39% vs. 1,5%) ili Italijom (1,6% vs. 1,0%). Rezultat toga je puzajući proces okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture, koji ne doprinose niti stvaranju nove vrijednosti niti novom zapošljavanju. Najčešći uzrok takve situacije je u neodgovarajućim regulatornim rješenjima, koji otežavaju izlaz iz poslovne aktivnosti.

Uvid u razloge izlaza iz poslovnih aktivnosti obogaćuje razumijevanje zašto životni vijek poslovnih pothvata završava. U promatranom razdoblju 2019.-2021. došlo je do izvjesne promjene u strukturi razloga (Tablica 16).

Tablica 16 Razlozi izlaza iz poslovne aktivnosti (% u odnosu na sve razloge izlaska)

Razlog	2019.			2020.			2021.		
	Hrvatska	EU/Rang HR*	Grupa zemalja po razvojnóm kriteriju*/Rang HR*	Hrvatska	EU/Rang HR*	Grupa zemalja po razvojnóm kriteriju*/Rang HR*	Hrvatska	EU/Rang HR*	Grupa zemalja po razvojnóm kriteriju*/Rang HR*
Prodaja	6,4	8,1 7/16	8,5 17/33	6,1	5,5 6/14	4,5 10/30	4,9	5,3 9/18	5,2 13/31
Nova prilika	16,3	12,8 5/16	11,9 7/33	7,1	11,5 9/14	9,5 17/30	15,1	10,1 5/18	10 7/31
Neprofitabilnost	16,3	24,1 7/16	26,9 17/33	17,5	19,5 8/14	20,5 17/30	20,5	22,3 10/18	21,2 15/31
Problemi s financijama	11,9	9,3 4/16	10,0 10/33	9,9	8,2 4/14	8,6 11/30	1,5	6,9 16/18	8 28/31
Vladine politike/ porezna politika/ birokracija	21,8	12,0 2/16	8,6 3/33	16,1	6,1 1/14	4,5 1/30	9,8	6,4 4/18	5,7 6/31
Ostalo**	16,4	29,2 15/16	28,9 30/33	22,0	27,5 9/14	24,7 15/30	22,6	26,6 9/18	21,8 15/31
Pandemija COVID-19				21,3	21,7 5/14	27,7 16/30	23,2	22,5 6/18	24,1 13/31
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

**mirovina, osobni razlozi, iznenadni događaji

Dok je 2019. rang razloga zbog kojih se izlazilo iz poslovne aktivnosti bio porezna politika i birokracija; neprofitabilnost i nova prilika, u 2021. godine najčešći razlog je neprofitabilnost, nova prilika, te porezna politika i birokracija.

Po izlasku iz poslovnog pothvata zbog porezne politike i birokracije Hrvatska je u vrhu grupe EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Međutim, postoji obećavajuća tendencija smanjenja tog razloga od 21,8% (2019. godine), 16,1% (2020.) na 9,8% (2021.). To je konzistentno s ograničavajućom ocjenom komponente poduzetničke okoline 'Vladine politike – porezi i regulativa' (poglavlje 4), ali i činjenicom da se neki ograničavajući aspekti u 2021. godini više ne pojavljuju (kao npr. 'nemogućnost dobivanja svih potrebnih dozvola u roku od tjedan dana' i 'nepredvidljivost / nekonzistentnost porezne politike i regulative prema novim i rastućim poduzećima').

Zbog neprofitabilnosti u Hrvatskoj završavaju poslovni pothvati u sličnom intenzitetu kao i u prosjeku u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (20,5% vs. 22,3%, u 2021. godini). Zbog toga razloga najmanje izlazaka iz poslovne aktivnosti je u Poljskoj (4,7%) a najviše u Španjolskoj (34,4%).

Broj izlazaka zbog uočene nove prilike u Hrvatskoj ima drugačiji obrazac nego u prosjeku EU zemalja u promatranom razdoblju. Prosjek EU zemalja je vrlo stabilan: 12,8% (2019.), 11,5% (2020.) i 10,1 (2021.), dok je u Hrvatskoj pandemijska 2020. godina očito značajno utjecala na 'mirovanje': 16,3% (2019.), 7,1% (2020.) i 15,1% (2021.). Među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju uočavanje nove prilike je najčešće prisutan razlog izlaska iz poslovne aktivnosti u Mađarskoj (22,8%), Finskoj i Sloveniji (18,6%), a najrjeđe u Rumunjskoj (3%).

Prodaja poslovnog pothvata još uvijek je nedovoljno prepoznata mogućnost održavanja poduzetničke strukture u EU zemljama, ali i u SAD (1,2%). Hrvatska oscilira oko prosjeka EU zemalja. U Europskoj uniji u 2021.

godini najveće učešće prodaje za izlazak iz poslovne aktivnosti bilo je u Njemačkoj (15,8%), Švedskoj (11,8%) i Nizozemskoj (11,6%). Nedostatak odgovarajućih regulatornih rješenja čine odluku poduzetnika o prodaji poslovnog pothvata vrlo često kompleksnom, koja zahtijeva profesionalnu pomoć ali i osobnu pripremljenost za takvu odluku (od emocionalne do razumijevanje poslovnih i pravnih posljedica).

Pod povećalom 2

On-line platforma za ponudu biznisa na prodaju

Novo u ponudi: Eko gospodarstvo s turističkim potencijalom

<https://biznis-transfer.com/novo-eko-gospodarstvo-s-turistickim-potencijalom/>

CEPOR - *Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća* godinama se bavi razvojem usluga (savjetovanja, edukacije), prijenosa dobre međunarodne prakse i predlaganjem *policy* intervencija u cilju promoviranja koncepta transfera poslovanja malih i srednjih poduzeća u raznim oblicima (prodaje ili međugeneracijskog prijenosa vlasništva), u okviru svog *Centra za obiteljska poduzeća i prijenos poslovanja* - CEPRA. Jedna od usluga kojom CEPRA obogaćuje svoj portfolio aktivnosti je razvoj *on-line* platforme za prodaju poslovnih pothvata. Pri tome, CEPRA se koristi dobrim međunarodnim iskustvom, u ovom slučaju iskustvom španjolske platforme Reempresa (<http://www.reempresa.org/>). Reempresa je nastala 2010. godine u okviru katalonske udruge poslodavaca Cecot, uz sufinanciranje katalonske vlade, Europske unije i katalonske udruge poslovnih anđela. Program podrške za prijenos poslovanja Reemprese temelji se na *on-line* platformi koja omogućava povezivanje prodavatelja i kupaca mikro i malih poduzeća na području Katalonije. Djelovanje platforme uključuje brojne promotivne i edukativne aktivnosti o preuzimanju uhodanog biznisa, te dobru povezanost sa svim komponentama poduzetničkog ekosistema.

CEPRA svojom ponudom *on-line* usluge prodaje / kupnje poslovnih pothvata od 2019. godine počinje razvijati *on-line* platformu i time otvara tu mogućnost hrvatskim mikro i malim poduzećima. Na platformi je prijavljeno 13 poduzetničkih pothvata, od kojih je 6 pronašlo svoje kupce, među kojima i jedan mali biznis koji se bavi čišćenjem poslovnih i privatnih prostora <https://biznis-transfer.com/ciscenje-poslovnih-i-privatnih-prostora/>

Neki od pothvata koji traže svoje kupce su: Eko gospodarstvo s turističkim potencijalom

<https://biznis-transfer.com/novo-eko-gospodarstvo-s-turistickim-potencijalom/>

i *on-line* trgovina modnih artikala <https://biznis-transfer.com/web-trgovina-modnih-artikala/>

Za više informacija: <https://biznis-transfer.com/prodaja-biznisa/>

Prodajom poduzeća se sprječava gubitak resursa (ljudskih, financijskih, materijalnih) koji mogu biti korišteni u istom ili drugačijem poslovnom pothvatu u novom vlasništvu.

U strukturi razloga za izlaz iz poslovne aktivnosti, pandemija COVID-19 u Hrvatskoj čini u obje pandemijske godine (2020. i 2021. jednu petinu od svih razloga, što je na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u ovim godinama. U 2021. godini najmanje izlazaka iz poslovne aktivnosti zbog pandemije COVID-19 bilo je u Grčkoj (6,1%), a najviše u Poljskoj (51,1%), što može upućivati i na efikasnost upravljanja ovom zdravstvenom krizom.

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

O djelotvornom obnavljanju poduzetničke strukture ovisi vitalnost gospodarstva, kroz održavanje poduzetničkih aktivnosti. Kapacitet obnavljanja određen je intenzitetom stvaranja novih poslovnih pothvata, stopom odrastanja (preživljavanja), odnosno gustoćom 'odraslih' poduzeća, te intenzitetom i razlozima izlaska iz poslovne aktivnosti.

Omjer GEM indikatora o ukupnoj ranoj poduzetničkoj aktivnosti (TEA) i prisutnosti „odraslih“ poduzetničkih pothvata (starijih od 42 mjeseca) daje dobru procjenu kapaciteta obnavljanja poduzetničke strukture (Tablica 17).

Tablica 17 Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/„odrasla“ poduzeća

Godina	TEA/„odrasla“ poduzeća		
	Hrvatska	Najveći u EU	Najmanji u EU
2019.	2,9	2,9 Hrvatska	0,4 Poljska
2020.	3,0	3,0 Hrvatska	0,2 Poljska
2021.	3,1	3,1 Hrvatska	0,2 Poljska

Održavanje vitalnosti gospodarske strukture zemlje zahtijeva toliko pokretanja novih poslovnih pothvata koliko je potrebno da se gustoća „odraslih“ poduzeća poveća ili barem održava, da rezultira iz dominacije poslovnih pothvata pokrenutih zbog uočene prilike (želja za postizanjem pozitivne promjene, visokom zaradom, nastavak obiteljske poslovne tradicije), te da poslovni pothvati imaju održivu konkurentnost (što ovisi o kapacitetu inovativnosti).

Koeficijent obnavljanja 'odraslih' poduzeća najviši je u Hrvatskoj u cijelom promatranom razdoblju, što proizlazi iz natprosječnog intenziteta pokretanja poslovnih pothvata.

Koliko na stopu obnavljanja poduzetničkog kapaciteta gospodarstva utječe kvalitativna dimenzija pokretanja poslovnih pothvata (razlozi – prilika ili nužda) može se vidjeti kada se u Tablici 17 podatak o novopokrenutim poslovnim pothvatima (TEA) zamijeni pokazateljem o motivacijskom indeksu (Tablica 13). Uključivanjem kvalitativne perspektive, Hrvatska gubi prvo mjesto po kapacitetu obnavljanja poduzetničke strukture i nalazi se na 6. mjestu sa koeficijentom od 0,45. Na čelo dolaze Luksemburg (1,05), Švedska (1,01) i Njemačka (0,53), a na začelju su Slovačka (0,11), Grčka (0,13) i Latvija (0,15).

Malo rastućih poduzeća

Za održivu vitalnost gospodarstva, potrebno je osim preživljavanja i kapaciteta obnavljanja gospodarske strukture, osigurati i veće učešće rastućih poslovnih pothvata. GEM istraživanje definira rastuće poslovne pothvate kroz nekoliko pokazatelja konkurentnosti i očekivanja zapošljavanja.

Intenzitet rasta poslovnog pothvata ovisi o kompleksnim interakcijama vlasnika, tržišta i poduzetničke okoline). Brzorastuća poduzeća ¹¹ čine elitističku manjinu poduzeća u gospodarstvu svake zemlje, jer su nositelji inovativnosti / konkurentnosti a time i stvaranja nove dodane vrijednosti i nove zaposlenosti.

Rast poslovnog pothvata ovisi prvenstveno o odluci vlasnika, a zatim o cijelom nizu faktora koji su u međusobnoj interakciji (postojanje konkurentnog proizvoda / usluge koji je rezultat inovacijskih procesa u poduzeću, raspoloživost međusobno povezanih resursa: ljudski, socijalni i financijski kapital, te uvjeta koji stimuliraju ili ograničavaju rast poslovnog pothvata: regulatorni okvir, obrazovanje, suradnja poslovnog i istraživačkog sektora, raspoloživost profesionalne infrastrukture, fizička infrastruktura, otvorenost tržišta.

¹¹ Promjene u kontingentu brzo rastućih poduzeća prati se i statistički. Europska unija (Eurostat) koristi definiciju OECD koja kaže da su brzorastuća poduzeća ona koja imaju godišnji rast veći od 20% godišnje u 3-godišnjem razdoblju (pri čemu se rast može mjeriti brojem zaposlenih ili prometom) ili ukoliko poduzeće ima rast zaposlenih po godišnjoj stopi od 10% ili više u trogodišnjem razdoblju (uz 10 zaposlenih na početku razdoblja). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:High-growth_enterprise 18.4.2022. Mjereno rastom zaposlenih 10% ili više, u Europskoj uniji bilo je u 2019. godini 11,5% (168 896) poduzeća koja zapošljavaju 15,9% (13,9 milijuna – podatak iz 2018. godine) od svih zaposlenih u EU. Između članica EU postoje velike razlike po učešću brzorastućih poduzeća: od iznad 15% takvih poduzeća u Španjolskoj (15,6%) i Finskoj (15,6%), preko Malte (14,9%), Nizozemske (14,6%), Slovenije (14,1%) i Portugala (14,0%) do najnižeg učešća u Rumunjskoj (2,4%) i Cipru (3,5%). U Hrvatskoj je učešće brzorastućih poduzeća 12,9% (1 825 poduzeća) koja su zapošljavala 14,3% (113 781) svih zaposlenih. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/bd_9pm_r2/default/table?lang=en 18.4.2022.

GEM prati stavove ispitanika o rastućim poslovnim pothvatima od 2006. godine, kroz procjenu inovativnosti, internacionalizacije i zapošljavanja u sljedećih pet godina.

Od 2019. godini koriste se kriteriji koji diferenciraju faktore inovativnosti i internacionalizacije s obzirom na nacionalni ili internacionalni fokus:

- Inovativnost proizvoda, na nacionalnoj ili svjetskoj razini
- Inovativnost tehnologija / procedura koje su korištene u proizvodnji inovativnih proizvoda, na nacionalnoj ili svjetskoj razini
- Izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu

Konkurentnost na nacionalnoj i svjetskoj razini

Indikatori konkurentnosti (novina proizvoda i tehnologije) uvijek pokazuju višu razinu na nacionalnoj razini nego na internacionalnim tržištima (Tablica 18 i Tablica 19). Razlika između konkurentnosti na nacionalnom i internacionalnom tržištu naglašava potrebu produktivne suradnje s istraživačkim institucijama, koja bi trebala omogućiti poduzećima izlazak na zahtjevnija tržišta s inovativnijim proizvodima.

Tablica 18 Inovativnost proizvoda i tehnologije, nacionalna razina tržišta* - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2019.	2,5	2,0 Cipar 4,6	3/16	2,2 Cipar 4,6	11/33
2020.	2,3	1,6 Slovačka 2,9	5/14	2,2 Katar 7,8	12/30
2021.	2,4	1,5 Nizozemska 3,5	4/18	2,0 Katar 5,4	11/31

*oni koji imaju proizvod nov na *nacionalnom ili međunarodnom tržištu*, proizveden tehnologijom ili procedurama novim na nacionalnom ili međunarodnom tržištu i koji imaju kupce na nacionalnom ili međunarodnom tržištu

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 19 Inovativnost proizvoda i tehnologije, međunarodna razina tržišta* - % TEA poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2019.	0,5	0,6 Irska 1,0	10/16	0,6 Portoriko 1,1	17/33
2020.	0,7	0,5 Slovačka 1,2	4/14	0,6 Kanada 1,25	11/30
2021.	0,5	0,4 Nizozemska 1,2	7/18	0,5 UAE 1,4	12/31

*oni koji imaju proizvod nov na *međunarodnom tržištu*, proizveden tehnologijom ili procedurama novim na međunarodnom tržištu i koji imaju kupce na međunarodnom tržištu

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po pokazatelju inovativnosti, Hrvatska se u cijelom promatranom razdoblju nalazi iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (osim u 2019. godini kada je bila neznatno ispod prosjeka na međunarodnom tržištu). Konkurentsko pozicioniranje novopokrenutih poslovnih pothvata (TEA poslovni pothvati) iznad prosjeka EU zemalja pokazuju da dio rastućih poduzeća izlazi iz 'crvenog' oceana u kojem međusobno konkuriraju poduzeća s ne-diferenciranim proizvodima, bez inovativnih rješenja. Biti iznad prosjeka je dobro, ali bi trebalo odmjeravati udaljenost od najboljih i na tome graditi daljnje jačanje konkurentnosti i na domaćem

i na međunarodnom tržištu. Ako Nizozemska ima 3,5% novopokrenutih pothvata koji zadovoljavaju kriterije konkurentnosti na domaćem tržištu, onda je Hrvatska s 2,4% takvih poduzeća na 68% od nizozemskog postignuća. Ili, ako Nizozemska ima 1,2% poduzeća s konkurentskim proizvodima na međunarodnom tržištu, tada je Hrvatska s 0,5% takvih poduzeća na samo 42% od nizozemskog rezultata.

Za zemlju s malim domaćim tržištem, konkurentnost se testira na internacionalnim tržištima. Korištenjem vrlo zahtjevnog kriterija (76-100% kupaca izvan zemlje), detaljnije je analiziran intenzitet očekivane internacionalizacije u Hrvatskoj (Tablica 20 i Tablica 21).

Tablica 20 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od TEA poduzetnika*

Godina	Hrvatska				EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku 76-100%
	Nema kupaca izvan zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2019.	67,7	7,4	13,6	11,2	7,9	16,9 Luksemburg	6,3
2020.	64,5	10,2	12,7	12,7	7,3	12,7 Hrvatska	5,2
2021.	65,9	14,6	8,3	11,3	6,7	14,2 Luksemburg	5,8

* s poslovnim pothvatima mladim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

Tablica 21 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – % od 'odraslih' poduzetnika*

Godina	Hrvatska				EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku 76-100%
	Nema kupaca izvan Zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2019.	55,8	18,8	14,8	10,5	6,6	15,2 Luksemburg	4,5
2020.	63,4	8,7	8,9	19,0	6,8	19,0 Hrvatska	4,7
2021.	51,5	21,5	13,7	13,4	6,0	16,2 Irska	5,1

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

Hrvatska je u obje kategorije poslovnih pothvata (TEA i 'odrasli') u svim promatranim godinama iznad prosjeka usporednih grupacija u ostvarivanju prodaje od izvoza iznad 76%, a u 2020. godini je i zemlja s najvišom razinom internacionalizacije u skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2021. godini Hrvatska je u obje grupe na drugom mjestu (sa 11,3% takvih TEA poduzetnika, uz Grčku sa 14% i Irsku sa 10,7%; sa 13,4% 'odraslih' poduzetnika, uz Luksemburg sa 15,7% i Nizozemsku sa 8,6%).

Sektorska struktura

Hrvatska svoju konkurentnost gradi u velikoj mjeri u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta¹² (Tablica 22 i Tablica 23).

¹² Računarstvo, komunikacijska oprema, farmaceutika, medicinski i optički instrumenti, transportna oprema, telekomunikacija, istraživanje i razvoj, kemijska industrija, avioni, motorna vozila, brodovi, inženjerske aktivnosti, željeznička oprema, veleprodaja strojeva i opreme

Tablica 22 Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % TEA poduzetnici

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*
2019.	7,4	7,2 11 Luksemburg	9/16	6,5 11 Luksemburg	17/33
2020.	11,4	8,1 14,0 Slovačka	2/14	7,4 14,0 Slovačka	4/30
2021.	8,8	8,3 17,1 Slovenija	8/18	7,6 17,1 Slovenija	10/31

* rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 23 Aktivni u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – % 'odraslih' poduzetnika

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske*
2019.	7,4	8,4 21,1 Luksemburg	9/16	7,3 21,1 Luksemburg	15/33
2020.	12,2	10,4 15,3 Luksemburg	4/14	8,5 15,7 Izrael	5/30
2021.	7,5	7,9 15,5 Irska	11/18	8,0 15,5 Irska	19/31

* rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Hrvatska je po prisutnosti novih (TEA) i 'odraslih' poduzetničkih pothvata u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (osim što je u 2020. godini bila iznad prosjeka). U 2021. godini, najveće učešće TEA poduzetnika u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta bilo je u Sloveniji (17,1%), Luksemburgu (16,8%) i u Finskoj (11,7%). Najveće učešće 'odraslih' poduzeća u toj tehnološkoj skupini ima Irska (15,5%), Slovenija (13,2%) i Nizozemska (10,5%).

Očekivanja novog zapošljavanja

Očekivanja novog zapošljavanja je kriterij kojim GEM definira potencijalno rastući poslovni pothvat, uz kriterije inovativnosti proizvoda i tehnologije, te izloženosti konkurenciji na domaćem i međunarodnom tržištu. Kriterijem se definira očekivanje da će poslovni pothvat u razdoblju od pet godina povećati zaposlenost za najmanje 50%, uz uvjet da očekuje ostvarenje od najmanje 10 zaposlenih na kraju tog razdoblja (Tablica 24 i Tablica 25).

Tablica 24 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – TEA poduzetnici* - %

Godina	5+ novog zapošljavanja			10+ novog zapošljavanja, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
2019.	28,5	28,8	34,3	16,7	17,8	22,2
2020.	22,7	24,7	31,6	17,8	15,1	20,8
2021.	32,8	22,8	28,1	25,8	14,0	18,6

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

Očekivanje novog zapošljavanja je veće za kategoriju zapošljavanja 5+ u narednih pet godina nego za zapošljavanje 10+ zaposlenika, i u Hrvatskoj, i u usporednim grupama zemalja. Dok su očekivanja zapošljavanja u Hrvat-

skoj u 2019. i 2020. godine bila oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, u 2021. godini u Hrvatskoj je optimizam zapošljavanja značajno iznad prosjeka EU zemalja i kod TEA poduzetnika i kod 'odraslih' poduzetnika. Po očekivanju TEA poduzetnika za 5+ zapošljavanja Hrvatska je na drugom mjestu (sa 32,8%) iza Irske (sa 33,4%), uz Latviju s 32,7%. Najmanje optimistični su TEA poduzetnici u Švedskoj (10,3%) i Slovačkoj (10,8%). U kategoriji 10+, Hrvatska je prva po očekivanju TEA poduzetnika (sa 25,8%), a slijede je Latvija (24,3%) i Irska (23,8%). Slovačka i u ovoj kategoriji ima najmanja očekivanja u zapošljavanju (2,9%).

'Odrasli' poduzetnici značajnije su oprezniji u predviđanju novog zapošljavanja (Tablica 25), ali u Hrvatskoj su i takva opreznija očekivanja značajnije iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, naročito u 2021. godini.

Tablica 25 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – % od 'odraslih' poduzetnika*

Godina	10+, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
2019.	4,2	5,5	7,9
2020.	7,3	4,5	10,6
2021.	11,3	4,3	7,9

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

Rast optimizma o zapošljavanju 10+ zaposlenika u grupi 'odraslih' poduzetnika u Hrvatskoj nije praćena istim trendom među EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Hrvatska je sa 11,3% na prvom mjestu, slijede je Nizozemska (9,3%) i Irska (7,5%). U Slovačkoj nitko ne očekuje tako intenzivan rast zaposlenosti, a u Grčkoj tek 1,3% anketirane odrasle populacije.

Pod jako intenzivnim rastom GEM podrazumijeva zapošljavanje od 19 i više zaposlenika u razdoblju od 5 godina (Tablica 26). Koliko je to teško ostvariti pokazuju vrlo niska očekivanja, u rasponu od 0,1% (Poljska i Cipar) do najviše razine očekivanja u Nizozemskoj (2,6%), Latviji (2,5%) i Hrvatskoj i Irskoj (2,0%).

Tablica 26 Očekivani intenzitet rasta (19+ zapošljavanja u narednih 5 godina) – TEA poduzetnici* - %

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg proizvoda/stanovniku	
		prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**	prosjeak/najviši	Rang Hrvatske**
2019.	0,7	1,1 2,6 Irska	11/16	1,9 6,8 UAE	28/33
2020.	1,1	0,8 2,1 Latvija	5/14	2 8,4 Katar	15/30
2021.	2,0	0,9 2,6 Nizozemska	3/18	1,6 8,6 UAE	9/31

* s poslovnim pothvatima mlađim od 42 mjeseca („početnici“ i novi)

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Iznadprosječni optimizam u očekivanju zapošljavanja u Hrvatskoj u usporedbi s prosjekom GEM zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju ima svoju potporu u padu stope nezaposlenosti u Hrvatskoj (6,8% 31.12.2021.), što je na razini prosječne stope nezaposlenosti u EU 27 (6,4%).¹³

¹³ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Recent_developments 18.4.2022.

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – stabilna ali još uvijek nedovoljno prepoznata komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

GEM konceptualni okvir definira poduzetnički kapacitet zemlje kao ukupnost poduzetničke aktivnosti u fazi pokretanja poslovnog pothvata (rana ili nova poduzetnička aktivnost), u razvoju pothvata (starijeg od 42 mjeseca) i poduzetničke aktivnosti zaposlenika.¹⁴

Poduzetnički aktivnim zaposlenicima definiraju se oni koji su razvili novi proizvod ili uslugu ili koji su pokrenuli novu poslovnu jedinicu za svog poslodavca. Definicija poduzetničke aktivnosti zaposlenika isključuje inicijative zaposlenika koje su fokusirane na optimizacije internih radnih procesa (Tablica 27).

Tablica 27 Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske*
2019.	9,4	7,0 11,3 Ujedinjeno Kraljevstvo	5/16	6,3	8/33
2020.	10,9	5,6 10,9 Hrvatska	1/14	5,7	1/30
2021.	9,44	5,3 9,44 Hrvatska 9,39 Finska	1/18	5,5	4/31

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U svim promatranim godinama Hrvatska ima iznadprosječnu poduzetničku aktivnost zaposlenika u odnosu na zemlje EU i zemlje čijoj razvojnoj fazi pripada, koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U 2020. i 2021. godini Hrvatska je na prvom mjestu u grupi EU zemalja. Rang zemalja s najvišom razinom poduzetničke aktivnosti zaposlenika u EU u 2021. godini je Hrvatska (9,44%), a slijede je Finska (9,39%), Slovenija (8,8%) i Irska (8,5%). Zemlje s najnižom stopom poduzetničke aktivnosti zaposlenika iz grupe EU zemalja su Slovačka (1,0%), Poljska (1,4%) i Cipar (1,5%).

Visoka razina poduzetničke aktivnosti zaposlenika u Hrvatskoj je stabilna karakteristika poduzetničkog djelovanja, ali još uvijek nije prepoznata kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Stimuliranje poduzetnog (proaktivnog i inovativnog) djelovanja zaposlenika kroz različite kompenzacijske programe doprinijelo bi konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća. Poticanjem inovativnosti u području proizvoda, poboljšanja proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju, jačala bi konkurentnost na domaćem ali i na međunarodnom tržištu, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta 'crvenog' oceana na kojem vlada konkurencija istih / sličnih proizvoda.

Pandemija COVID-19 – gubitak poslovne vitalnosti, poduzetničke reakcije, vladina podrška

Svjetska zdravstvena kriza (pandemija COVID-19) ima snažne utjecaje na prekid globalnih lanaca vrijednosti, kao i na zaustavljanje poslovnih aktivnosti u pojedinim sektorima (turizam, kulturne djelatnosti...), ali je istovremeno otvorila nove prilike (Tablica 28 i Tablica 29), potaknulo jačanje digitalizacije i stvaranje novih usluga temeljenih na digitalizaciji.

¹⁴ Podaci o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika prikupljeni su od početka provođenja GEM istraživanja, ali se tek od 2011. godine prezentiraju kroz pokazatelj o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika, kojeg su razvili Bosma, Wenekers i Amoros (2012). Postoji šira i uža definicija: šira definicija se odnosi na definirane aktivnosti u prošle tri godine, a uža definicija se odnosi na aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci.

Tablica 28 Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	29,0	11/14	32,4	Grčka 20,6	Nizozemska 41,0
2021.	32,7	14/18	39,8	Mađarska 23,4	Irska 60,5

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 29 Pandemija COVID-19 otvorila je nove prilike za poslovne pothvate - % 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	14,3	12/14	18,8	Italija 10,1	Nizozemska 30,3
2021.	25,7	9/18	26,7	Mađarska 11,9	Irska 52,6

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U Hrvatskoj, poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti (TEA) češće nego 'odrasli' poduzetnici smatraju da je zdravstvena kriza (COVID-19) otvorila nove prilike. Poduzetnici u Irskoj (obje skupine anketiranih poduzetnika) dvostruko češće nego u Hrvatskoj vide takve prilike.

Odgovori na pitanja kako su poduzetnici, a kako vlade reagirale na zdravstvenu krizu, ukazuju na značajne razlike među zemljama.

U kojoj mjeri i kako su poduzetnici reagirali na posljedice pandemije COVID-19 digitalizacijom svog poslovanja pokazuje sličnost između TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika i u Hrvatskoj i u usporednoj skupini EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 30 i Tablica 31).

Tablica 30 Reakcija TEA poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - % TEA poduzetnika, 2021.

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
Da	23,3	6/18	20,1	Finska 3,7	Grčka 38,9
Da – intenzivirani početni planovi	15,5	12/18	18,5	Poljska 10,1	Irska 32,7
Ne – već je bila planirana digitalizacija prije pandemije COVID-19	29,3	10/18	29,8	Poljska 11,3	Švedska 50,6
Ne – posao može funkcionirati bez digitalizacije	31,9	7/18	31,6	Luksemburg 13,2	Poljska 65,4

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 31 Reakcija 'odraslih' poduzetnika digitalizacijom na COVID-19 - % TEA poduzetnika, 2021.

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
Da	15,1	5/18	12,9	Finska 4,0	Cipar 38,6
Da – intenzivirani početni planovi	20,7	6/18	17,8	Italija 4,5	Irska 35,6
Ne – već je bila planirana digitalizacija prije pandemije COVID-19	33,0	12/18	32,3	Slovačka 11,7	Švedska 49,4
Ne – posao može funkcionirati bez digitalizacije	31,3	10/18	37,0	Luksemburg 7,0	Slovačka 65,7

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Razlike između zemalja s najnižim ili najvišim reakcijama govore o tome da zemlje koje su visoko digitalizirane nisu bile zatečene (kao npr. Finska). Poduzetnici u Irskoj i Švedskoj samo su intenzivirali već postojeće planove.

Veliko je učešće anketiranih poduzetnika u Hrvatskoj s izraženom namjerom digitalizacije prodaje u sljedećih 6 mjeseci i po tome su uz Irsku. Ako to ne ostane na razini namjera, onda će to biti dobra priprema za pristup udaljenim kupcima, domaćim i stranim (Tablica 32)

Tablica 32 Digitalizacija prodaje u sljedećih 6 mjeseci - % od TEA poduzetnika i 'odraslih' poduzetnika, s odgovorom DA, 2021.

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
TEA poduzetnici	57,3	3/18	40,6	Francuska 9	Irska 66,2
'odrasli' poduzetnici	52,5	2/18	29,0	Poljska 4,1	Irska 56,5

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Po mišljenju intervjuiranih eksperata o procesu digitalizacije potaknute pandemijom COVID-19, s prosječnom ocjenom od 5,21¹⁵ Hrvatska je ispod prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (6,25), a značajno udaljena od najboljih Nizozemske (7,81), Finske (7,46) i Litve (7,45).

Zadovoljstvo načinom kako je vlada reagirala na pandemiju COVID-19 je u Hrvatskoj veća među 'odraslim' poduzetnicima nego TEA poduzetnicima u Hrvatskoj. Ocjene ove dvije grupe poduzetnika u EU zemaljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju nisu toliko različite kao u Hrvatskoj (Tablica 33 i Tablica 34).

Tablica 33 Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % TEA poduzetnika s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	40,2	6/12	43,4	Poljska 27,0	Luksemburg 75,6
2021,	29,1	9/16	31,6	Slovačka 13,2	Luksemburg 58,5

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje (u 2020. godini bez Njemačke i Nizozemske; u 2021. godini bez Njemačke i Irske)

¹⁵ Raspon ocjena 0-10

Tablica 34 Vlada je djelotvorno reagirala na ekonomske posljedice pandemije COVID-19 - % 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2020.	58,5	3/12	45,5	Španjolska 28,3	Luksemburg 72,7
2021.	45,5	4/16	36,4	Slovačka 15,1	Luksemburg 73,7

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje (u 2020. godini bez Njemačke i Nizozemske; u 2021. godini bez Njemačke i Irske)

S prosječnom ocjenom od 5,26 (korištenjem skale 0-10) o djelotvornosti vladinih reakcija intervjuirani eksperti u Hrvatskoj su na razini prosjeka ocjena (5,51) koje su dali eksperti u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Najviše ocjene za vladine mjere dali su eksperti u Francuskoj (7,6) i Nizozemskoj (7,29).

Održivi razvoj i poduzetništvo

Održivi razvoj se godinama provlači kroz vladine politike, programe, strateške rasprave u poduzećima, u obrazovanju, najčešće bez operacionalizacije, odnosno bez indikatora za praćenje ostvarenja. Tek je inicijativom Ujedinjenih nacija postignuta usuglašenost o globalnoj suradnji na realizaciji ciljeva¹⁶. Aktualna agenda održivog razvoja, prihvaćena od Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u 2015. godini strukturirana je oko 17 ciljeva za razdoblje 2015.-2030., čijim ostvarenjem se trebaju ostvariti ekonomski, društveni i okolišni efekti:¹⁷

Cilj 1. Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima

Cilj 2. Iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovirati održivu poljoprivredu

Cilj 3. Zdravlje - Osigurati zdrav život i promovirati blagostanje za ljude svih generacija

Cilj 4. Osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja

Cilj 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke

Cilj 6. Osigurati pristup pitkoj vodi za sve, održivo upravljati vodama te osigurati higijenske uvjete za sve

Cilj 7. Osigurati pristup pouzdanoj, održivoj i suvremenoj energiji po pristupačnim cijenama za sve

Cilj 8. Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve

Cilj 9. Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost

Cilj 10. Smanjiti nejednakost unutar i između država

Cilj 11. Učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim

Cilj 12. Osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje

Cilj 13. Poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica

Cilj 14. Očuvati i održivo koristiti oceane, mora i morske resurse za održiv razvoj

Cilj 15. Zaštititi, uspostaviti i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosustava, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti degradaciju tla te spriječiti uništavanje biološke raznolikosti

Cilj 16. Promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi učinkovite, odgovorne i uključive institucije na svim razinama

Cilj 17. Ojačati načine provedbe te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj

Budući da ovi ciljevi naglašavaju dobrobit za sve ljude i dobrobit za planet, GEM istraživanje ima od samog početka jedno pitanje koje je relevantno za razumijevanje DOBROBIT ZA SVE LJUDE (Tablica 35).

¹⁶ <https://sdgs.un.org/2030agenda>

¹⁷ Novi izazov: Globalni ciljevi održivog razvoja (2015). Odraz, Zagreb

Tablica 35 Preferiraju jednak standard za život za sve - % od odrasle populacije s odgovorom DA

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2019	80,0	2/15	63,3	Italija 28,8	Slovenija 81,2
2020.	76,4	2/11	61,9	Latvija 49,1	Slovenija 81,3
2021.	75,2	2/12	61,8	Poljska 46,7	Slovenija 81,6

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Velika većina anketirane odrasle populacije u svim promatranim godinama podržava jednak standard za život za sve i po tim stavovima je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Uz kvalitetne uvjete rada (što je i jedna od komponenti UN cilja 8 - Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve), ovaj dominirajući stav može biti dobra osnova za stvaranje visoke produktivnosti uz visoku solidarnost.

U 2021. godini je u istraživanje uključeno nekoliko novih pitanja u cilju dobivanja uvida u kojoj mjeri su poduzetnici svjesni UN agende o ciljevima održivog razvoja (Tablica 36 i Tablica 37).

Tablica 36 Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od TEA poduzetnika, s odgovorom DA, 2021. godine

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
Znaju za 17 UN ciljeva održivog razvoja	31,4	2/12	24,1	Cipar 12,6	Italija 42,8
Izabrali neki cilj kao prioritet u poslovanju i definirali aktivnosti i kriterije za praćenje	73,4	3/12	59,8	Slovenija 40,2	Grčka 84,6
Društveni i/ili okolišni utjecaj je važniji od profita ili rasta	67,1	3/18	55,4	Poljska 30,1	77,4 Slovenija
Društvene implikacije su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. pristup obrazovanju, zdravlju, sigurnosti, uključenost, kvaliteta radnih uvjeta)	78,7	6/18	75,0	Švedska 60,1	Poljska 86,9
Poduzeli korake maksimiranja društvenog utjecaja svog biznisa	56,4	2/18	41,2	Poljska 58,1	Francuska 14,2
Implikacije na okolinu su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. zelena ekonomija, selektivno skupljanje smeća, redukcija CO2, odgovorno korištenje vode, struje, goriva...)	81,9	7/18	75,4	Švedska 60,2	Slovenija 92,0
Poduzeli korake minimiziranja utjecaja pothvata na okolinu	67,5	1/18	51,9	Francuska 24,3	67,5 Hrvatska

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

Tablica 37 Prilikom odlučivanja vode računa o UN ciljevima održivog razvoja - % od 'odraslih' poduzetnika s odgovorom DA, 2021.

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
Znaju za 17 UN ciljeva održivog razvoja	31,3	3/12	25,3	Cipar 3,9	Poljska 58,1
Izabrali neki cilj kao prioritet u poslovanju i definirali aktivnosti i kriterije za praćenje	74,3	4/12	56,9	Cipar 26,5	Slovačka 83,7
Društveni i/ili okolišni utjecaj je važniji od profita ili rasta	73,7	2/18	54,3	Poljska 34,9	Slovenija 74,4
Društvene implikacije su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. pristup obrazovanju, zdravlju, sigurnosti, uključenost, kvaliteta radnih uvjeta)	78,7	5/18	72,7	Njemačka 55,6	Luksemburg 96,3
Poduzeli korake maksimiranja društvenog utjecaja svog biznisa	54,1	3/18	39,4	Slovenija 19,4	Poljska 67,2
Implikacije na okolinu su osnova za određivanje budućnosti pothvata (npr. zelena ekonomija, selektivno skupljanje smeća, redukcija CO2, odgovorno korištenje vode, struje, goriva...)	85,4	3/18	76,6	Švedska 59,7	Slovenija 89,0
Poduzeli korake minimiziranja utjecaja pothvata na okolinu	68,6	2/18	57,4	41,7 Slovenija	Mađarska 73,7

*rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

U Hrvatskoj, obje grupe poduzetnika (TEA i 'odraslih') izrazili su u 2021. godini osvještenost o UN ciljevima održivog razvoja iznad prosjeka poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Visoko učešće anketiranih poduzetnika sa stavom da su društveni / okolišni razlozi važniji od profita nije u potpunosti praćeno i ocjenama (u skali 0-10) koje o tome imaju intervjuirani eksperti (5,26) u odnosu na prosjek EU zemalja (5,51).

Pod povećalom 3

GEM indikatori i UN ciljevi održivog razvoja

UN ciljevi održivog razvoja rezultat su globalne usuglašenosti o nužnosti suradnje na rješavanju problema nejednakosti i ugroženosti okoliša. Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 25. rujna 2015. godine prihvatila dokument: *"Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development"*, koji je postao okosnica odgovornosti svih (od pojedinaca do institucija) za ostvarivanje postavljenih ciljeva održivog razvoja. Globalna suradnja se treba ostvarivati na 17 identificiranih ciljeva, koji su opisani sa 169 pod-ciljeva čije ostvarenje se prati sa 231 indikatorom. Indikatori su iz zvaničnih statističkih izvora i/ili znanstvenih istraživanja (prvenstveno za praćenje ciljeva koji se odnose na okoliš i planet).

Cilj 17 poziva na globalno partnerstvo za održivi razvoj, te je GEM konzorcij odlučio ponuditi svoje indikatore za praćenje ostvarenja pojedinih ciljeva. Zbog toga je izrađeno posebno izvješće **Entrepreneurship and well-being - the UN Sustainable Development Goals through lenses of GEM indicators** (2022, u tisku). U izvješću se analiziraju podaci koje GEM prikuplja kroz anketiranje reprezentativnog uzorka odrasle populacije (koji su okosnica ovog poglavlja) i kroz intervjuiranje eksperata (prezentirani u poglavlju 4) iz perspektive kako i zašto mogu doprinijeti potpunijem praćenju ostvarivanja UN ciljeva, posebno za praćenje sljedećih ciljeva:

Cilj 8. Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve

Cilj 4. Osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja

Cilj 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke

Cilj 12. Osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje

Cilj 9. Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost

Cilj 10. Smanjiti nejednakost unutar i između država

U izvješću su korišteni i inspirativni primjeri korištenja GEM indikatora u praćenju ostvarivanja UN ciljeva održivog razvoja ugrađenih u vladine razvojne programe Slovenije i Španjolske.

Posebno izvješće **Entrepreneurship and well-being - the UN Sustainable Development Goals through lenses of GEM indicators** (2022, u tisku), izrađeno je u suradnji nacionalnih GEM timova Hrvatske i Slovenije, uz doprinos nacionalnih GEM timova Španjolske i Brazila. Vodeći koordinirajući autori su: Slavica Singer (GEM Hrvatska), Alicia Coduras (GEM Global) i Nataša Šarlija (GEM Hrvatska).

Hrvatska gospodarska komora na svojoj web stranici najavljuje zaokret prema ciljevima održivog razvoja i zelenoj tranziciji ¹⁸, a Hrvatska udruga poslodavaca daje informaciju o UN ciljevima održivog razvoja ¹⁹. Za daljnju operacionalizaciju primjene UN ciljeva održivog razvoja u oblikovanju strategija razvoja i poslovnih modela kojima se to može ostvariti, bilo bi dobro da se istraže stavovi članova tih asocijacija o UN ciljevima održivog razvoja, korištenjem GEM pristupa. Na taj način se mogu usporediti stavovi sa EU zemljama u kojima se provodi GEM istraživanje, te pokrenuti rasprava o suradnji s istraživačkim sektorom jer za primjenu pojedinih ciljeva su potrebna nova znanja i nova rješenja o promjenama poslovnih / proizvodnih procesa.

Mnoga poduzeća koriste svoju predanost promjeni poslovne kulture uključivanjem UN ciljeva održivog razvoja u poslovne procese kao svoju reference. Dobar primjer je korporacija Merck koja je izradila svoju strategiju održivog razvoja, oslanjajući se na Cilj 4 (Kvaliteta obrazovanja); Cilj 5 (Rodna jednakost); Cilj 6 (Čista voda i higijenski uvjeti); Cilj 7 (Dostupna i čista energija); Cilj 13 (Klimatske promjene). Kompanija je razvila interaktivni alat za praćenje kvantitativnog i kvalitativnog doprinosa ostvarivanju izabranih ciljeva.²⁰ Naš dobar primjer je TEVA/PLIVA.

Pod povećalom 4

Teva/Pliva i UN ciljevi održivog razvoja - dva dobra primjera

Svoju stogodišnju povijest, Pliva od 2008. godine nastavlja kao članica TEVA grupe iz Izraela. Pliva se nikada nije odricala istraživačkog rada koji je bio u funkciji osiguranja pristupa lijekovima ne zaboravljajući minimiziranje lošeg utjecaja na okoliš. Takvo nasljeđe korporacijske kulture je ulaskom PLIVE u grupu TEVA bilo je važna komponenta u dizajniranju strateških inicijativa temeljenih na UN ciljevima održivog razvoja. Radi ostvarivanja svoje dvije temeljne misije poboljšanje zdravlja pacijenata i utjecaja na okoliš, TEVA / PLIVA imaju okolišnu, društvenu i upravljačku strategiju temeljenu na izabranim UN ciljevima održivog razvoja. (Environmental, Social and Governance (ESG) Strategy, koja je vodič poduzeću i svim zaposlenicima za minimiziranje

¹⁸ Hrvatska gospodarska komora <https://www.hgk.hr/podrucja/odrzivi-razvoj-i-zelena-tranzicija>

¹⁹ Hrvatska udruga poslodavaca <https://www.hup.hr/ciljevi-odrzivog-razvoja-2030.aspx>

²⁰ <https://www.merckgroup.com/en/sustainability/sustainable-development-goals.html>

utjecaja na planet, U 2021. godini su 'osvježili' strategiju s naglašavanjem odgovornosti svih zaposlenika u ostvarivanju ciljeva strategije. Fokusiranost cijele grupacije je na UN ciljevima 3, Good Health and well-being; 8 Decent jobs and economic growth; 9 Industry, innovation and infrastructure; 12 Responsible consumption and production; 13 Climate action, 17 Partnership for the goals.

Primjer 1:

TEVA je krajem 2021. godine izdala obveznice u vrijednosti od 5 milijardi USD za ostvarenje ciljeva koji uključuju povećanje pristupa ključnim lijekovima u zemljama s niskim i srednjim prihodim za 150%, te smanjenje emisije stakleničkih plinova (Scope 1 and Scope2 GHG)* za 25% do kraja 2025. godine.

Primjer 2:

Kao dio svojih strateških opredjeljenja, TEVA je postavila sebi za cilj da smanji potrošnju vode za 10% do 2030. godine, na lokacijama koje su oskudne vodom, uključujući Izrael i Indiju. S time bi doprinijeli dobiti sredina u kojima su prisutni sa proizvodnjom, a istovremeno bi gradili novu kulturu efikasnog korištenja vode uključujući i korištenje recikliranje vode.

TEVA već redovito izvještava o svojim postignućima u godišnjem izvještaju o ostvarenju okolišnih i društvenih ciljeva svog poslovanja.

*GHG Protocol Corporate Standard klasificira GHG emisije nekog poduzeća u tri kategorije ('scopes'). Scope 1 su emisije koje nastaju od vlastitih ili kontroliranih izvora. Scope 2 su indirektna emisije koje nastaju od kupljene energije. Scope 3 su sve indirektna emisije (koje nisu uključene u Scope 2) koje nastaju u lancu vrijednosti nekog poduzeća, uključujući emisije koje nastaju prije i nakon aktivnosti poduzeća.

3 Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodost i dob
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji

Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti daje uvid u uključenost, sektorsku specijalizaciju i uravnoteženost regionalnog razvoja, te predstavlja svojevrsni indikator kvalitete života u zemlji. Na taj način se stvaraju i preduvjeti za ostvarivanje UN održivih razvojnih ciljeva²¹ (cilj 8 Dostojanstven rad i ekonomski rast, cilj 10 Smanjenje nejednakosti, cilj 5 Rodna ravnopravnost, cilj 9 Industrija, inovacije i infrastruktura, cilj 4 Kvalitetno obrazovanje, cilj 17 Partnerstvo...).

Analiza rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti temelji se samo na pokazateljima o ranoj poduzetničkoj aktivnosti (poslovni pothvati do 3,5 godina starosti - TEA).

Poduzetnička demografija – pokazatelj uključenosti s obzirom na rodost i dob

U 2021. godini zadržan je jaz u rodnoj neuravnoteženosti poduzetničkih aktivnosti u Hrvatskoj na razini od 1,7 puta više muškaraca od žena, što je na iznad razine prosjeka EU zemalja (Tablica 38). Visoka nezaposlenost i siromaštvo obično 'tjera' i žene na samozapošljavanje zbog nužde (npr. Španjolska, Rumunjska). Međutim, uravnoteženiji odnos muškaraca i žena u poduzetničkoj aktivnosti može biti prisutan i u visoko razvijenim zemljama (npr. Njemačka), kada žene češće postaju poduzetnički aktivne zbog uočene prilike.

Tablica 38 Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodosti, mjerena TEA indeksom

Godina	TEA muškarci %	TEA žene %	TEA Muškarci/TEA Žene		
			Hrvatska	EU	Najuravnoteženiji
2019.	13,0	8,0	1,6	1,5	1,1 Španjolska
2020.	16,1	9,3	1,7	1,8	1,2 Španjolska, Njemačka
2021.	15,5	9,2	1,7	1,5	1,0 Španjolska, Rumunjska

Razlozi rodne neuravnoteženosti u poduzetničkoj aktivnosti najčešće su rezultat organizacije obiteljskog života (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom je na ženi) i kulturološkog konteksta.

Po mišljenju intervjuiranih eksperata u 2021. godini, podrška ženama u njihovim poduzetničkim aktivnosti u Hrvatskoj (4,31) je ispod prosjeka ocjena eksperata u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju (5,14) (skala ocjena 0-10). Najviše ocjene imaju Finska (7,26) i Litva (7,02).

Muškarci i žene razlikuju se po razlozima pokretanja poslovnog pothvata (Tablica 39): jedini razlog zbog kojeg muškarci značajnije češće ulaze u poduzetničku aktivnost nego žene je 'napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod'. Zbog nastavljanja obiteljske tradicije muškarci i žene su gotovo izjednačeni, dok se žene značajnije češće opredjeljuju za samozapošljavanje jer nemaju mogućnosti zaposlenja. Ovi pokazatelji ilustriraju koliko je važno razumjeti da poduzetničku okolinu čine i institucije odgovorne za stvaranje uvjeta u kojima žene mogu ostvarivati svoje poduzetničke aktivnosti ravnopravno s muškarcima. To znači da moraju postojati npr. servisi kojima se dio obaveza žena u obitelji smanjuje (npr. vrtići, boravak u školi, domovi za starije osobe...), ali i značajnije korištenje prava na roditeljski dopust za muškarce.

²¹ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 4.4.2022.

Tablica 39 Razlozi pokretanja poslovnog pothvata – za TEA poduzetnike, u %* - 2021.

	Muškarci	Žene
Napraviti promjenu u svijetu	34,6	43,5
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	54,7	45,1
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	28,7	26,8
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	59,5	75,3

*ispitanici su mogli izabrati više odgovora

Rasprostranjenost rane poduzetničke aktivnosti po kriteriju dobi prilično je stabilna u promatranom razdoblju, iako više u grupi EU zemalja i u grupi zemalja s visokim dohotkom po stanovniku, nego u Hrvatskoj. Poduzetnici su najaktivnije dobne skupine 25-34 i 35-44. U Hrvatskoj pada broj onih koji ulaze u poduzetničku aktivnost u dobnim skupinama 18-24 i 35-44 (Tablica 40). U 2021. godini su te dobne skupine činile 60,1% u svim pokrenutim poslovnim pothvatima ne starijim od 3,5 godine (u EU 58%), ali to je pad u odnosu na 2019. godinu (64,1%). Iseeljavanje, prvenstveno mladih, može biti djelomični uzrok ovog promjeni.

Tablica 40 Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %

Godina	Dobna skupina				
	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
2019.	17,0	36,8	27,3	12,5	6,5
2020.	14,8	37,3	24,4	16,5	7,0
2021.	13,5	37,3	22,8	17,7	8,8
EU 2019.	14,3	32,3	24,8	18,8	9,7
EU 2020.	14,7	30,9	25,8	18,4	10,3
EU 2021.	12,5	31,3	27,5	19,0	9,7
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2019.	14,0	30,8	26,1	18,7	10,4
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2020.	15,1	31,0	25,2	18,2	10,5
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2021.	13,5	30,2	26,9	18,8	10,7

Učešće mladih u dobi 18-34 godine u poduzetničkim aktivnostima u Hrvatskoj pada od 2019. do 2021. godine, dok je u usporednim grupama zemalja to učešće prilično stabilna (Tablica 41).

Tablica 41 Poduzetnička aktivnost mladih, mjerena TEA indeksom – udjel u dobnoj skupini - %

Godina	Mladi (dobne skupine 18-24 + 25-34)			
	Hrvatska	EU	Zemlja s dominantnim učešćem mladih	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku
2019.	53,8	43,9	57,3 Italija	43,5
2020.	52,1	45,5	61,1 Grčka	46,1
2021.	50,8	43,8	54,9 Slovenija	43,7

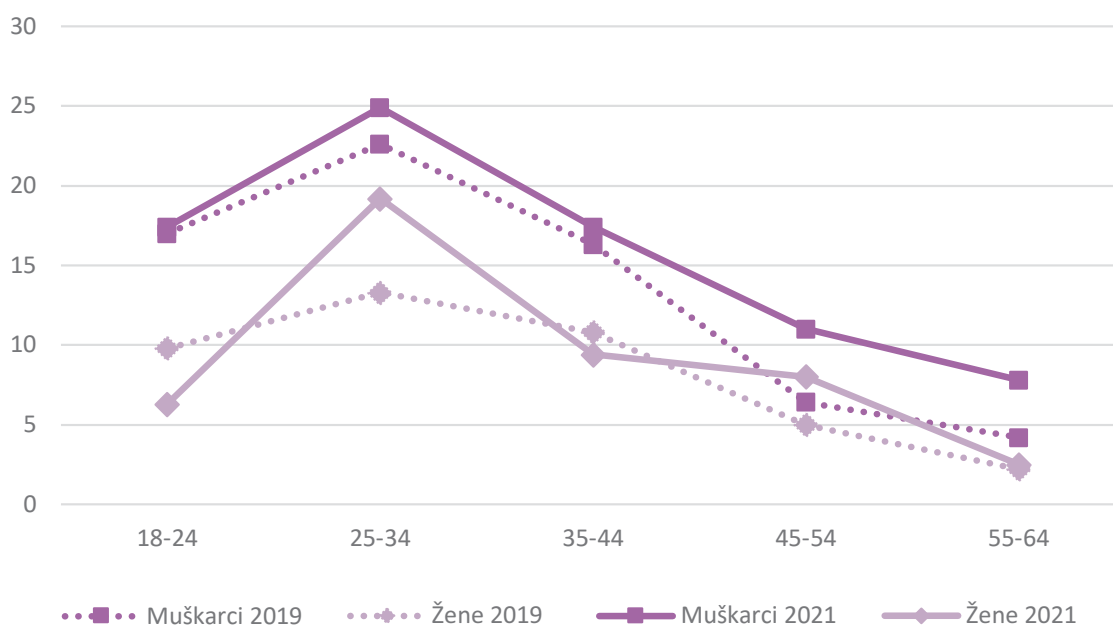
U 2021. godini najveća rodna neuravnoteženost u ranoj poduzetničkoj aktivnosti bila je u najstarijoj i najmlađoj dobnoj skupini (Tablica 42 i Slika 4). Međutim, takva struktura nije stabilna – gotovo izjednačena neuravnoteženost u svim dobnim skupinama bila je u 2019. godini, a u 2020. godini se po najvećoj neuravnoteženosti ističe najstarija dobna skupina i dobne skupine 25-34 i 35-44. U 2021. godini najveća neuravnoteženost je u najstarijoj i najmlađoj dobnoj skupini.

Tablica 42 Poduzetnička aktivnost, mjerena TEA indeksom, po dobnim skupinama i rodosti - TEA Muškarci/TEA Žene

Dobne skupine	TEA Muškarci / TEA Žene		
	2019.	2020.	2021.
18-24	1,7	1,4	2,8
25-34	1,7	2,3	1,3
35-44	1,5	2,3	1,9
45-54	1,3	1,3	1,4
55-64	1,9	2,4	3,1
Prosjek	1,6	1,9	1,7

Slika 4 Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po rodnom kriteriju i dobnoj strukturi – udjel u dobnoj skupini, %

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
Muškarci 2019.	17	22,6	16,3	6,4	4,2
Žene 2019.	9,8	13,3	10,8	5	2,2
Muškarci 2021.	17,4	24,9	17,4	11	7,8
Žene 2021.	6,3	19,2	9,4	8	2,5
Muškarci 2020.	16,3	27,2	20,5	10,4	5,9
Žene 2020.	11,9	11,6	9,0	7,8	2,5

Razlike u intenzitetu poduzetničke aktivnosti ovisno o rodosti i dobnoj strukturi naglašavaju potrebu uključivanja drugih dimenzija prilikom vrednovanja u kojoj mjeri poduzetnička okolina djeluje stimulirajuće na uključivanje svih u poduzetničku aktivnost. Kada se radi o razlikama koje proizlaze iz rodosti, tada poduzetnička okolina treba osigurati i raspoloživost uvjeta koji omogućavaju ravnopravnije uloge u organizaciji obiteljskog života (jaslice, vrtići, obroci u školama i na radnom mjestu, intenzivnije korištenje roditeljskog dopusta očeva, briga o starijima, kulturološki stav prema ulozi žena u obitelji...).

Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Učenjem se dobiva poduzetnička kompetencija kojom se svatko osnažuje za transformiranje ideja i prilika u aktivnost, mobiliziranjem potrebnih resursa (Bacigalupo et al, 2016). Ovu kompetenciju treba održavati cijelog života, kroz pravo na obrazovanje i pravo na rad, a time se ostvaruje i pravo na uključenost bez obzira na spol, dob, mjesto boravka.

Obrazovaniji ljudi su i poduzetnički aktivniji, što rezultati GEM istraživanja u svim promatranim godinama i dalje potvrđuju ne samo za Hrvatsku nego i za grupe zemalja s kojima se Hrvatska uspoređuje (EU zemlje, grupa zemalje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku) (Tablica 43).

Tablica 43 Poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %

Godina	Manje od srednje škole	Srednja škola	Tercijarno obrazovanje	Postdiplomsko obrazovanje
2019.	3,7	9,9	11,9	15,4
2020.	4,3	11,7	15,1	12,7
2021.	3,7	10,3	14,4	27,1
EU, 2019.	7,0	8,5	11,8	12,9
EU, 2020.	6,1	6,9	10,2	11,0
EU, 2021.	5,2	7,1	9,4	12,1
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2019.	9,8	10,7	13,9	16,00
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2020.	10,2	11,0	14,8	16,9
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2021.	8,9	11,0	12,1	14,9

Obrazovna razina ljudi se može povezati i s poduzetničkim atributima – obrazovaniji ljudi češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje su umreženi s poduzetnicima (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine (Tablica 44).

Tablica 44 Obrazovna razina i poduzetnički atributi, 2019.-2021. - u % od odrasle populacije 18-64 godina starosti*

Obrazovna razina		Vide dobre prilike u sredini gdje žive u narednih 6 mjeseci		Imaju znanje i vještine za pokretanje poslovnog pothvata		Imaju namjeru pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine		Poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u protekle 2 godine	
		Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne	Da
Niže od srednje škole	2019.	6,0	4,4	9,6	3,5	5,7	2,7	9,6	3,5
	2020.	4,5	4,4	9,9	2,8	5,3	3,6	6,3	3,1
	2021.	4,9	3,9	8,8	2,4	5,1	1,6	6,0	2,7
Srednja škola	2019.	63,4	54,0	63,8	55,6	57,6	58,2	63,8	55,6
	2020.	57,9	56,9	60,0	54,8	58,3	52,4	58,7	54,3
	2021.	62,6	53,9	62	54,2	57,4	56,5	59,2	55,6
Tercijarno obrazovanje	2019.	26,2	36,1	23,6	35,2	32,0	33,7	23,6	35,2
	2020.	32,3	33,0	24,0	36,7	30,9	37,4	30,2	36,1
	2021.	27	35,3	26,8	36,3	32,5	34,7	30,3	34,9
Postdiplomsko obrazovanje	2019.	4,3	5,4	3,0	5,5	4,7	5,2	3,0	5,5
	2020.	5,0	5,5	5,2	5,7	5,1	6,4	4,2	6,4
	2021.	5,5	6,9	2,5	7,2	5,0	7,2	4,6	6,7
Ukupno (po godinama)		100	100	100	100	100	100	100	100

*mala razlika do 100% su oni bez obrazovanja

Ova povezanost obrazovne razine i individualnih atributa (prepoznavanje prilika, uvjerenost o vlastitoj sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata, namjera) obavezuje obrazovni sektor da osigura svima pristup obrazovanju za poduzetničke kompetencije. Samo na taj način će obrazovanje kao komponenta poduzetničke okoline doprinositi stimuliranju poduzetničke aktivnosti.

Strah od promašaja utječe na oblikovanje namjera a još više na odluku o pokretanju poslovnog pothvata. U prijašnjim godinama strah od promašaja utjecao je gotovo podjednako na sve, neovisno o razini obrazovanja. Međutim, u 2021. godini, razlike u intenzitetu prisutnosti straha od promašaja prilikom odlučivanja o pokretanju poduzetničkog pothvata, ovisno o obrazovnoj razini su vrlo vidljive: 59% svih ispitanika s nižim od srednjoškolskog obrazovanja ne bi pokrenulo poslovni pothvat zbog straha od promašaja; 53% ispitanika sa srednjoškolskim obrazovanjem i 45% onih sa višom razinom od srednjoškolskog obrazovanja. To upućuje na značaj obrazovanja ne samo za prepoznavanje prilika i oblikovanja namjera za poduzetničko djelovanje, nego i na smanjenje straha od promašaja. Pri tome, oslobađanju od straha doprinijelo bi da se 'časni' promašaj ne stigmatizira niti od strane institucija (npr. banaka) niti u javnosti.

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

GEM prati ranu poduzetničku aktivnost (mjerenu TEA indeksom) u 11 različitih djelatnosti koje se mogu grupirati u sljedeća četiri sektora: ekstraktivni, prerađivački, poslovne usluge orijentirane poduzećima i poslovne usluge orijentirane krajnjim potrošačima ²² (Tablica 45).

²² Ekstraktivna industrija: poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo; Prerađivačka industrija: građevinarstvo, prehrambena industrija, transport, komunikacije, komunalne usluge, veleprodaja; Usluge orijentirane poduzećima (B2B): financijske usluge, nekretnine, sve poslovne usluge; Usluge orijentirane potrošačima (B2C): maloprodaja, motorna vozila, hotelski smještaj, ugostiteljstvo, zdravstvene usluge, obrazovanje, socijalne usluge, rekreativne djelatnosti.

Tablica 45 Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti, mjerena TEA indeksom, udjel u sektorima - %

Godina	Ekstraktivna industrija	Prerađivačka industrija	Usluge orijentirane	
			poduzećima (B2B)	potrošačima (B2C)
2019.	10,3	23,0	33,0	33,6
2020.	10,9	20,2	33,7	35,1
2021.	11,2	26,6	25,6	36,6
EU				
EU, 2019.	5,1	21,5	28,4	45,0
EU, 2020.	6,2	19,0	31,1	43,7
EU, 2021.	6,5	22,4	26,6	44,5
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2019.	4,1	21,4	24,6	49,9
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2020.	4,1	20,8	25,3	49,8
Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku, 2021.	4,1	21,4	24,6	49,9

Hrvatska i dalje ima gotovo dvostruko više pokrenutih poslovnih pothvata u ekstraktivnoj industriji, a značajnije manje u sektoru usluga za potrošače (za oko 20%), uspoređeno s prosjekom EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u sve tri promatrane godine.

Iz sektorske strukture / rasprostranjenosti poduzetničkih aktivnosti vidi se smjer gospodarske specijalizacije, koja može biti rezultat raspoloživosti resursa (kao što je slučaj s poljoprivredom), tradicije, ali i mogućeg odsustva strateške inovativnosti. Zbog toga je važno da oni koji razmišljaju o pokretanju poslovnog pothvata, ali i oni koji su odgovorni za oblikovanje politika na nacionalnoj razini i izgradnju poduzetničkog ekosustava (na subnacionalnoj razini) imaju u vidu i karakteristike pojedinih industrija.

Razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti su stabilne

GEM istraživanje prati razlike u regionalnoj rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti korištenjem grupiranja županija i Grada Zagreba, po kriteriju geografsko-povijesnog poimanja regionalne strukture Hrvatske:

- Zagreb i okolica
- Slavonija i Baranja
- Sjeverna Hrvatska
- Lika i Banovina
- Istra, Primorje i Gorski Kotar
- Dalmacija

Promatrano razdoblje 2019.-2021. omogućava usporedbu pre-pandemijske 2019. godine i pandemijske 2020. i 2021. godine. Dvije regije (Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Sjeverna Hrvatska) imale su rast poduzetničkih aktivnosti u cijelom razdoblju. Ostale regije pokazuju uglavnom zadržavanje na istoj ili sličnoj razini (Tablica 46). Iako je Lika i Banovina i dalje regija s najnižom poduzetničkom aktivnosti, u 2020. i 2021. godini pokazuje rast poduzetničke aktivnosti.

Tablica 46 Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, % od odrasle populacije

Godina	Zagreb okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2019.	13,5	9,5	7,4	5,1	10,5	12,1	9,7
2020.	13,2	13,1	10,2	9,6	13,1	14,8	12,7
2021.	13,1	9,1	13,2	9,0	14,8	13,1	12,4

Pokretanje poslovnog pothvata se ostvaruje nakon prepoznavanja prilike i oblikovanje namjere da se neka osoba poduzetnički aktivira. Niska razina poduzetničke aktivnosti u Lici i Banovini praćena je i najnižom razinom prepoznavanja prilika u toj regiji (8,4%). Zanimljivo je da najviša razina prepoznavanja prilika u Zagrebu (28,3%), što je 400% više nego u Lici i Banovini, ne rezultira i toliko većom poduzetničkom aktivnosti (u odnosu na Liku i Banovinu 45% više). (Tablica 47).

Tablica 47 Regionalna dimenzija pozitivne percepcije o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u svojoj okolini, u narednih 6 mjeseci - % od svih koji vide prilike

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Ukupno
2019.	27,4	14,9	18,1	7,3	12,7	19,5	100
2020.	27	14,2	18,2	8,4	11,7	20,5	100
2021.	28,3	15,5	16,9	7,3	13,6	18,4	100

Pokretanje poslovnog pothvata ovisi o postojanju namjere, koja se temelji na različitim motivacijama: ili na nuždi (nema druge opcije ostvarivanja prihoda) ili na želji da se iskoristi neka prepoznata prilika, (Tablica 48).

Tablica 48 Regionalna dimenzija namjera za pokretanje poslovnog pothvata - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Ukupno
2019.	27,7	23,7	19,4	23,0	24,5	31,8	25,6
2020.	30,7	27,6	26,8	23,6	33,3	36,8	30,5
2021.	25,9	22,9	27	25,1	34,4	32,8	27,9

Struktura razloga zašto se netko odlučuje pokrenuti poslovni pothvat značajno se razlikuje ovisno o regiji u kojoj žive ispitanici u ovom istraživanju (Tablica 49).

Tablica 49 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj, 2021. – % odrasle populacije

	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
Napraviti promjenu u svijetu	36,3	46,4	37,8	57,6	28	40,1	38,7
Napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod	58,9	38,8	47,4	67	50,9	47,9	51,3
Nastaviti s obiteljskom tradicijom	25,2	30,2	37,7	41,5	21,8	24,6	28,5
Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja	64,9	48,1	70,8	82,9	65,1	68	65,7

'Zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' dominira nad svim ostalim razlozima u svim regijama, međutim najviše je zastupljen razlog u Lici i Banovini, najmanje razvijenoj županiji. To ujedno znači da je motivacija za poduzetničku aktivnost u Lici i Banovini u većem dijelu rezultat nužde, a manje uočenih prilika. Istovremeno, razlozi za poduzetničku aktivnost zbog želje da se 'napravi veliko bogatstvo' i 'napravi promjena' (u svijetu, ali to podrazumijeva i u svojoj sredini) najviše su prisutni upravo u Lici i Banovini, što ukazuje na neprihvatanje postojećeg stanja.

U ostvarivanju promjena na regionalnoj razini kroz poduzetničku aktivnost važnu ulogu ima i strah od promašaja (Tablica 50).

Tablica 50 Regionalna dimenzija straha od promašaja - % odrasle populacije

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2019.	47,5	56,4	49,4	50,0	51,2	53,1	51,1
2020.	59,2	54,3	51,1	56,3	52,0	56,9	55,4
2021.	48,7	49,9	52,6	46,5	46,7	52,6	49,9

Nema značajnih razlika u strahu od promašaja među odraslom populacijom po regionalnom kriteriju. U promatranim godinama izdvaja se 2020. kada je u svim regijama (osim Slavonije i Baranje) bilo najveće učešće odrasle populacije koji su izrazili strah od promašaja, u usporedbi s 2019. i 2021. godinama. Najveći porast ljudi sa strahom od promašaja bio je 2020. godine u Zagrebu (vjerojatno zbog potresa).

Regionalne razlike u prepoznavanju prilika, razlozima i namjerama za ulazak u poduzetničku aktivnost, te po strahu od promašaja (Tablice 47 – 50) upućuju na zaključak o potrebi regionalno profilirane podrške (posebno se to odnosi na usluge potpornih institucija, kao što su savjetovanja, edukativni programi, mentorski programi...).

Razvojni profili regija – „tvrđi“ pokazatelji

U Hrvatskoj su regionalne razvojne razlike prisutne dugi niz godina i prepoznaju se kroz razinu bruto domaćeg proizvoda po stanovniku, razini (ne)zaposlenosti, stopi rezika od siromaštva, poslovnoj demografiji i sl. Ove 'tvrde' pokazatelje o razvojnoj neuravnoteženosti obogaćuju podaci o poduzetničkoj aktivnosti, prikupljeni GEM istraživanjem na sub-nacionalnoj (regionalnoj) razini. Uključivanje GEM pokazatelja na godišnjoj razini doprinosi aktualizaciji 'tvrđih' pokazatelja koji su često tri ili više godina stari u odnosu na tekuću godinu.

Od 2010. godine razvijenost na razini lokalnih jedinica prati se kompozitnim indeksom razvijenosti²³. Odlukom Vlade Republike Hrvatske o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti (Narodne novine 132/2017) utvrđeno je novo razvrstavanje županija u 4 skupine – 2 ispodprosječne i 2 iznadprosječne skupine, od 1.1.2018.²⁴:

- u I. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave
- u II. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini ispodprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave
- u III. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave

²³ Do sada su provedena tri izračuna indeksa razvijenosti: 2010. godine (kategorizacija korištena u razdoblju 2010.-2013.), 2013. godine (kategorizacija korištena u razdoblju 2014.-2016.), te u 2018. godini za razdoblje 2018.-2020. Indeks razvijenosti za razdoblje 2018.-2020. izračunat je kao prilagođeni prosjek standardiziranih vrijednosti odabranih pokazatelja iz razdoblja 2014.-2016.: prosječni dohodak po stanovniku, prosječna stopa nezaposlenosti, prosječni izvorni prihod jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, opće kretanja stanovništva i stupanj obrazovanosti stanovništva (tercijarno obrazovanje), indeks starenja. Promjenama iz 2017. godine definirano je da status potpomognutih područja imaju sva područja ispod prosjeka razvijenosti Republike Hrvatske. Izmjenama i dopunama Zakona o regionalnom razvoju (NN 132/17) definirano je novo razvrstavanje jedinica područne/lokalne uprave, s početkom važenja od 1.1.2018., koje se koristi u ovoj publikaciji. <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/dosadasnji-izracuni-indeksa-razvijenosti/3741>, <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>

²⁴ <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>

- u IV. skupinu jedinica područne (regionalne) samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini iznadprosječno rangiranih jedinica područne (regionalne) samouprave.

Budući da indeks razvijenosti nije aktualiziran, u ovoj publikaciji se koriste vrijednosti za razdoblje 2018.-2020., koji se primjenjuje se od 1.1.2018. godine.

Izabrani „tvrđi“ pokazatelji razvijenosti iz javnih izvora (uz svaki izvor je navedena i godina za koju postoje zadnji podaci) čine osobnu kartu svake regije. Pri tome je uočen problem raspoloživosti pokazatelja razvijenosti na sub-nacionalnoj razini: ili ih nema (na primjer, podatak o kontingentu zaposlenih je raspoloživ ali ne i podatak o stopi zaposlenosti koji je značajnije informativniji) ili su vremenski neusklađeni.

Osobna karta izabranih „tvrđih“ pokazatelja razvijenosti za regiju sadrži podatke o ²⁵:

- fizičkim pokazateljima (površina, stanovništvo, vitalni indeks).
- ljudskom kapitalu (obrazovanost).
- razvijenosti (bruto domaći proizvod, nezaposlenost, rizik od siromaštva)²⁶
- poslovnoj demografiji i poslovnoj uspješnosti.

Izvori za korištene „tvrde“ pokazatelje razvijenosti regija su:

- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2019. godina
NR-2022-2-1 Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku, HR_NUTS 2021. – HR NUTS 2 i županije u 2019. , <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29152>

Bruto domaći proizvod po stanovniku u EUR, izračun prema srednjem tečaju EUR za 2019. godinu, izvor: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj-Ju9D7gYr3AhWMhv0HHYmOCx8QFnoECAUQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.hnb.hr%2Fdocument-s%2F20182%2F33ebee1-3d13-4a42-b0fb-87223d026703&usq=AOWaw0CRm-nS6mEJTErNKCeVs2c>
- Broj stanovnika, 2020. godina
PROCJENA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2020., Priopćenje DZS od 10.9.2021.
<https://podaci.dzs.hr/2021/hr/9931>
- Vitalni indeks (živorođeni na 100 umrlih), 2020. godina – Priopćenje DZS od 21.7.2021.
<https://podaci.dzs.hr/2021/hr/9938>
- Obrazovanost, 2011. godine
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku
Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće br 1582, 2016., obrada: Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek
- Nezaposlenost, 2021. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)
- Stopa rizika od siromaštva, 2011. godine
Jedino istraživanje na temelju kojih je izračunata stopa rizika od siromaštva na razini NUTS3 jedinica (županije i Grad Zagreb) provela je Svjetska banka s Državnim zavodom za statistiku 2016. godine (“Hrvatska: Ocjena siromaštva za mala područja temeljem potrošnje (karte siromaštva)”) na temelju podataka iz Ankete o potrošnji kućanstava s potrošnom linijom siromaštva od HRK 23.918,62 (2011. godina). Iako izravne procjene nemaju odgovarajuću reprezentativnost na nižim teritorijalnim razinama (tzv. ‘mala područja’), ova eksperimentalna izračunavanja nisu ponovljena. U ovoj publikaciji se koriste podaci iz navedenog istraživanja, kao indikator stanja u 2011. godini. Od 2016. godine Državni zavod za statistiku objavljuje pokazatelje siromaštva i socijalne isključenosti, prema različitim kriterijima, uključivo i teritorijalni kriterij, ali na razini dvije NUTS 2 regije.

²⁵ Nacionalno vijeće za konkurentnost je prestalo provoditi istraživanje o regionalnoj konkurentnosti, nakon tri ciklusa (2007., 2010. i 2013. godine). Time je izgubljen vrijedan pokazatelj djelotvornosti gospodarstva na regionalnoj razini.

²⁶ U ovoj publikaciji nije korišten pokazatelj o regionalnoj konkurentnosti, jer je zadnje istraživanje o regionalnoj konkurentnosti provedeno 2013. godine (Nacionalno vijeće za konkurentnost). Time je izgubljen vrijedan pokazatelj djelotvornosti gospodarstva na regionalnoj razini.

- Zaposlenost, 2021. godina
Podatak o stopi zaposlenosti na sub-nacionalnoj razini nije raspoloživ zbog toga što podaci o radno sposobnom stanovništvu (osobe starije od navršenih 15 godina) postoje samo iz popisa stanovništva (tj. iz 2011. godine) i nisu aktualizirani u godišnjoj dinamici.²⁷ Zbog toga se broj zaposlenih prikazuje samo u tablici o uspješnosti poslovanja, na temelju podataka iz FINA-e.
- Indeks razvijenosti, prema razvrstanju županija, od 1.1.2018. godine
Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na županijskoj razini (temeljem vrijednosti pojedinačnih pokazatelja iz razdoblja 2014.-2016.), Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 5.1.2018.
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>
- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 30.6.2021.
Priopćenje DZS od 9. kolovoza 2021.
<https://podaci.dzs.hr/2021/hr/10014>
- Financijski pokazatelji poslovanja poduzetnika, 2020., ŽUPANIJE– razvojna raznolikost i gospodarski potencijali 2020./2021., Hrvatska gospodarska komora, rujan 2021., ISBN 978-953-7622-91-6
<https://www.hgk.hr/documents/analiza-zupanija-2020-web5ffd68620c52c.pdf>

---

²⁷ Stopa zaposlenosti je postotni udio zaposlenih u radno sposobnom stanovništvu, a radno sposobno stanovništvo čine osobe starije od navršenih 15 godina (definicije Državnog zavoda za statistiku).

Zagreb i okolica

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2020., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2020.	Vitalni indeks 2020.
Grad Zagreb	641,0	809.268	1.262,51	79,1
Zagrebačka	3.060,0	309.463	101,13	71,8
Ukupno/prosjek	3.701,0	1.118.731,00	681,82	75,45
Rang*	6	1	1	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2018.	2019.	2011.	2011.
Grad Zagreb	117,76	23.741,76	0,3	28,98
Zagrebačka županija	105,89	10.768,85	0,8	12,45
Prosjek	111,83	17.255,30	0,55	20,72
Rang*	1	1	5	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2021.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Grad Zagreb	3,7	9,8
Zagrebačka	6,8	16,7
Ukupno/Prosjek	5,25	13,3
Rang*	1	5

*rang temeljen na ukupnim / prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2021.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Grad Zagreb	97.180	120,08	55.168	68,17	17.801	22,00
Zagrebačka	19.012	61,44	11.565	37,37	5.150	16,64
Ukupno/Prosjek	116.192	103,86	66.733	59,65	22.951	20,52
Rang*	1	1	1	1	2	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2020.

	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn	000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Grad Zagreb	368.994	999.766,99	12.191	3,30	369.080
Zagrebačka	56.873	902.115,98	2.132	3,75	63.044
Ukupno/Prosjek	425.867	985.520,36	14.323	3,36	432.124
Rang*	1	1	1	4	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Slavonija i Baranja

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2020., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2020.	Vitalni indeks 2020.
Požeško-slavonska	1.823	65.134	35,73	56,7
Brodsko-posavska	2.030	135.483	66,74	54,2
Osječko-baranjska	4.155	269.511	64,86	52,4
Vukovarsko-srijemska	2.454	148.389	60,47	50,1
Ukupno/Prosjeck	10.462	618.517	56,95	53,35
Rang*	3	4	5	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2018.	2019.	2011.	2011.
Požeško-slavonska	93,95	8.217,32	1,6	10,01
Brodsko-posavska	93,45	8.210,72	1,2	9,47
Osječko-baranjska	96,01	10.232,13	1	12,73
Vukovarsko-srijemska	91,99	8.606,07	1,6	9,45
Prosjeck	93,85	8.816,56	1,35	10,42
Rang*	6	6	2	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2021.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Požeško-slavonska	11,0	26,5
Brodsko-posavska	14,0	35,9
Osječko-baranjska	15,1	28,0
Vukovarsko-srijemska	13,2	31,9
Ukupno/Prosjek	13,33	30,6
Rang*	6	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2021.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Požeško-slavonska	2.600	39,92	1.585	24,33	1.091	16,75
Brodsko-posavska	5.591	41,27	3.193	23,57	2.087	15,40
Osječko-baranjska	14.726	54,64	8.416	31,23	4.548	16,88
Vukovarsko-srijemska	6.455	43,50	3.655	24,63	2.296	15,47
Ukupno/Prosjek	29.372	47,49	16.849	27,24	10.022	16,20
Rang*	5	6	5	6	5	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2020.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn	000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Požeško-slavonska	4.795	559.705,85	189	3,94	8.567
Brodsko-posavska	10.865	575.385,27	361	3,32	18.883
Osječko-baranjska	28.599	671.669,13	1.283	4,49	42.579
Vukovarsko-srijemska	22.750	1.133.928,13	655	2,88	20.063
Ukupno/Prosjek	67.009	743.784,13	2.488	3,71	90.092
Rang*	4	2	3	3	5

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Sjeverna Hrvatska

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2020., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2020.	Vitalni indeks 2020.
Krapinsko-zagorska	1.229	124.110	100,98	53,00
Varaždinska	1.262	165.357	131,03	54,60
Koprivničko-križevačka	1.748	105.385	60,29	57,60
Bjelovarsko-bilogorska	2.640	104.908	39,74	53,20
Virovitičko-podravaska	2.024	72.378	35,76	55,60
Međimurska	729	108.822	149,28	83,20
Ukupno/Prosjeak	9.632	680.960	70,70	59,53
Rang*	4	3	3	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2018.	2019.	2011.	2011.
Krapinsko-zagorska	98,98	8.954,35	0,8	9,17
Varaždinska	101,71	12.112,33	0,5	11,92
Koprivničko-križevačka	98,49	10.109,52	0,8	10,69
Bjelovarsko-bilogorska	92,58	9.131,86	1,3	9,30
Virovitičko-podravaska	90,67	7.868,78	1,2	8,24
Međimurska	100,50	11.475,93	0,6	10,00
Prosjeak	97,16	9.942,13	0,87	9,89
Rang*	4	5	4	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2021.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Krapinsko-zagorska	5,80	18,8
Varaždinska	3,60	17,1
Koprivničko-križevačka	5,50	20,3
Bjelovarsko-bilogorska	10,50	20,0
Virovitičko-podravaska	16,20	33,4
Međimurska	4,90	20,8
Ukupno/Prosjek	7,75	21,7
Rang*	3	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2021.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Krapinsko-zagorska	5.402	43,53	3.358	27,06	2.507	20,20
Varaždinska	8.813	53,30	5.562	33,64	2.766	16,73
Koprivničko-križevačka	4.978	47,24	2.961	28,10	1.558	14,78
Bjelovarsko-bilogorska	5.653	53,89	3.253	31,01	1.298	12,37
Virovitičko-podravaska	3.249	44,89	1.815	25,08	1.089	15,05
Međimurska	6.892	63,33	4.359	40,06	1.331	12,23
Ukupno/Prosjek	34.987	51,38	21.308	31,29	10.549	15,49
Rang*	4	4	4	4	4	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2020.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn	000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Krapinsko-zagorska	13.182	617.250,42	719	5,45	21.356
Varaždinska	27.450	625.441,45	1.253	4,56	43.889
Koprivničko-križevačka	12.734	705.211,28	562	4,41	18.057
Bjelovarsko-bilogorska	8.177	537.995,92	188	2,30	15.199
Virovitičko-podravaska	4.799	527.073,04	71	1,48	9.105
Međimurska	16.182	562.500,00	864	5,34	28.768
Ukupno/ Prosjek	82.524	605.130,01	3.657	4,43	136.374
Rang*	2	3	2	2	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Lika i Banovina

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2020., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2020.	Vitalni indeks 2020.
Sisačko-moslavačka	4.468	143.618	32,14	46,10
Karlovačka	3.626	114.269	31,51	43,50
Ličko-senjska	5.353	44.068	8,23	41,20
Ukupno/Prosjeak	13.447	301.955	22,46	43,60
Rang*	1	6	6	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina
	2018.	2019.	2011.	2011.
Sisačko-moslavačka	91,7	9.706,21	1,5	10,5
Karlovačka	95,2	9.510,08	1,4	12,9
Ličko-senjska	92,4	10.724,74	1,2	10,5
Prosjeak	93,1	9.980,34	1,4	11,3
Rang*	5	4	1	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost Prosjeak 2020.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Sisačko-moslavačka	15,7	23,7
Karlovačka	7,6	23,2
Ličko-senjska	9,7	19,8
Ukupno/Prosjeak	11	22,2
Rang*	5	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2021.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Sisačko-moslavačka	6.605	45,99	3.548	24,70	2.183	15,20
Karlovačka	5.782	50,60	3.351	29,33	1.851	16,20
Ličko-senjska	2.518	57,14	1.424	32,31	933	21,17
Ukupno/Prosjeak	14.905	49,36	8.323	27,56	4.967	16,45
Rang*	6	5	6	5	6	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2020.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn	000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Sisačko-moslavačka	10.807	542.030,29	635	5,88	19.938
Karlovačka	10.759	606.175,00	475	4,41	17.749
Ličko-senjska	2.482	528.872,79	13	0,52	4.693
Ukupno/ Prosjeak	24.048	567.437,47	1.123	4,67	42.380
Rang*	6	6	4	1	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Istra, Primorje i Gorski kotar

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2020., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2020.	Vitalni indeks 2020.
Primorsko-goranska	3.588	281.056	78,33	51,80
Istarska	2.813	210.083	74,68	65,70
Ukupno/Prosjeak	6.401	491.139	76,73	58,75
Rang*	5	5	2	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja
	2018.	2019.	2011.	2011.
Primorsko-goranska	105,3	15.231,86	0,3	20,1
Istarska	109,0	15.959,98	0,3	16,6
Prosjeak	107,1	15.595,92	0,3	18,3
Rang*	2	2	6	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjeak 2020.	Stopa rizika od siromaštva, 2011.
Primorsko-goranska	6,80	11,9
Istarska	4,60	11,9
Ukupno/Prosjeak	5,70	11,9
Rang*	2	6

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2021.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Primorsko-goranska	25.195	89,64	14.097	50,16	9.521	33,88
Istarska	22.233	105,83	12.885	61,33	7.872	37,47
Ukupno/Prosjek	47.428	96,57	26.982	54,94	17.393	35,41
Rang*	3	2	3	2	3	1

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2020.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn	000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Primorsko-goranska	37.550,00	611.972,16	336,00	0,89	61.359
Istarska	28.988,00	590.603,48	-494,00	-1,70	49.082
Ukupno/Prosjek	66.538,00	602.475,53	-158,00	-0,40	110.441
Rang*	5	4	5	5	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Dalmacija

Županija	Površina (km ²)	Broj stanovnika (sredina 2020., procjena)	Broj stanovnika po km ² 2020.	Vitalni indeks 2020.
Zadarska	3.646	167.914	46,05	70,9
Šibensko-kninska	2.984	98.453	32,99	50,1
Splitsko-dalmatinska	4.540	447.440	98,56	73,7
Dubrovačko-neretvanska	1.781	122.571	68,82	89,1
Ukupno/Prosjeck	12.951	836.378	64,58	70,95
Rang*	2	2	4	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Razvijenost i obrazovanost

Županija	Indeks razvijenosti	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja
	2018.	2019.	2011.	2011.
Zadarska	104,65	11.543,78	1,5	14,79
Šibensko-kninska	97,04	11.325,26	2,0	13,21
Splitsko-dalmatinska	103,93	10.758,60	0,8	18,00
Dubrovačko-neretvanska	108,58	14.672,89	0,4	18,72
Prosjeck	103,55	12.075,13	1,17	16,18
Rang*	3	3	3	3

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Stopa nezaposlenosti i stopa rizika od siromaštva (%)

Županija	Nezaposlenost, prosjek 2021.	Stopa rizika od siromaštva 2011.
Zadarska	6,5	25,2
Šibensko-kninska	11,7	24,7
Splitsko-dalmatinska	13,9	19,5
Dubrovačko-neretvanska	10,4	14,5
Ukupno/Prosijek	10,6	21,0
Rang*	4	4

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Broj poslovnih subjekata - 30.6.2021.

Županija	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Zadarska	10.847	64,60	6.454	38,44	4.841	28,83
Šibensko-kninska	6.429	65,30	3.338	33,90	3.005	30,52
Splitsko-dalmatinska	31.060	69,42	17.928	40,07	12.538	28,02
Dubrovačko-neretvanska	8.743	71,33	5.198	42,41	4.081	33,29
Ukupno/Prosijek	57.079	68,25	32.918	39,36	24.465	29,25
Rang*	2	3	2	3	1	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Uspješnost poslovanja, 2020.

Županija	Ukupan prihod		Dobit/gubitak		Broj zaposlenih
	000 000 kn	po zaposlenom, kn	000 000 kn	% od ukupnog prihoda	
Zadarska	14.468	569.920,43	-41	-0,28	25.386
Šibensko-kninska	6.928	561.608,30	-226	-3,26	12.336
Splitsko-dalmatinska	48.523	613.555,04	571	1,18	79.085
Dubrovačko-neretvanska	7.937	403.795,28	-766	-9,65	19.656
Ukupno/Prosijek	77.856	570.528,28	-462	-0,59	136.463
Rang*	3	5	6	6	2

*rang temeljen na prosječnim vrijednostima za regije

Rangiranje regija po razvojnom kapacitetu

Uvid u razvojni kapacitet teritorijalnih jedinica je pretpostavka djelotvornog upravljanja ekonomskim i društvenim razvojem na sub-nacionalnoj razini. Grupiranjem NUTS3 statističkih teritorijalnih jedinica (županije i Grad Zagreb) po geografsko-povijesnom poimanju u šest regija dobivena je osnovica za rangiranje regija po razvojnom kapacitetu. Prilikom oblikovanja razvojnih profila regija uočen je problem informacijskog siromaštva u praćenju regionalnog razvoja: ograničeni broj javno dostupnih 'tvrdih' pokazatelja na NUTS 3 razini (npr. o zaposlenosti, o riziku od siromaštva, o uspješnosti poslovnog sektora) i nedovoljno kontinuiranog praćenja mišljenja ljudi o razvojnim problemima sredine u kojoj žive. Pored nedostatka informacija, neujednačenost vremenskog obuhvata podataka za utvrđivanje razvojnih profila na sub-nacionalnoj razini također otežava upravljanje razvojem županija.

Uključenost Hrvatske u GEM istraživanje od 2002. godine osigurava uvid u mišljenje ljudi o poduzetničkom kapacitetu zemlje, jer izgrađuje konzistentnu informacijsku platformu (s obzirom na indikatore koje temelji na prikupljenim podacima) i to u godišnjoj dinamici. Veličina uzorka od 2000 ispitanika omogućava uvid u stanje poduzetničkog kapaciteta i na subnacionalnoj razini²⁸, ali ne na županijskoj, zbog čega su za potrebe korištenja GEM pokazatelja županije grupirane u regije.

Razlike u percepciji o prilikama i namjerama, razlike u poduzetničkoj aktivnosti, a posebno razlike u motivacijskom indeksu na sub-nacionalnoj razini (tablice 46, 47, 48 i 49) komplementarne su s „tvrdim“ pokazateljima opće (ne)razvijenosti tih područja prezentiranim u profilima regija. Izabrani 'tvrdi' indikatori (indeks razvijenosti, BDP po stanovniku i razina nezaposlenosti) i izabrani GEM indikatori (o poduzetničkoj aktivnosti – TEA indeks, motiviranost za pokretanje poslovnog pothvata) međusobno se potvrđuju kroz rangiranje regija s obzirom na kriterij razvijenosti (Tablica 51).

Tablica 51 Razvojni profili regija u Hrvatskoj, 2021.

Regija	Indeks razvijenosti 2018.		BDP pc 2019.		Nezaposlenost 2021.		Poduzetnička aktivnost 2020.					
	Vrijednost	Rang	EUR	Rang	%	Rang	Nova poduzetnička aktivnost		Prepoznavanje prilike		Motivacijski indeks	
							TEA %	Rang	%	Rang	TEA Prilika/TEA Nužnost	Rang
Zagreb i okolica	111,8	1	17.255	1	5,25	1	13,1	3-4	28,3	1	1,86	3
Slavonija i Baranja	93,9	6	8.817	6	13,33	6	9,1	5	15,5	4	2,4	1
Sjeverna Hrvatska	97,2	4	9.942	5	7,75	3	13,2	2	16,9	3	1,74	4
Lika i Banovina	93,1	5	9.980	4	11	5	9,0	6	7,3	6	2,0	2
Istra, Primorje i Gorski Kotar	107,1	2	15.596	2	5,7	2	14,8	1	13,6	5	1,55	6
Dalmacija	103,6	3	12.075	3	10,6	4	13,1	3-4	18,4	2	1,66	5

*najbolji (rang 1) ima regija s najmanjom razinom nezaposlenosti

** Uz pretpostavku da se opcija 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' može definirati kao nužda, a sve ostale opcije kao prilika za poslovni pothvat, tada se može procijeniti motivacijski indeks:

²⁸ Zbog interesa financijera GEM istraživanja za uvid u poduzetnički kapacitet na subnacionalnoj razini, mnoge zemlje imaju povećan uzorak ispitanika: Njemačka 3 796, Švedska 3 746, Francuska 3 791, Poljska 8 000, Španjolska 31 785.

Najnižu razinu razvijenosti uglavnom prate i najniže rangirani pokazatelji poduzetničke aktivnosti i prepoznavanja prilika (Slavonija i Baranja, te Lika i Banovina). Ipak, u tim regijama najveća je motiviranost za poduzetničku aktivnost (po tom pokazatelju, ove regije su na prvom i drugom mjestu), što govori o pozitivnoj energiji za promjene, koju bi trebalo podržati odgovarajućim politikama i programima.

Razvojni profili regija se ponavljaju, gotovo bez promjena, godinama. Za dugoročnost neuravnoteženosti regionalnog razvoja ne može biti opravdanja, tim više što pokazatelji o ne zatvaranju razvojnog jaza to godinama potvrđuju. Jačanje poduzetničkog kapaciteta na individualnoj razini i stvaranje djelotvornog poduzetničkog ekosustava (na sub-nacionalnoj razini) jedino će omogućiti promjenu stanja, tj. povećati gustoću poduzeća, broj poduzeća s potencijalom rasta, a zatim s vremenskim odmakom i povećanje razvijenosti (mjereno bruto domaćim proizvodom i zaposlenosti).

Pandemija COVID-19 i potresi u Zagrebu (ožujak 2020.) i u Lici i Banovini (prosinac 2020. s nastavkom u 2021.) povećavaju razvojnu neuravnoteženost, a bez koordiniranih, međusobno povezanih dugoročnih intervencija taj razvojni jaz se neće početi zatvarati.

4 Poduzetnička okolina Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2019.-2021.

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI
(*National Entrepreneurship Context Index*)

Komponente poduzetničke okoline

Pristup novcima

Vladine politike prema poduzetništvu

Vladini programi za poduzetništvo

Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije

Transfer istraživanja i razvoja

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

Otvorenost domaćeg tržišta

Fizička infrastruktura

Kulturne i društvene norme

Djelotvornost poduzetničke okoline

Poduzetnička aktivnost ostvaruje se u okolini koju određuju različite komponente, od pristupa novcima, vladinih politika i programa, obrazovanja za poduzetničke kompetencije, suradnje istraživačke zajednice i poslovnog sektora, fizičke i poslovne infrastrukture do kulturnih i društvenih vrijednosti (slika 1 GEM konceptualni okvir - poglavlje 1). Dinamičnost poduzetničke okoline, uz makro-ekonomske politike, određuju kompleksne interakcije između svih komponenti poduzetničke okoline. Sistemska karakteristika poduzetničke okoline proizlazi iz povezanosti svih njezinih komponenti i omogućava identificiranje „uskog grla“, tj. one komponente koja ima ograničavajući utjecaj na djelotvorni (stimulirajući) kapacitet cjeline poduzetničke okoline.

Zbog toga se u okviru GEM istraživanja koriste indikatori kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline uz kompozitni indikator kvalitete cjeline poduzetničke okoline, kako bi se dobio cjelovitiji uvid u kojoj mjeri poduzetnička okolina stimulira ili otežava aktivnost u svim fazama životnog ciklusa poduzetničkog pothvata (pokretanje poslovnog pothvata, rana poduzetnička aktivnost, rast, 'odrasli' poslovni pothvati, izlazak iz poduzetničke aktivnosti).

Razinu kvalitete (stanja) pojedine komponente poduzetničke okoline u GEM istraživanju procjenjuju eksperti, čiji izbor se temelji na njihovoj reputaciji poznavanja specifične komponente poduzetničke okoline).²⁹ Detaljniji opis načina prikupljanja i obrade mišljenja eksperata o komponentama poduzetničke okoline je u Prilogu 1.

Prikupljenim ocjenama eksperata procjenjuje se razina kvalitete poduzetničke okoline, strukturirane kroz sljedećih devet komponenti:

- Pristup novcima (dostatnost; lakoća dobivanja financijskih sredstava)
- Vladine politike prema poduzetništvu (prioriteti; porezi i regulativa)
- Vladini programi za poduzetništvo
- Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije (osnovno i srednje obrazovanje; tercijarno obrazovanje)
- Transfer istraživanja i razvoja

²⁹ Popis eksperata koji su sudjelovali u vrednovanju komponenti poduzetničke okoline u 2021. godini je u prilogu 2.

- Profesionalna i komercijalna infrastruktura za poduzetništvo
- Otvorenost domaćeg tržišta (dinamika; barijere ulaska)
- Fizička infrastruktura
- Kulturne i društvene norme

Kontinuirano sudjelovanje Hrvatske u GEM istraživanjima od 2002. godine omogućilo je izgradnju bogate baze informacija o promjenama u poduzetničkoj okolini, koja omogućuje:

- uvid u promjene o percepciji kvalitete cjeline poduzetničke okoline, korištenjem kompozitnog NECI indeksa – National Entrepreneurship Context Index (od 2018. godine).
- uvid u promjene o percepciji kvalitete svake komponente (u Hrvatskoj, od 2002. godine), pri čemu ocjena iznad središnje ocjene (ovisno o skali koja je bila korištena 1 do 5, 1 do 9 ili 0 do 10) signalizira poticajnu komponentu, a ocjena ispod ograničavajuću (destimulirajuću) komponentu. Ovim izvještajem prezentiraju se pokazatelji za razdoblje 2019.-2021. godine, jer se istraživački tim GEM Hrvatska opredijelio za prikazivanje promjena u 3-godišnjem razdoblju.
- usporedbe razlika između percepcije kvalitete pojedine komponente poduzetničke okoline u prostoru (tj. između zemalja sudionica GEM istraživanja u istoj godini).

Kompozitni indeks snage poduzetničke okoline NECI (National Entrepreneurship Context Index)

NECI (National Entrepreneurship Context Index) je kompozitni indeks kvalitete cjeline poduzetničke okoline, kojim je od 2018. godine obogaćen portfolio GEM indikatora. U izračunu NECI indeksa koristi se Likertova skala od 0-10. Umjesto ponderirane aritmetičke sredine koja je korištena u 2018. godini, od 2019. godine podaci o komponentama se ne ponderiraju³⁰. Veća vrijednost NECI indeksa govori o boljem stanju cjeline poduzetničke okoline, te se vrijednost 5 smatra razdjelnicom između poduzetničke okoline koja djeluje stimularajuće ili ograničavajuće. Na taj način se omogućava uvid u evoluciju stanja poduzetničke okoline u godišnjoj dinamici.

U 2019. godini izračunom NECI indeksa bilo je obuhvaćeno 54 zemalja, u 2020. godini 44 zemlje, a u 2021. godini 50 zemalja. Rangiranje Hrvatske provodi se samo kroz usporedbu unutar dvije grupe kojima Hrvatska pripada: EU i zemlje s visokom razinom bruto dohotka po stanovniku.³¹ (Tablica 52)

Tablica 52 NECI indeks*

Godina	Hrvatska	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku	
		Prosjek/Najviši	Rang Hrvatske**	Prosjek/Najviši	Rang Hrvatske**
2019.	3,6	4,6/ 6,0 Nizozemska	17/17	4,8/ 6,1 Švicarska	32/33
2020.	3,7	4,6/ 6,3 Nizozemska	14/14	4,9/ 6,3 Nizozemska	29/30
2021.	3,9	4,9/6,3 Nizozemska	19/19	5,05/ 6,8 UAE	32/32

* Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

** rang Hrvatske/broj zemalja uključenih u GEM istraživanje

³⁰ Metodološku korektnost konceptualnog pristupa i izračuna NECI indeksa potvrdio je ekspertski tim istraživačkog centra Europske komisije Joint Research Centra (Ispra, Italija) u siječnju 2019. godine, te preporučio da se izračun kompozitnog indeksa temelji na aritmetičkoj sredini vrijednosti pojedinih komponenti.

³¹ Hrvatska s USD 14 530 GNI pc spada u grupu zemalja s visokim prihodom po stanovniku (Low-income < USD 1,046; Lower-middle income USD 1,046 – USD 4,095; Upper-middle income USD 4,096 – USD 12,695; High-income USD > 12,695) – klasifikacija za 2021. godinu <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>, downloaded 10 January 2022

Hrvatska je zadnja ili predzadnja u obje skupine zemalja koje su u 2019., 2020. i 2021. godini sudjelovale u GEM istraživanju, što ima značajne posljedice i na ostale pokazatelje poduzetničke aktivnosti.

Pozicioniranost Hrvatske po kompozitnom indeksu kvalitete poduzetničke okoline u odnosu na sve zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2021. godini (Slika 5) dodatno upozorava na nužnost intervencija.

Slika 5 NECI za sve GEM zemlje, 2021.*

* Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

Od 54 zemlje obuhvaćene GEM istraživanjem u 2019. godini, Hrvatska s vrijednosti NECI indeksa od 3,6 je na 50. mjestu (Gvatemala, Paragvaj, Portoriko i Iran su iza Hrvatske). Od 44 zemlje u GEM istraživanju u 2020. godini Hrvatska s vrijednosti NECI indeksa od 3,7 je na 41. mjestu (Portoriko, Burkina Faso i Angola su iza Hrvatske). U 2021. Hrvatska je s NECI indeksom 3.9 je na 42. mjestu od 50 zemalja.

Intervencije u kvalitetu poduzetničke okoline su nužne, ali često vremenski vrlo zahtjevne. Vremenska zahtjevnost proizlazi iz činjenice što je ponekad potrebno mijenjati institucionalnu infrastrukturu, osigurati ljude s novom ekspertizom i/ili promijeniti interne procedure. Stabilnost ocjena kroz duže vremensko razdoblje otvara pitanja o djelotvornosti intervencija, ali i njihove konzistentnosti. Iz strukture zemalja s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom (Tablica 53) vidi se da se promjena u pravilu ne događa u kratkom vremenu.

Tablica 53 Zemlje s najboljom i najlošijom poduzetničkom okolinom – NECI indeks*

	EU		Zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku	
	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
2019.	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
	6,0 Nizozemska	3,6 Hrvatska	6,1 Švicarska	3,2 Portoriko
	5,2 Španjolska	4,0 Slovačka	6,0 Nizozemska	3,6 Hrvatska
	5,2 Luksemburg	4,1 Grčka	5,9 Katar	3,9 Panama
2020.	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
	6,3 Nizozemska	3,7 Hrvatska	6,3 Nizozemska	3,6 Portoriko
	5,0 Luksemburg	4,1 Italija, Slovačka	6,1 Tajvan	3,7 Hrvatska
	4,9 Njemačka	4,2 Poljska	6,0 UAE	4,1 Italija, Slovačka
2021.	3 najbolje	3 najlošije	3 najbolje	3 najlošije
	6,3 Nizozemska	3,9 Hrvatska	6,8 UAR	3,9 Hrvatska
	6,2 Finska	4,0 Rumunjska	6,3 Nizozemska	4,1 Oman
	6,1 Litva	4,2 Poljska	6,2 Finska	4,2 Poljska

*Ocjene u rasponu od 0–10 (0-vrlo loša poduzetnička okolina, 5-zadovoljavajuća poduzetnička okolina, 10-vrlo dobra poduzetnička okolina)

Komponente poduzetničke okoline

Informacija o vrijednostima indeksa kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline omogućava prepoznavanje onih komponenti koje svojom nedjelotvornošću predstavljaju „usko grlo“ i zbog toga snižavaju podržavajući kapacitet cjeline poduzetničke okoline.

U tablicama 48 do 62 prezentirane su prosječne ocjene za svaku od 13 komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj za razdoblje 2019.-2021. godine. Prosječne ocjene za EU zemlje uključene u GEM istraživanje u tim

godinama omogućavaju usporedbu dinamike promjena u Hrvatskoj i u EU. Informacija o „udaljenosti“ od najbolje ocijenjene komponente upućuje na potrebu analize razlika u ocjenama pojedinih elemenata kojima se mjeri kvaliteta određene komponente poduzetničke okoline. Podaci o najbolje ocijenjenim komponentama poduzetničke okoline u svim zemljama uključenim u GEM istraživanje u razdoblju 2019.-2021. godine proširuje mogućnost učenja iz najbolje prakse oblikovanja poduzetničke okoline.

Sve komponente poduzetničke okoline (osim otvorenosti domaćeg tržišta) ocijenjene su ocjenama ispod prosjeka za zemlje EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju u razdoblju 2019.-2020.

Pristup novcima

Od 2021. godine pristup novcima se promatra kroz dvije komponente: dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava. Zbog toga se odvojeno prikazuju rezultati za 2019.-2020. (Tablica 54) i za 2021. godinu (Tablica 55). Po dostatnosti financijskih sredstava Hrvatska je manje udaljena od prosjeka za EU zemlje (iako i dalje postoji dominacija ponude bankarskih kredita a nedostatak alternativnih izvora za financiranje rastućih poduzetničkih pothvata). Izlazak na tržište dionica i dalje je zanemariva strategija hrvatskih poduzeća za financiranje poslovnog rasta.

Tablica 54 Pristup novcima, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	4,19	4,74	6,22	Nizozemska	3,69	Cipar
2020.	4,43	4,61	6,19	Nizozemska	3,59	Cipar

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Nizozemska (6,22) vs. Paragvaj (2,68), od 54 zemlje
- 2020. godini – Indija (6,35) vs. Burkina Faso (2,85), od 44 zemlje

Razdvajanje ove komponente – pristup novcima – na dostatnost i lakoću dobivanja financijskih sredstava u 2021. godini potvrdilo je da je manji problem u dostatnosti novaca nego u lakoći dobivanja financijskih sredstava. Po toj dimenziji pristupa novcima (ocjena 3,76), Hrvatska je značajnije ispod prosječne ocjene za lakoću dobivanja financijskih sredstava u zemljama EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju (4,73) (Tablica 49).

Tablica 55 Pristup novcima – dostatnost i lakoća dobivanja financijskih sredstava, 2021., Hrvatska i EU zemlje*

Financijska sredstva	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
Dostatnost	4,32	5,04	7,08	Finska	3,61	Cipar
Lakoća dobivanja	3,76	4,71	6,58	Finska	3,71	Slovenija

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Od 50 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2021. godini najvišu ocjenu za dostatnost financijskih sredstava ima Finska (7,08) a najnižu Dominikanska Republika (2,67). Za lakoću dobivanja financijskih sredstava najvišu ocjenu također ima Finska (6,58), a najnižu. Bjelorusija (2,89).

Vladine politike prema poduzetništvu

Vladine politike prema poduzetništvu prate se kroz dvije dimenzije: prioriteti i podrška poduzetništvu, te porezna politika i regulatorni okvir (Tablica 56 i Tablica 57). Hrvatska godinama ne uspijeva promijeniti ograničavajući karakter te komponente poduzetničke okoline, a te ocjene su i među najnižim ocjenama u usporedbi s ostalim komponentama poduzetničke okoline u Hrvatskoj (vidjeti Tablicu 71). U 2020. godini ocjene za vladine politike prema poduzetništvu bile su najniže u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, a vladine politike prema porezima i regulativi imaju najniže ocjene u 2018. i 2020. godini, ali i u 2016. i 2017. godini.

Tablica 56 Vladine politike – prioriteti i podrška, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	3,17	4,14	5,8	Luksemburg	2,67	Bugarska
2020.	3,28	4,46	6,16	Nizozemska	3,28	Hrvatska
2021.	2,8	4,55	6,26	Francuska	2,8	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – UAE (6,41) vs. Gvatemala (2,61), od 54 zemlje
- 2020. godini – Tajvan (6,83) vs. Portoriko (2,63), od 44 zemlje
- 2021. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (6,8) vs. Bjelorusija (2,02), od 50 zemalja.

Tablica 57 Vladine politike – porezi i regulativa, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	2,69	3,98	5,54	Nizozemska	2,61	Portugal
2020.	2,73	3,83	5,92	Nizozemska	2,73	Latvija, Hrvatska
2021.	3,53	4,88	6,78	Nizozemska	3,48	Slovačka

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Švicarska (6,1) vs. Portoriko (1,72), od 54 zemlje
- 2020. godini – Indonezija (6,14) vs. Portoriko (1,95), od 44 zemlje
- 2021. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (7,19) vs. Brazil (2,62), od 50 zemalja.

Analiza deset najniže ocijenjenih tvrdnji u vezi s komponentama poduzetničke okoline od 2016. godine pokazalo je prisutnost istih pet tvrdnji vezanih za vladine politike (nova i rastuća poduzeća teško se nose s birokracijom, pravnim i regulatornim zahtjevima; porezni teret za nova i rastuća poduzeća; nekonzistentnost i nepredvidivost porezne politike; vladine mjere i politike - na primjer javne nabavke, ne daju sustavno prednost novim poduzećima; nemogućnost dobivanja svih potrebnih dozvola i potvrda u roku od tjedan dana) (Tablica 71). Ipak, u 2021. i 2020. godini 'nemogućnost dobivanja svih potrebnih dozvola u roku od tjedan dana' i 'nepredvidljivost / nekonzistentnost porezne politike i regulative prema novim i rastućim poduzećima' ne pojavljuju se više kao najlošije ocijenjene tvrdnje.

Brzina kojom se ostvaruju promjene NAKON što se utvrde problemi (ograničenja) u funkcioniranju poduzetničke okoline je daleko od dovoljne, što pokazuje dugovječna prisutnost istih problema. U ovoj publikaciji završavamo priču o pečatu, koju smo koristili kao primjer ne-činjenja s ocjenom jedne računovotkinje da se promjene događaju, ali puževim korakom.

Pod povećalom 5

Priča o pečatu – 7 godina poslije (2015.-2022.)

U svibnju 2015. godine Svjetska banka je u svom Doing Business Memorandumu o reformskim zahvatima za Republiku Hrvatsku preporučila je niz mjera za poboljšanje poslovnog okruženja u kratkoročnom i srednjoročnom razdoblju. Prva među preporukama je:

"Ukinuti obvezu izrade pečata društva i osigurati da se ne zahtijeva ni u praksi (**preporuka je provediva u kratkom roku**, no njezin učinak, odnosno puna primjena u javnom i privatnom sektoru, mogu se očekivati u srednjoročnom razdoblju)." (Memorandum, str. 12).

Što znači **kratki rok** kod nas?

4. svibnja 2016. - Vlada je donijela zaključak o ukidanju pečata (ali to je bilo i 13 godina nakon što je Visoki trgovački sud još 2003. godine konstatirao da su za pravovaljanost isprave potrebni potpisani ovlaštenih osoba, ali ne i pečat). Ovim Vladinim zaključkom trgovačka društva i ostali poslovni subjekti koji obavljaju registriranu profitnu i neprofitnu djelatnost ne moraju stavljati pečat. Hrvatska udruga banaka prihvatila je ovu inicijativu i banke su tokom 2017. godine prilagodile svoje interne procedure ukidanja pečata iz poslovanja. Hrvatska pošta promijenila je interne procedure te se prilikom preuzimanja pismena ne traži korištenje pečata – iskustvo iz 2022. godine pokazuje da se pečat ipak traži.

Dvije su važne točke ovog Zaključka od 4. svibnja 2016. godine:

“Središnje tijela državne uprave dužna su nacрте prijedloga izmjena propisa” ...o ukidanju obveze korištenja pečata...” dostaviti na razmatranje Radnoj skupini za praćenje provedbe reformske mjere ukidanja upotrebe pečata, u roku od 15 dana od dana donošenja ovog Zaključka”. (čl. 2).

“Odredbe ovog Zaključka na odgovarajući se način primjenjuju na pravne osobe kojima je osnivač Republika Hrvatska (agencije, zavodi, fondovi i druge pravne osobe s javnim ovlastima)” (čl. 4).

1. travanj 2018. – Dvije godine poslije – ne 15 dana poslije, analizirano je 249 propisa, u 85 je ukinuta odredba o korištenju pečata.

15. ožujak 2019. – na web stranici Vlade isti podaci kao i 1. travnja 2018.

25. travnja 2021. – nema više web stranice o pečatu – a i završava srednjeročne razdoblje koje je Svjetska banka predvidjela za realizaciju svoje preporuke

‘...preporuka je provediva u kratkom roku, no njezin učinak, odnosno puna primjena u javnom i privatnom sektoru, mogu se očekivati u srednjoročnom razdoblju.’

Ako je srednjeročno razdoblje pet godina, to bi značilo da se Vladin zaključak o korištenju pečata od 4. svibnja 2016. treba ostvariti u 2021. godini!

1 srpnja 2021. – Vladina Uredba o uredskom poslovanju, NN 75/2021 koja se odnosi na državnu upravu, druga državna tijela, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave te pravne osobe s javnim ovlastima:

“Akt u elektroničkom obliku ovjeren elektroničkim potpisom ne mora sadržavati i elektronički pečat. Kvalificirani elektronički pečat koristi se za ovjeru elektroničkih dokumenata na kojima nije potreban elektronički potpis, ali izvornost i cjelovitost dokumenta trebaju biti osigurane.”

Sve te institucije trebaju uskladiti svoje uredsko poslovanje do 1.7.2023.

Mi to više nećemo pratiti niti provjeravati – ali znamo da Hrvatska pošta ipak traži pečate, Studentski servisi to traže, Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje traži da tvrtke kod odabira doktora medicine rada svoj zahtjev ovjere pečatom, iako je tvrtka otvorena bez pečata, a česta rečenica je – ponesi pečat za svaki slučaj, ako netko to traži.

Ipak, najbolji zaključak ovih epizoda je izjava jedne računovotkinje: ‘Mislim da napredujemo, puževim korakom, ali napredujemo’

Ostaje pitanje svima nama – zašto prihvatiti pužev korak u činjenju promjena, imamo li vremena za to?

Vladini programi za poduzetništvo

Vladini programi za poduzetništvo (Tablica 58) bolje su ocijenjeni od vladinih politika prema poduzetništvu. Ocjene pokazuju poboljšanje, ali analiza elemenata na temelju kojih se ocjenjuje kvaliteta ove komponente poduzetničke okoline upućuje na potrebu promjene načina kako se ti programi implementiraju.

Tablica 58 Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	3,5	4,69	6,16	Njemačka	3,06	Bugarska
2020.	3,46	4,86	6,57	Nizozemska	3,46	Hrvatska
2021.	4,15	5,07	6,43	Nizozemska	3,21	Rumunjska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Njemačka (6,16) vs. Madagaskar (3,0), od 54 zemlje
- 2020. godini – Nizozemska (6,57) vs. Angola (2,92), od 44 zemlje
- 2021. godini – Nizozemska (6,43) vs. Sudan (2,27), od 50 zemalja.

Pod povećalom 6

Ipak se kreće – od robota do stola, inovativnost uvijek pomaže

komercijalizacija inovativnih proizvoda, uz potporu programa Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja

INETEC - Institut za nuklearnu tehnologiju d.o.o.

Poziv: Povećanje razvoja novih proizvoda i usluga koji proizlaze iz aktivnosti istraživanja i razvoja

Naziv projekta: Nero – Neurokirurški robot

Sjedište poduzeća: Grad Zagreb

Ukupna vrijednost projekta: 20.986.521,54 HRK

Iznos bespovratnih sredstava: 15.486.641,92 HRK

Razdoblje provedbe projekta: 1.10.2017.-30.9.2021.

Partner: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet strojarstva i brodogradnje; Klinička bolnica Dubrava, Zagreb

O projektu:

INETEC - Institut za nuklearnu tehnologiju d.o.o. proveo je, u suradnji s Fakultetom strojarstva i brodogradnje Sveučilišta u Zagrebu i Kliničkom bolnicom Dubrava, projekt „NERO – Neurokirurški robot“ u okviru kojeg je razvijen inovativni robotizirani neurokirurški stereotaktički sustav NERO za izvođenje neurokirurških zahvata. Robotski sustav Nero nudi najnovija dostignuća medicinske robotike poput automatike i smanjene invazivnosti zahvata i to po znatno nižoj cijeni od konkurentne. Primjena ovog robota omogućava smanjenje trajanja operativnog postupka kao i brži oporavak pacijenta čime se izravno smanjuju troškovi liječenja te se bolje iskorištavaju bolnički resursi. Rezultati projekta doprinose porastu konkurentnosti hrvatske robotike u području medicinske tehnologije na globalnoj razini.

Kontakt podaci:

Zrinka Čorak, predsjednica Uprave

Zrinka.Corak@inetec.hr

CircuitMess d.o.o.

Poziv: Inovacije novoosnovanih malih i srednjih poduzeća - II faza

Naziv projekta: Komercijalizacija inovativnog proizvoda – MAKERphone SNAP

Sjedište poduzeća: Karlovac

Ukupna vrijednost projekta: 1.884.426,54 HRK

Iznos bespovratnih sredstava: 1.347.062,39 HRK

Razdoblje provedbe projekta: 1.5.2019. - 31.12.2020.

O projektu:

Poduzeće CircuitMess d.o.o. provelo je projekt „Komercijalizacija inovativnog proizvoda – MAKERphone SNAP“ kojim je komercijaliziran edukativni DIY mobilni telefon kojeg korisnici samostalno sastavljaju i programiraju. Originalni MAKERphone je bio prilagođen za dobne skupine od 11+ godina te je zahtjevao lemljenje i ima kompleksan proces sastavljanja koji je bio prikladan samo za stariju djecu. Kroz projekt je komercijaliziran svojevrsan nasljednik originalnog MAKERphonea - MAKERphone SNAP. Nova verzija MAKERphonea prilagođena je širim ciljnim skupinama te ne zahtjeva lemljenje. Proces korištenja je pojednostavljen kako bi proizvod bio prikladan djeci od 7+ godina.

Ova inovacija je postignuta dizajniranjem unikatnih elektromehaničkih magnetnih konektora koji omogućavaju korisniku sastavljanje mobilnog telefona od magnetnih blokića bez korištenja opasnih alata i bez prethodnog predznanja.

Kontakt podaci:

Albert Gajšak, direktor

albert@circuitmess.com

Modulos Sustavi Namještaja d.o.o.

Poziv: Inovacije novoosnovanih malih i srednjih poduzeća - II faza

Naziv projekta: Modulos

Sjedište poduzeća: Grad Zagreb

Ukupna vrijednost projekta: 755.319,62 HRK

Iznos bespovratnih sredstava: 642.021,67 HRK

Razdoblje provedbe projekta: 1.10.2019. - 1.7.2021.

O projektu:

Svrha projekta je bila primjeniti znanje i iskustvo stečeno kroz plasman inicijalnog proizvoda (modularnog stola) na tržište u svrhu razvoja nove verzije stolova koja će biti komercijalizirana. Primjenom analize želja odabranih prijašnjih kupaca i tehnološke analize proizvoda stvoren je novi dizajn stola koji spaja funkcionalnost (bežično punjenje, rješenja za pozicioniranje tableta/telefona, rješenja za kabliranje...) s jednostavnošću, modernim dizajnom i konkurentnom cijenom. Novi Conform Desk stol je zaštićen industrijski dizajn koji optimizira uredski i kućni radni prostor.”

Kontakt podaci:

Matej Grozdanović, direktor

matej@modulosdesk.com

Obrazovanje i obuka za poduzetničke kompetencije

Od 2006. godine, Europska unija kontinuirano naglašava značaj obrazovanja za poduzetničke kompetencije zbog prepoznavanja povezanosti tih kompetencija s osposobljenosti za poduzetničko djelovanje³². Rezultati GEM istraživanja godinama potvrđuju da su poduzetnički obrazovane osobe češće poduzetnički aktivne od manje obrazovanih (Tablica 32, Poglavlje 3).

GEM istraživanje prati kvalitetu ove komponente poduzetničke okoline kroz dvije razine obratovanja: tercijarna razina i razina osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja. S obzirom na doprinos stvaranju poduzetničkih kompetencija, tercijarno obrazovanje (Tablica 60) je bolje ocijenjeno od osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja (Tablica 59).

Tablica 59 Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	2,22	3,23	5,45	Nizozemska	2,09	Poljska
2020.	2,6	3,29	6,03	Nizozemska	2,17	Austrija
2021.	2,82	3,44	6,1	Finska	1,96	Poljska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Nizozemska (5,45) vs. Portoriko (1,81), od 54 zemlje
- 2020. godini – Indonezija (6,6) vs. Burkina Faso (1,91), od 44 zemlje
- 2021. godini – Finska (6,1) vs. Iran (1,43), od 50 zemalja.

Tablica 60 Poduzetničko obrazovanje - tercijarno, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	3,34	4,64	5,86	Nizozemska	3,29	Poljska
2020.	3,61	4,61	6,5	Nizozemska	3,61	Hrvatska
2021.	3,44	4,63	6,07	Nizozemska	2,98	Poljska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Švicarska (6,29) vs. Iran (3,26), od 54 zemlje
- 2020. godini – Indonezija (7,15) vs. Angola (3,41), od 44 zemlje
- 2021. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (6,3) vs. Poljska (2,98), od 50 zemalja.

Neadekvatnost obrazovanja za poduzetničke kompetencije je dugi niz godina 'usko grlo' koje ograničava stimilirajući karakter okoline na poduzetničku aktivnost. Ne radi se samo o kompetencijama koje su potrebne za prepoznavanje prilika, pokretanje poslovnog pothvata i jačanje održive konkurentnosti kroz inovativnost, nego o poduzetničkom načinu razmišljanja i djelovanja u mnogim drugim segmentima društva (u državnoj administraciji, u obrazovanju, u istraživačkim institucijama...). Iako se ovaj problem svake godine identificira kao jedan od najvećih ograničenja djelotvornosti poduzetničke okoline, još uvijek se čeka cjelovita obrazovna reforma u kojoj bi učenje za poduzetničke kompetencije trebalo naći svoje mjesto. Možemo li nešto naučiti od najboljih u obrazovanju za poduzetničke kompetencije – na primjer, učiti od Nizozemske koja svoje prvenstvo drži u cijelom promatranom razdoblju, pa i u 2016., 2017. i 2018. godini, u obje razine obrazovanja (osim što je Finska preuzela prvo mjesto u razini osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja u 2021. godini!).

³² Key Competences for Lifelong Learning, European Union, 2019; RECOMMENDATIONS COUNCIL COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01); Bacigalupo M, Kampylis P, Punie Y and Van Den Brande L. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. EUR 27939 EN. Luxembourg (Luxembourg): Publications Office of the European Union; 2016. JRC101581

Među deset najniže ocijenjenih tvrdnji u razdoblju od 2018. godine (Tablica 71) dvije su tvrdnje o tome da osnovno i srednjoškolsko obrazovanje ne doprinosi razvoju poduzetničkih kompetencija, kreativnosti i inicijativnosti, niti razumijevanju tržišnog gospodarstva (a to je bilo i u razdoblju 2013.-2014.). O poduzetničkim kompetencijama uči se ekstra-kurikularno ili u okviru posebnih predmeta, ali ne kao transverzalna kompetencija koja omogućava proaktivnost, inovativnost i odgovornost za vlastite izbore u bilo kojoj profesiji ili aktivnosti.

Transfer istraživanja i razvoja

Dugogodišnje zaostajanje za prosjekom zemalja EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju u promatranim godinama po kvaliteti ove komponente poduzetničke okoline (Tablica 61) (a tako je bilo i 2015., 2016., i 2018.) ima značajne posljedice na razinu konkurentnosti proizvoda hrvatskih poduzeća.

Tablica 61 Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	2,75	4,17	5,44	Nizozemska	2,75	Hrvatska
2020.	2,96	4,29	6,06	Nizozemska	2,96	Hrvatska
2021.	3,36	4,52	5,95	Finska	2,78	Rumunjska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Švicarska (6,27) vs. Paragvaj (2,67), od 54 zemlje
- 2020. godini – Indonezija (6,49) vs. Angola (2,36), od 44 zemlje
- 2021. godini – Ujedinjeni Arapski Emirati (6,11) vs. Dominikanska Republika (2,21), od 50 zemalja.

U 2021. godini se jaz u ocjenama ove komponente između Hrvatske i prosjeka EU smanjio (sa oko 68% na 73,5%) – što bi mogao biti rezultat vladinih programa kojima se potiče suradnja inovativnost (Pod povećalom 6). To potvrđuje i detaljnija analiza promjena u ocjenama pojedinih dimenzija/izjava kojima je transfer istraživanja i razvoja opisan u GEM istraživanju. U razdoblju 2018.-2020. godini ocjene svih dimenzija osciliraju na vrlo niskoj razini koja ne omogućava približavanje EU prosjeku, tj. drži 'udaljenost' Hrvatske od EU prosjeka na razini od 68% (Tablica 62), ali u 2021. godini je zabilježen skok u ocjenama svih dimenzija (osim za izjavu 'nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti najnoviju tehnologiju').

Tablica 62 Transfer istraživanja i razvoja – prosječne ocjene pojedinačnih izjava kojima se opisuje ova komponenta poduzetničke okoline, Hrvatska*

Izjava	2019.	2020.	2021.
Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća.	2,44	2,92	3,37
Nova i rastuća poduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i velika poduzeća.	2,72	2,64	3,06
Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti najnoviju tehnologiju.	2,58	2,97	2,89
Postoji adekvatna financijska potpora vlade koja omogućuje da mala i rastuća poduzeća pribave novu tehnologiju.	3,33	3,16	3,94
Znanstvena i tehnološka infrastruktura efikasno podupire stvaranje svjetske klase tehnološki intenzivnih poslovnih pothvata u najmanje jednom području.	2,75	3,03	3,52
Postoji adekvatna potpora raspoloživa inženjerima i znanstvenicima kojom se olakšava komercijalizacija njihovih ideja kroz nova i rastuća poduzeća.	2,67	3,06	3,53

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Profesionalna i komercijalna infrastruktura

U GEM istraživanju profesionalnu i komercijalnu infrastrukturu čine institucije koje pružaju poslovne usluge nositeljima poduzetničkih aktivnosti (od obuke do savjetovanja za pokretanje i rast poslovnog pothvata, od povezivanja s investitorima do izrade projekata). U sve tri promatrane godine Hrvatska ima najlošije ocjene za tu komponentu poduzetničke okoline u EU zemljama koje sudjeluju u GEM istraživanju (a tako je bilo i u 2015., 2016. i 2018. godini) (Tablica 63).

Tablica 63 Profesionalna i komercijalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2018.	4	5,25	6,31	Nizozemska	4	Hrvatska
2019.	4,62	5,35	6,48	Nizozemska	4,62	Hrvatska
2020.	4,8	5,79	6,86	Finska	4,8	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Švicarska (6,33) vs. Iran (2,98), od 54 zemlje
- 2020. godini – Izrael (6,55) vs. Angola (3,2), od 44 zemlje
- 2021. godini - Finska (6,86) vs. Iran (4,02), od 50 zemalja.

Rezultati GEM istraživanja u Hrvatskoj već duže vremena upućuju na nužnost temeljite analize efektivnosti postojećih vladinih programa usmjerenih na razvoj potpornih institucija (centri za poduzetništvo, poduzetničke zone, razvojne agencije, inkubatori...). Institucije postoje, ali je upitna njihova funkcionalnost (većina usluga se svodi na informiranje o vladinim / EU programima podrške poduzetništvu i kako pokrenuti poslovni pothvat).

Postojeće usluge uglavnom su fokusirane na pokretanje poslovnog pothvata, gotovo da i nema usluga za jačanje inovativnosti poslovnih pothvata, za poslovne pothvate s intencijom rasta, kao niti za izlaznu fazu u životnom ciklusu poslovnog pothvata. Za ostvarivanje konkurentnosti i rasta, poduzećima su potrebne sofisticiranije usluge, kao što je suradnja s istraživačkim sektorom, te znanje i informacije za uključivanje u lance vrijednosti (kao što su kvalitetni pod-ugovarači i dobavljači). Dok je u 2020 godini bio zabilježen značajan skok u ocjenama upravo ovih usluga stvaranja lanaca vrijednosti s različitim akterima, u 2021. godini to se nije nastavilo (Tablica 64).

Tablica 64 Vanjska poslovna podrška aktivnostima novih i rastućih poduzeća

	2019.	2020.	2021.
Postoji dovoljan broj podugovarača, dobavljača i konzultanata za potporu novih i rastućih poduzeća.	4,19	5,0	4,97
Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti trošak za korištenje podugovarača, dobavljača, te konzultanata.	2,81	3,11	3,19
Novim i rastućim poduzećima lagano je pronaći dobre podugovarače, dobavljače i konzultante.	3,19	3,73	3,64

Otvorenost domaćeg tržišta

Otvorenost domaćeg tržišta GEM istraživanje prati kroz dva aspekta: dinamičnost promjena i intenzitet barijera. U razdoblju 2019.-2021. u Hrvatskoj se nastavljaju stabilne razlike između iznadprosječne ocjene za dinamičnost (Tablica 65) i ispodprosječne ocjene za tržište bez barijera ³³, u usporedbi sa zemljama EU koje su sudjelovale u GEM istraživanju (Tablica 66).

Tablica 65 Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	5,47	5,05	6,49	Poljska	3,35	Luksemburg
2020.	5,32	4,93	9,71	Poljska	3,81	Luksemburg
2021.	5,77	4,77	6,28	Poljska	3,03	Luksemburg

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Južna Koreja (7,39) vs. Iran (3,04), od 54 zemlje
- 2020. godini – Južna Koreja (7,75) vs. Urugvaj (3,13), od 44 zemlje
- 2021. godini – Južna Koreja (7,66) vs. Urugvaj (2,78), od 50 zemalja.

Tablica 66 Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	3,45	4,64	6,06	Nizozemska	3,45	Hrvatska
2020.	3,22	4,5	6,25	Nizozemska	3,22	Hrvatska
2021.	3,57	4,81	6,47	Nizozemska	3,57	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Nizozemska (6,06) vs. Portoriko (2,94), od 54 zemlje
- 2020. godini – Nizozemska (6,25) vs. Maroko (3,03), od 44 zemlje
- 2021. godini – Nizozemska (6,47) vs. Iran (2,75), od 50 zemalja.

U sve tri promatrane godine Hrvatska je za komponentu otvorenosti tržišta imala najniže ocjene u skupini EU zemalja, a to je bilo i u razdoblju 2012. - 2018. godine. Ove ocjene su konzistentne s niskim ocjenama o vladinim politikama prema brzini i lakoći regulatornog funkcioniranja (Tablica 51), po kojima je Hrvatska među najlošijima među zemljama EU

I druga istraživanja (o konkurentnosti, Svjetski gospodarski forum; o korupciji, Transparency International) potvrđuju ove pokazatelje. To još više otvara pitanje odgovornosti za dugotrajnost problema kompliciranog regulatornog okruženja.

Iznadprosječna ocjena za dinamičnost tržišta je poziv za ulaganja, za pokretanje poslovnih pothvata, ali ako je to istovremeno ograničeno barijerama koje zbog nedjelotvornosti regulatornog okvira otežavaju lojalnu tržišnu utakmicu, onda se time tržište zatvara.

³³ Tvrdnje kojima se opisuje tržište bez barijera su: mogućnosti novih i rastućih poduzeća u prevladavanju barijera ulaska na tržište, te ostvarivanje prava na lojalno tržišno natjecanje.

Fizička infrastruktura

Fizička infrastruktura (prometna, komunalna, telekomunikacijska) najbolje je ocjenjena komponenta poduzetničke okoline i svojom dostupnosti i kvalitetom djeluje podržavajuće poduzetničkoj aktivnosti u Hrvatskoj (Tablica 67).

Tablica 67 Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	6,3	6,67	7,75	Nizozemska	5,39	Italija
2020.	6,28	6,39	7,88	Nizozemska	5,45	Italija
2021.	5,97	6,59	8,24	Finska	5,27	Irski

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – Švicarska (8,22) vs. Iran (3,5), od 54 zemlje
- 2020. godini – Tajvan (8,07), a najlošiju Angola (3,47), od 44 zemlje
- 2021. godini – Finska (8,24) vs. Sudan (3,74), od 50 zemalja.

Iako je po ocjenama, ova komponenta poduzetničke okoline najbliža prosjeku EU zemalja uključenim u GEM istraživanjima, još uvijek je daleko od najbolje zemlje (Finske).

Kulturne i društvene norme

GEM istraživanje definira kulturne i društvene norme kroz dimenzije samoodređenja, inicijativnosti, odgovornosti za izbor (kapacitet preuzimanje rizika) i inovativnosti. Ta komponenta poduzetničke okoline se najsporije mijenja, što pokazuje stabilnost ocjena ne samo u Hrvatskoj nego i u EU zemljama koje sudjeluju u GEM istraživanju (Tablica 68).

Tablica 68 Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje*

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2019.	2,79	4,59	6,5	Nizozemska	2,79	Hrvatska
2020.	3,38	4,49	6,79	Nizozemska	3,38	Hrvatska
2021.	3,06	4,70	6,71	Nizozemska	3,06	Hrvatska

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Globalno, u zemljama uključenim u GEM istraživanje raspon ocjena za ovu komponentu poduzetničke okoline je u:

- 2019. godini – SAD (7,53) vs. Hrvatska (2,79), od 54 zemlje
- 2020. godini – SAD (7,41) vs. Hrvatska (3,38), od 44 zemlje
- 2021. godini – Izrael (7,75) vs. Hrvatska (3,06), od 50 zemalja.

Kulturne i društvene norme najniže su ocijenjena komponenta poduzetničke okoline u Hrvatskoj u cijelom promatranom razdoblju 2019.-2021. (ali i u razdoblju 2014.-2018.). Značajno zaostajanje za prosjekom EU govori kako kulturne i društvene norme u Hrvatskoj predstavljaju ozbiljno ograničenje u izgradnji poduzetničkog kapaciteta zemlje. Promjena ove komponente poduzetničke okoline zahtijeva dugoročno usklađene politike i strategije, te suradnju između brojnih aktera u tim procesima (obrazovanje, vlada, poslovni sektor, civilni sektor, mediji), pri čemu je obrazovanje ključno za te promjene. Usporedba hrvatskih i europskih ocjena s ocjenama ove komponente poduzetničke okoline u SAD i Izraelu, samo pojačavaju potrebu ubrzanja promjena o kojima ovisi kapacitet ljudi za poduzetno (proaktivno, inovativno i odgovorno) djelovanje.

Djelotvornost poduzetničke okoline

Djelotvornost poduzetničke okoline je sinergijski efekt brojnih interakcija komponenti poduzetničke okoline. Operacionalizacija djelotvornosti poduzetničke okoline ostvaruje se kroz kapacitet stimuliranja poduzetničke aktivnosti (od prepoznavanja prilika, oblikovanja namjera za pokretanje poslovnog pothvata, do pokretanja i rasta poslovnog pothvata, ali i jednostavnog izlaska iz poslovne aktivnosti i ponovnog angažiranja) u različitim oblicima poduzetničkog djelovanja (profitno, ne-profitno, zaposleničko).

Sinergijski efekt međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline (djelotvornost) određen je 'uskim grlom', odnosno kvalitetom najslabije komponente. Zbog toga su ocjene o pojedinim komponentama dobar signal nositeljima vladinih politika, financijskim, edukativnim i istraživačkim institucijama, ali i poslovnom sektoru o potrebi intervencija, prioritetno u eliminiranju 'uskih grla', uz kontinuirano i konzistentno ostvarivanje međusobne usklađenosti svih komponenti poduzetničke okoline.

Ekspertne ocjene svih komponenti poduzetničke okoline u razdoblju 2019.-2021. (Tablica 69), kao i u prijašnjem razdoblju, ukazuju u pravilu na stabilnost vrlo niske razine tih ocjena.

Tablica 69 Percepcija kvalitete poduzetničke okoline u Hrvatskoj*

	Dostupnost financijskih sredstava	Lakota dobivanja financijskih sredstava	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulativa	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamike promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
2019.		4,19	3,17	2,69	3,5	2,22	3,34	2,75	4	5,47	3,45	6,3	2,79
2020.		4,23	3,28	2,73	3,46	2,6	3,61	2,96	4,62	5,53	3,22	6,28	3,38
2021.	4,32	3,76	2,8	3,53	4,15	2,82	3,44	3,36	4,8	5,77	3,57	5,97	3,06

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Osjenčana polja označavaju komponente poduzetničke okoline po čijoj kvaliteti je Hrvatska bila na zadnjem mjestu u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u pojedinim godinama.

U Hrvatskoj samo dvije komponente (fizička infrastruktura i dinamika promjena na domaćem tržištu) djeluju stimulirajuće na poduzetničku aktivnost (ocjene iznad 5)³⁴. Sve ostale komponente djeluju ograničavajuće - posebno se niskim ocjenama ističu vladine politike, poduzetničko obrazovanje na primarnoj i sekundarnoj razini i transfer istraživanja i razvoja. Šest komponenti (vladine politike prema prioritetima, poduzetničko obrazovanje na tercijarnoj razini, transfer istraživanja i razvoja, profesionalna i komercijalna infrastruktura, tržišne barijere, kulturne i društvene norme) imalo je i najniže ocjene u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, u dvije ili u sve tri promatrane godine. To otvara pitanje zašto se promjene ne događaju, jer iza svih komponenti poduzetničke okoline stoje institucije (vladine, obrazovne, istraživačke, financijske, mediji, civilno društvo).

Svojevrsni vodič za pokretanje analize razloga za odsustvo promjena potrebnih za jačanje stimulirajuće funkcije poduzetničke okoline može biti analiza ocjena izjava od kojih se konstruira pojedina komponenta poduzetničke okoline. Uvidom u te ocjene može se procijeniti što čini neku komponentu stimulirajućom, a što ograničavajućom za razvoj poduzetničke aktivnosti. U Tablici 70 prikazane su najviše ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, a u Tablici 71 najniže ocijenjene izjave, u razdoblju 2016.-2021. kako bi se naglasila dugotrajnost karakteristika pojedine najbolje ili najlošije komponente poduzetničke okoline.

³⁴ Ocjene su rezultat primjene skale 1 do 9, pri čemu je ocjena 5 razdjelnica na ograničavajuće komponente (s ocjenama ispod 5) i stimulirajuće komponente (ocjene iznad 5) za poduzetničku aktivnost.

Tablica 70 Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016.-2021.*

Komponenta poduzetničke okoline	Izjava	Ocjena
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može otvoriti telefonsku liniju ili dobiti pristup internetu za oko tjedan dana.	2016: 7,05 2017: 7,1 2018.: 6,82 2019: 7,47 2020: 7,5 2021: 6,97
Fizička infrastruktura	Za novo ili rastuće poduzeće nije suviše skupo dobiti dobar pristup komunikacijskoj mreži (telefon, internet, itd.).	2016: 6,7 2017: 6,62 2018: 6,0 2019: 6,75 2020: 7,08 2021: 6,75
Fizička infrastruktura	Fizička infrastruktura (ceste, komunalne usluge, komunikacija, odlaganje otpada) osiguravaju dobru potporu novim i rastućim poduzećima.	2016: 5,98 2017: 5,8 2018: 5,05 2019: 5,78 2020: 5,92 2021: 6,06
Fizička infrastruktura	Novo i rastuće poduzeće može podnijeti troškove osnovnih komunalnih usluga (plin, voda, električna energija, kanalizacija).	2016: 5,73 2017: 5,67 2018: 5,26 2019: 6,36 2020: 5,95 2021: 6,18
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može dobiti komunalne priključke za oko mjesec dana (priklučenje na plinsku, vodovodnu, električnu, i kanalizacijsku mrežu).	2018: 4,70 2019: 5,03 2020: 5,7
Fizička infrastruktura	Postoji puno dostupnih proizvodnih prostora koje nova i rastuća poduzeća mogu unajmiti.	2020: 5,57
Fizička infrastruktura	Postoji puno dostupnog uredskog prostora koje nova i rastuća poduzeća mogu unajmiti.	2020: 6,71
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena	Tržište roba i usluga namijenjenih krajnjim potrošačima dramatično se mijenja iz godine u godinu.	2016: 5,6 2017: 5,98 2018: 5,18 2019: 5,53 2020: 5,42 2021: 5,77
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika promjena	Tržište roba i usluga namijenjenih poslovnom sektoru (poduzećima) se dramatično mijenja iz godine u godinu.	2017: 5,63 2018: 5,08 2019: 5,42 2021: 5,69
Komercijalna i profesionalna infrastruktura	Novim i rastućim poduzećima, lagano je dobiti dobre bankarske usluge (tekući računi, devizne transakcije, akreditivi, i sl.)	2016: 5,5 2017: 5,63 2018: 5,03 2019: 5,58 2020: 5,81 2021: 5,85
Komercijalna i profesionalna infrastruktura	Postoji dovoljan broj podugovarača, dobavljača i konzultanata za potporu novih i rastućih poduzeća.	2017: 5,18
Komercijalna i profesionalna infrastruktura	Nova i rastuća poduzeća mogu dobiti pristup računalnim uslugama u „oblaku“ po pristupačnim cijenama.	2021: 6,16
Pristup novcima	Vladini poticaji raspoloživi su novim i rastućim poduzećima.	2017: 5,03 2018: 4,9 2019: 4,89
Pristup novcima	Kreditni izvori financiranja (pod kojima se podrazumijevaju bankarski ili slični krediti) raspoloživi novim i rastućim poduzećima.	2018: 5,03 2019: 5,06 2020: 5,76
Vladine politike	Poduzetnici mogu registrirati novo poduzeće uz prihvatljive troškove.	2021: 6,23
Vladini programi	Poslovni inkubatori su dostupni i pružaju djelotvornu podršku novim i rastućim poduzećima.	2021: 5,57

*ocjena 1 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 9 – potpuno slaganje s izjavom

Tablica 71 Najniže ocijenjene izjave o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, 2016-2021.*

Komponenta poduzetničke okoline	Izjava	Ocjena
Vladine politike – porezi i regulative	Novim i rastućim poduzećima nije pretjerano teško nositi se sa birokracijom, pravnim i regulativnim zahtjevima.	2016: 2,03 2017: 1,95 2018: 1,82 2019: 2,42 2020: 2,21 2021: 2,23
Vladine politike – porezi i regulative	Visina poreznih obveza NIJE teret za nova i rastuća poduzeća.	2016: 1,88 2017: 2,31 2018: 1,92 2020: 2,63
Vladine politike – porezi i regulativa	Nova poduzeća mogu dobiti sve potrebne dozvole i potvrde u roku od tjedan dana.	2016: 2,53 2017: 1,93 2018: 2,32 2019: 2,58
Vladine politike – porezi i regulativa	Porezna i ostala vladina regulacija primjenjuje se prema novim i rastućim poduzećima, na predvidiv i konzistentan način.	2016: 2,38 2017: 2,53 2018: 2,47
Vladine politike – prioriteti, podrška	Vladine mjere i politike (na primjer javne nabavke) sustavno daju prednost novim poduzećima.	2016: 2,03 2018: 2,31 2020: 2,87 2021: 2,5
Vladine politike	Pomoć novim i rastućim poduzećima ima visok prioritet u oblikovanju politika na nacionalnoj razini.	2021: 2,81
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje posvećuje adekvatnu pozornost poduzetništvu i otvaranju novih poduzeća.	2016: 2,28 2017: 2,31 2018: 2,26 2019: 2 2020: 2,45 2021: 2,6
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje osigurava adekvatna saznanja o principima tržišnog gospodarstva.	2018: 2,51 2019: 2,19 2020: 2,66 2021: 2,81
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje potiče kreativnost, samostalnost, te osobnu inicijativu.	2018: 2,59 2019: 2,47 2020: 2,68 2021: 3
Poduzetničko obrazovanje – tercijarno	Više škole i fakulteti osiguravaju dobru i adekvatnu pripremu za pokretanje ili razvijanje novih poduzeća	2019: 2,61
Vladini programi	Širok raspon vladinih mjera pomoći za nova i rastuća poduzeća, može biti dobiven kontaktom sa samo jednom agencijom.	2018: 2,36 2020: 2,67
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura naglašava odgovornost koju ima pojedinac (prije nego kolektiv) za upravljanje vlastitim životom	2018: 2,5 2019: 2,61
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura potiče poduzetničko preuzimanje rizika.	2019: 2,61 2021: 2,81
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura visoko podržava uspjeh pojedinca ostvaren kroz osobni rad i napor.	2021: 3,03
Transfer istraživanja i razvoja	Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i javnih istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća.	2019: 2,44 2020: 2,64
Transfer istraživanja i razvoja	Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti najnoviju tehnologiju.	2019: 2,58 2021: 2,89
Transfer istraživanja i razvoja	Nova i rastuća poduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i velika poduzeća.	2020: 2,64
Otvorenost tržišta – barijere ulaska	Nova i rastuća poduzeća imaju dovoljno novaca za probijanje barijera pri ulasku na tržište.	2020: 2,89
Financijska potpora	Izvori ulaganja poput inicijalne javne ponude dionica za nova i rastuća poduzeća.	2021: 2,97

*ocjena 1 - potpuno neslaganje s izjavom, ocjena 9 – potpuno slaganje s izjavom

Poduzetnička okolina (kontekst) u kojoj se događa poduzetnička aktivnost uvijek je karakteristična za pojedinu zemlju, jer je rezultat povijesnih, kulturoloških i institucionalnih specifičnosti, a naravno i razine ekonomske i političke razvijenosti. Ipak, međunarodne usporedbe su korisne jer upozoravaju da može biti i drugačije, odnosno bolje. Na taj način se povećava i kritičnost koja je potrebna za prepoznavanje odgovornosti za promjene svih institucija o kojima ovisi izgradnja i performanca poduzetničke okoline (Tablica 72 i Tablica 73).

Tablica 72 Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2019. i 2020.*

Godina	Usporedne zemlje	Pristup novcima	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulative	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
2019.	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	4,78	4,60	4,25	4,86	3,47	4,81	4,31	5,15	5,15	4,58	6,78	5,21
	Prosjek EU	4,74	4,14	3,98	4,69	3,23	4,64	4,17	5,25	5,05	4,64	6,67	4,59
	Hrvatska	4,19	3,17	2,69	3,5	2,22	3,34	2,75	4	5,47	3,45	6,3	2,79
2020.	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom po stanovniku	4,78	4,68	4,29	5,02	3,49	4,86	4,44	5,46	5,08	4,64	6,71	5,26
	Prosjek EU	4,61	4,46	3,83	4,86	3,29	4,61	4,29	5,35	4,93	4,50	6,39	4,49
	Hrvatska	4,23	3,28	2,73	3,46	2,6	3,61	2,96	4,62	5,32	3,22	6,28	3,38

*vrijednosti 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje)

Tablica 73 Usporedba ocjena o kvaliteti komponenti poduzetničke okoline, Hrvatska i usporedne grupacije, 2021.*

		Dostatnost financijske potpore	Lakoća dobivanja financijskih sredstava	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulativa	Vladini programi	Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Transfer istraživanja i razvoja	Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Fizička infrastruktura	Kulturne i društvene norme
2021.	Zemlje s visokim bruto domaćim dohotkom prosjek	5,11	4,76	4,73	5,16	5,22	3,59	4,85	4,66	5,76	4,96	4,83	6,78	5,21
2021.	EU prosjek	5,04	4,71	4,55	4,88	5,07	3,44	4,64	4,52	5,79	4,77	4,81	6,59	4,70
2021.	Hrvatska	4,32	3,76	2,8	3,53	4,15	2,82	3,44	3,36	4,8	5,77	3,57	5,97	3,06

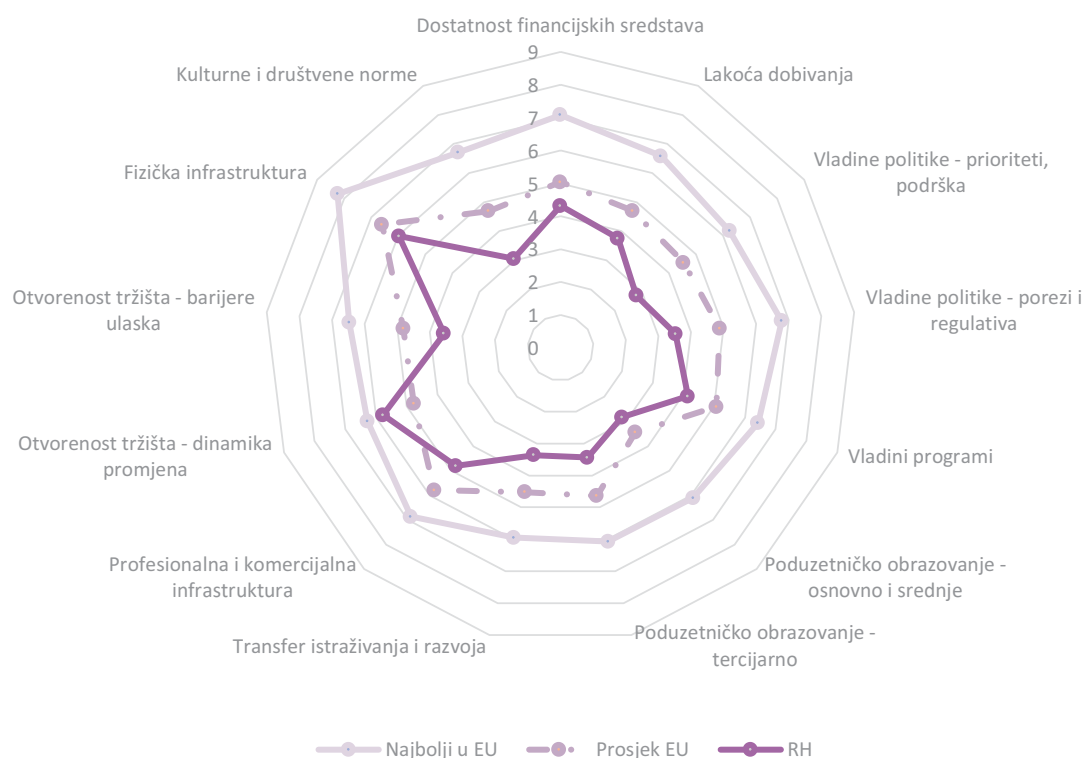
Uvijek sve može biti i bolje – zbog toga su identificirane vrijednosti najbolje ocijenjenih komponenti poduzetničke okoline u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2021. godini, koje će poslužiti za procjenu udaljenosti Hrvatske od najboljih:

		Prosječne ocjene 2021
Dostatnost finansijskih sredstava	Finska	7,08
Lakoća dobivanja	Finska	6,58
Vladine politike - prioriteti, podrška	Francuska	6,26
Vladine politike - porezi i regulativa	Nizozemska	6,78
Vladini programi	Nizozemska	6,43
Poduzetničko obrazovanje - osnovno i srednje	Finska	6,1
Poduzetničko obrazovanje - tercijarno	Nizozemska	6,07
Transfer istraživanja i razvoja	Finska	5,95
Profesionalna i komercijalna infrastruktura	Finska	6,86
Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Poljska	6,28
Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Nizozemska	6,47
Fizička infrastruktura	Finska	8,24
Kulturne i društvene norme	Nizozemska	6,71

Od 13 komponenti poduzetničke okoline, Finska je najbolja u šest, a Nizozemska u pet. To upućuje na visoku razinu usklađenosti kvalitete različitih komponenti, što je preduvjet za visoku djelotvornost poduzetničke okoline, bez 'uskih grla'. Takva razina djelotvornosti se ne ostvaruje u kratkom roku i zahtijeva usklađene politike prema pojedinim komponentama.

Slika 6 pokazuje udaljenost prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2021. godini od 'najboljeg', te pozicionira Hrvatsku u tom kontekstu.

Slika 6 Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline u Hrvatskoj, 2021. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama

Udaljenost kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj od najbolje ocjenjenih (bez obzira čijoj zemlji pripadaju) i od prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2021. godini govori da može biti drugačije, bolje. Ocjene za vladine politike prema porezima i regulatornom okviru, osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, otvorenost tržišta – barijere, transfer istraživanja i razvoja, te kulturne i društvene norme upućuju na to da su te komponente poduzetničke okoline dugotrajna 'uska grla' koja degradiraju djelotvorni kapacitet poduzetničke okoline. Dugogodišnje zaostajanja Hrvatske u izgradnji djelotvorne poduzetničke okoline je snažno upozorenje o nužnosti bržeg učenja ukoliko želimo smanjiti zaostajanje.

5 Zaključci i preporuke

Zaključci

O poduzetničkoj okolini

*O društvenim vrijednostima o poduzetništvu
i individualnim poduzetničkim atributima*

O poduzetničkoj aktivnosti

O poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika

O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti

O poduzetničkoj i vladinoj reakciji na pandemiju COVID-19

O održivom razvoju i poduzetništvu

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama – polazište za preporuke

Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke

Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima

Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, Europskog semestra i GEM istraživanje

GEM istraživanje je najveće i najdugoročnije svjetsko istraživanje poduzetničkog kapaciteta neke zemlje, mjereno intenzitetom poduzetničke aktivnosti na osobnoj razini i kvalitetom institucionalnog okvira u kojem se ta poduzetnička aktivnost događa. Upravo zbog svog konceptualnog okvira (slika 1, poglavlje 1) GEM indikatori se moraju interpretirati kroz međusobnu povezanost, a ne izolirano.

Zbog takvog pristupa, rezultate GEM istraživanja koriste vlade i međunarodne institucije (kao npr. OECD, Europska unija – Small Business Act, Fact Sheet) u cilju boljeg razumijevanja poduzetničkog kapaciteta zemlje i za oblikovanje politika relevantnih za jačanje poduzetničkog kapaciteta na razini pojedinca i poduzetničke okoline.

Hrvatsko sudjelovanje u GEM istraživanju od 2002. godine omogućava informacije o trendovima i obrascima promjena u poduzetničkom kapacitetu Hrvatske, ali i poziciji u grupacijama s kojima se Hrvatska uspoređuje (EU i zemlje s visokim nacionalnim dohotkom po stanovniku). Rezultati godišnjih istraživanja javno se prezentiraju i javno su dostupni³⁵. Provedeno istraživanje u 2021. godini i analiza promjena u razdoblju 2019.-2021. omogućuje zaključke koji daju legitimitet osvježenim preporukama iz prošlih godina.

Zaključci

O poduzetničkoj okolini – u Hrvatskoj se ustalio obrazac koji upozorava na ograničavajuće djelovanje nedjelotvornih vladinih politika prema regulatornom okviru, niske razine transfera istraživanja u poslovni sektor, te nedostatnog doprinosa obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih. Zbog ograničavajuće karakteristike cjeline poduzetničke okoline Hrvatska je na začelju EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u cijelom promatranom razdoblju 2019.-2021. godine.

O društvenim vrijednostima o poduzetništvu i individualnim poduzetničkim atributima – Hrvatska je po društvenim stavovima o poduzetništvu na začelju EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Ipak, oko 60% ispitanika smatra da biti poduzetnik je **dobar izbor karijere**, što je u skladu s činjenicom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata. Međutim, ovako optimistični pristup poduzetničkoj karijeri ugrožen je izuzetno **niskom percepcijom o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u**

³⁵ CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

društvu. U 2021. godini (kao i u 2020.) Hrvatska je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika (sa oko 15 postotnih poena zaostajanja od EU prosjeka). Hrvatska je iznad prosjeka EU u svim promatranim godinama po uočenim prilikama, namjerama i uvjerenosti u vlastite sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata. Najveća razlika je percepciji o namjerama (u 2021. godini, u Hrvatskoj 21,7% anketirane odrasle populacije ima namjeru pokretanja poslovnog pothvata, u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju 11,8%). Ovako velika razlika između Hrvatske i EU prosjeka o namjerama pokretanja poslovnog pothvata upućuje da je samozapošljavanje češći izbor u Hrvatskoj zbog ograničenih drugih opcija zapošljavanja.

O poduzetničkoj aktivnosti - vitalnost gospodarske strukture ovisi o intenzitetu pokretanja novih poslovnih pothvata, intenzitetu izlaska iz poslovnih aktivnosti i gustoći 'odraslih' poduzeća (starijih od 42 mjeseca, na 100 odraslih stanovnika). U Hrvatskoj i u 2021. godini je **rana poduzetnička aktivnost** iznad prosjeka za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju (12,4% vs. 8,4%), što je dobro jer doprinosi obnavljanju gospodarske strukture, ali je po motivacijskom indeksu daleko ispod najboljih. **Motivacijski indeks** predstavlja omjer onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog želje da naprave promjenu, jako zarade i/ili nastave obiteljsku tradiciju i onih koji to čine jer nemaju mogućnost zaposlenja - 1,8 u Hrvatskoj prema 4,32 u Švedskoj. Ova razlika u motivacijskom indeksu govori o značajnije više novih poduzetnika u Švedskoj koji su se odlučili za poduzetnički pothvat zbog razloga koji nisu nužda, nego što je to situacija u Hrvatskoj. Oni koji ulaze u poduzetničku aktivnost jer nisu imali drugu opciju zapošljavanja, češće to smatraju privremenim rješenjem i rjeđe su dobro pripremljeni za vođenje poslovnog pothvata. **Intenzitet izlaska** iz poslovne aktivnosti ovisi o (ne)pripremljenosti za prepoznavanje poslovne prilike, o (ne)osposobljenosti za vođenje poslovnog pothvata, o prepoznavanju neke nove prilike. Zbog toga nema jednoznačnog odgovora o tome je li bolje imati niži ili viši intenzitet izlaska, jer to ovisi o razlozima. Hrvatska je na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju (2,3%), ali značajnije niže od intenziteta izlaska u Irskoj (4,4%). Ipak, dobra je vijest da porezna opterećenja i birokracija nisu više dominantan razlog izlaska iz poduzetničkog pothvata (od 21,8% u 2019. do 9,8% u 2021), a da se izlazak zbog nove prilike nakon oštrog pada u pandemijskoj 2020. godini, vratio u 2021. godini kao drugi razlog izlaska (nakon neprofitabilnosti). Po **gustoći 'odraslih' poduzeća**, Hrvatska značajno zaostaje za prosjekom EU zemalja (samo 57% prosjeka), što upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti. Tome doprinosi i niže učešće rastućih poduzeća s konkurentnim (inovativnim) proizvodima na međunarodnom tržištu u usporedbi s najboljima – npr. u 2021. godini, Hrvatska je tek na razini od 42% učešća takvih poduzeća u Nizozemskoj. Ovo potvrđuju i podaci o učešću poslovnih pothvata u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta – Hrvatska je na razini prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, ali je daleko od najboljih: TEA poduzetnici (8,8%) imaju pothvate u tim sektorima tek na razini od 51% slovenskih TEA poduzetnika (17,1%), ili 'odrasli' poduzetnici (7,5%) su na razini od 48% irskih poduzetnika (15,5%). Sve ove karakteristike poduzetničke aktivnosti (niski motivacijski indeks, niska gustoća 'odraslih' poduzeća, niska razina rastućih poduzeća, nedovoljno pothvata u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta) poništavaju iznadprosječni ulazak u poduzetničku aktivnost i vode ka puzajućem procesu okoštavanja neefikasnih dijelova gospodarske strukture. Zbog toga, iznadprosječna očekivanja rasta novog zapošljavanja kod 'odraslih' poduzetnika (11,3% vs 4,3% prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju) nisu potpomognuta drugim indikatorima poduzetničke aktivnosti.

O poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) – Hrvatska je od 2011. godine od kada GEM prati ovaj indikator uvijek bila među prvih pet EU zemalja, a u 2020. i 2021. je na prvom mjestu. Stimuliranje poduzetnog (proaktivnog i inovativnog) djelovanja zaposlenika kroz različite kompenzacijske programe doprinijelo bi konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta 'crvenog' oceana na kojem vlada konkurencija istih / sličnih proizvoda. Taj oblik poduzetničke aktivnosti predstavlja stabilan, ali skriveni poduzetnički kapacitet Hrvatske o kojem nitko ne vodi računa, niti poduzeća, niti nacionalne politike iz područja inovacija, obrazovanja ili poreznih olakšica, niti mediji, pa čak niti sindikati.

O rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti – poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i **po rodnosti i po dobi** oscilira oko prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Omjer muških i ženskih novopokrenutih poslovnih pothvata je 1,7. Razlozi rodne neuravnoteženosti u poduzetničkoj aktivnosti najčešće su rezultat organizacije obiteljskog života (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom je na ženi). Žene češće nego muškarci pokreću poslovne pothvate zbog razloga 'zaraditi za život, jer nema mogućnosti zaposlenja' (75,3% vs. 59,5%). Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne i konzistentne s 'čvrstim' razvojnim pokazateljima (indeks razvijenosti,

nezaposlenost, BDP po stanovniku). Kontinuirani rast novopokrenutih poslovnih pothvata pokazuju samo dvije regije (Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Sjeverna Hrvatska), usprkos pandemiji COVID-19. Iako je Lika i Banovina i dalje regija s najnižom poduzetničkom aktivnosti, ostvaren rast novopokrenutih poslovnih pothvata u 2020. i 2021. godini praćen je kao i prije s najmanje onih koji vide priliku u svojoj sredini, a najčešći razlog za ulazak u poduzetničku aktivnost je nužda ('zaraditi za život').

Najnižu razinu razvijenosti uglavnom prate i najniže rangirani pokazatelji poduzetničke aktivnosti i prepoznavanja prilika (Slavonija i Baranja, te Lika i Banovina). Ipak, u tim regijama najveća je motiviranost za poduzetničku aktivnost (po tom pokazatelju, ove regije su na prvom i drugom mjestu), što govori o pozitivnoj energiji za promjene, koju bi trebalo podržati odgovarajućim politikama i programima.

O poduzetničkoj i vladinjoj reakciji na pandemiju COVID-19 - u Hrvatskoj, poduzetnici s ranom poduzetničkom aktivnosti (TEA) češće (32,7%) nego 'odrasli' poduzetnici (25,7%) smatraju da je zdravstvena kriza (COVID-19) otvorila nove prilike. Poduzetnici u Irskoj (obje skupine anketiranih poduzetnika) dvostruko češće nego u Hrvatskoj vide takve prilike. Hrvatska je po reakciji na COVID-19 digitalizacijom iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Razlike između zemalja s najnižim ili najvišim reakcijama govore o tome da zemlje koje su visoko digitalizirane nisu bile zatečene (kao npr. Finska). Poduzetnici u Irskoj i Švedskoj samo su intenzivirali već postojeće planove. Zadovoljstvo načinom kako je vlada reagirala na pandemiju COVID-19 je u Hrvatskoj veća među 'odraslim' poduzetnicima (i iznad prosjeka EU zemalja) nego TEA poduzetnicima (na razini prosjeka EU zemalja).

O održivom razvoju i poduzetništvu – UN ciljevi održivog razvoja 2015.-2030. naglašavaju dobrobit za sve ljude i dobrobit za planet. Velika većina anketirane odrasle populacije u svim promatranim godinama podržava jednak standard za život za sve i po tim stavovima je u vrhu EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Uz kvalitetne uvjete rada (što je i jedna od komponenti UN cilja 8 - Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve), ovaj dominirajući stav može biti dobra osnova za stvaranje visoke produktivnosti uz visoku solidarnost. Objе grupe poduzetnika (TEA i 'odraslih') izrazili su u 2021. godini osvještenost o UN ciljevima održivog razvoja iznad prosjeka poduzetnika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Izraženi stavovi da su društvene implikacije i implikacije na okolinu osnova za određivanje budućnosti pothvata, te da su poduzeli korake maksimiranja društvenog utjecaja i minimiziranja utjecaja pothvata na okolinu trebali bi se odraziti u skoroj budućnosti na gospodarsku strukturu Hrvatske.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih (više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti u rješavanju problema zaostajanja)

GEM istraživanje omogućava uvid u dinamiku promjena, obrazac promjena i usporedbu s drugima (EU zemlje i zemlje s visokim dohotkom po stanovniku, kao i sa EU zemljama koje imaju najbolje indikatore poduzetničkog djelovanja).

Nakon dvadeset godina u Hrvatskoj su prepoznatljivi trendovi jačanja rane poduzetničke aktivnosti i sljedeći obrasci: još uvijek prisutan niski motivacijski indeks (više ljudi koji pokreću poslovni pothvat zbog nužde nego u grupi EU zemalja); niska gustoća 'odraslih' poduzeća; inovativnost proizvođača TEA poduzetnika na međunarodnoj razini oko prosjeka EU zemalja, ali daleko od najboljih; visoka poduzetnička aktivnost zaposlenika, te neuravnotežena regionalna poduzetnička aktivnost. Istovremeno, kvalitetu poduzetničke okoline trajno ograničavaju vladine politike prema regulativi, nedostatna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, te nedovoljan doprinos obrazovanja u jačanju poduzetničkih kompetencija mladih.

Spora reakcija na uočena ograničenja poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj prouzročila je nužnost ponavljanja većine preporuka u cijelom razdoblju uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje (od 2002. godine)³⁶. Aktualiziranjem preporuka iz GEM izvješća 2019-2020. s naglašavanjem relevantnosti za UN ciljeve održivog razvoja institucije i pojedinci su pozvani na suradnju u ostvarivanju potrebnih promjena.

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama – polazište za preporuke

1. Potreban je **društveni konsenzus** da je poduzetništvo u svom širem značenju vid demokratizacije društva, jer osposobljavanje za proaktivno, inovativno i odgovorno ponašanje osnažuje pojedince, čime se povećava

³⁶ Vidjeti GEM publikacije – na web stranici CEPOR Centra za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva <http://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

va kapacitet uključenosti. Iz perspektive takvog razumijevanja poduzetništva, važno je da kapacitet poduzetničkog djelovanja bude ravnomjerno rasprostranjen u društvu, bez obzira na rodnost, dob, obrazovnu strukturu, gospodarski sektor ili regiju, te da **vladine politike budu u funkciji takvih očekivanja**

Održiva vitalnost gospodarske strukture zahtijeva zbog toga vrlo usklađene, ali i diferencirane politike u intenziviranju aktivnosti u pojedinim fazama životnog ciklusa gospodarske strukture.

2. Podržavajuća snaga poduzetničke okoline ovisi o razini ujednačene kvalitete i povezanosti svih komponenti poduzetničke okoline, što je teško ostvariv ali neophodan cilj, jer je oblikovanje pojedinih komponenti ovisno o razvojnom naslijeđu, političkim prioritetima i raspoloživim resursima (obrazovani ljudi i novci). Ipak, poznavanje (ne)kvalitete komponenti poduzetničke okoline u vlastitoj zemlji i mogućnost usporedbe sa zemljama koje imaju najbolja rješenja, a to upravo GEM istraživanje omogućava, zahtijeva analizu dobre prakse i konteksta u kojem je takva dobra praksa doprinijela jačanju povezanosti poduzetničke aktivnosti i ekonomskog rasta (kroz doprinos zaposlenosti i bruto domaćem proizvodu). Dugovječnost određenih uskih grla (komplicirana, vremenski i financijski zahtjevna regulatorna okolina, nedovoljna suradnja istraživačkog i poslovnog sektora, nedostatan obrazovanje za poduzetničke kompetencije) dokaz je da rješavanje takvih problema nije samo odgovornost jednog ministarstva, nego **brojnih ministarstava** (gospodarstva, obrazovanja, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), **agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija)**.
3. Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju političke poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade i svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike, a ne zbog nužde).
4. Za promjene je potreban **dogovor i suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026. i Europski semestar okosnica su utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini.

Zbog svog sistemskog karaktera (interakcija komponenti), poduzetnička okolina može biti djelotvorna (stimulirajuća) samo ako se temelji na koordiniranim nacionalnim politikama u izgradnji svake komponente i njihovoj efikasnoj umreženosti (obrazovanje, istraživanje, regulatorni okvir, porezna politika, razvijenost financijskog tržišta...). Sinergijski efekt međusobne povezanosti komponenti poduzetničke okoline (djelotvornost) određen je 'uskim grlom', odnosno kvalitetom najslabije komponente. To je ujedno i svojevrsni vodič nositeljima vladinih politika, financijskim, edukativnim i istraživačkim institucijama, ali i poslovnom sektoru za intervencije, prioritarno u eliminiranje 'uskih grla', uz kontinuirano i konzistentno ostvarivanje međusobne usklađenosti svih komponenti poduzetničke okoline.

Suradnja i konzistentnost intervencija posebno su potrebni u područjima obrazovanja (formalnog i neformalnog), djelovanja institucija koje pružaju profesionalne usluge malim poduzećima (trening, savjetovanje), razvoja novih financijskih proizvoda za podržavanje ulaska u poduzetničku aktivnost i rasta poslovnih pothvata (mikrokreditne institucije, poslovni anđeli, vlasnički kapital), te vladinih programa podrške (kroz garantne sheme, vaučere za suradnju s istraživačkim institucijama, vaučere za suradnju s industrijskim dizajnerima za inovativno oblikovanje proizvoda).

Preporuke za pojedince – odgovornost za osobne odluke

1. Budući da je **poduzetnička kompetencija** jedna od osam cjeloživotnih kompetencija koju svatko treba imati, nužno je da svi, ali posebno mladi, insistiraju da formalni obrazovni sistem osigura odgovarajuće obrazovanje za stjecanje takve kompetencije, **tokom formalnog školovanja**, od osnovne škole do fakulteta. Aktivnu ulogu u tome trebaju imati mladi, učitelji/profesori i roditelji.
2. Komplementarno, svaki se pojedinac treba pobrinuti za stjecanje takve kompetencije korištenjem raznih izvora **neformalnog učenja**.
3. Nezadovoljstvo svojom kvalitetom života treba pretvoriti u poduzetnički izazov razmatranjem **samozapošljavanja ili pokretanja poslovnog pothvata** kao opcije radnog angažiranja, uz prethodno stjecanje odgovarajuće razine poduzetničke kompetencije.

Preporuke za institucije - odgovornost prema građanima

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, financija, obrazovanja, znanosti, rada, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti 'prozore prilika'. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva, u cilju komercijalizacije inovativnih proizvoda. Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za **korištenje usluga industrijskih dizajnera**. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
4. Analizirati mogućnost **poreznog stimuliranja (kroz kompenzacijske programe) poduzetno djelovanja zaposlenika**, u cilju jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, na nacionalnom, ali još više i na međunarodnom tržištu upravo kroz poticanje inovativnosti u području proizvoda, poboljšanje proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta „crvenog“ oceana. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
5. Osigurati da svi mladi imaju pristup **formalnom obrazovanju (od primarne do tercijarne razine)** koje mora osigurati izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata, u skladu s *European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp)*. (Povezano s UN ciljem # 4 *Quality Education*).
6. Vladinim programom stimulirati razvoj usluga kojima bi se **profesionalna infrastruktura (centri za poduzetništvo, inkubatori, akceleratori)** pozicionirala kao dobra potpora za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta. Portfolio usluga mora osigurati obuku potencijalnih i postojećih poduzetnika za smanjenje poslovnih promašaja (kroz obučavanje za uočavanje prilike, stvaranje poslovnog modela, financijsku pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (s sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence*, transfer poslovanja...). (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
7. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodnost, dob, sektore i regije. (Povezano s UN ciljevima: # 5 *Gender Equality*, # 8 *Decent Work and Economic Growth*, # 1 *No Poverty*, # 10 *Reduced Inequalities* i # 11 *Sustainable Cities and Communities*).
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati **porezne olakšice** za one koji djeluju kao poslovni anđeli. (Povezano s UN ciljevima: # 8 *Decent Work and Economic Growth*, i # 9 *Industry, Innovation and Infrastructure*).
9. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima). Posebno razviti sistem praćenja ostvarivanja Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., jer je taj plan okosnica vladinih politika i programa, ali i brojnih drugih aktera odgovornih za njegovu implementaciju. Pri tome koristiti rezultate GEM istraživanja, kao aktualnu perceptivnu informaciju. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
10. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti mikro, malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo oskudna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).
11. **Promovirati uspješne poduzetničke pothvate** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – kroz zajedničke programe promocije poduzetničkog djelovanja ministarstava gospodarstva i održivog razvoja, obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti. (Povezano s UN ciljem # 17, *Partnership for the Goals*).

Perspektiva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, Europskog semestra i GEM istraživanje

Indikatori GEM istraživanja, upravo zbog toga što su temeljeni na perceptivnim ocjenama, daju komplementarno sadržajnu (uz 'čvrste' pokazatelje o BDP po stanovniku, nezaposlenosti, registriranim poduzećima) i vremenski relevantnu informaciju za praćenje ostvarivanja raznih strategijskih dokumenata, pa time i Nacionalnog plana oporavka i otpornosti.

U 2021. godini Europski semestar bio je privremeno prilagođen za potrebe koordinacije s Mehanizmom za oporavak i otpornost, kojim Europska unija nastoji ublažiti ekonomske i socijalne posljedice COVID-19 pandemije i dati snažnu financijsku potporu za izgradnju održivih gospodarstava i društava otpornih i bolje pripremljenih za zelenu i digitalnu tranziciju. Od 2022. godine Europski semestar se vraća kao mehanizam praćenja ostvarenja ciljeva Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.-2026., pri čemu indikatori GEM istraživanja mogu biti korišteni za dopunu informacijske platforme potrebne za praćenje i evaluaciju ostvarenja ciljeva tog strategijskog dokumenta.

Korištenjem tri analitičke perspektive (promjene unutar Hrvatske, Hrvatska vs. Europska unija i Hrvatska vs. zemlje čijoj razvojnoj skupini Hrvatska pripada) GEM istraživanje omogućava vrlo temeljit uvid u razloge zbog kojih se poduzetnički kapacitet Hrvatske ne uspijeva razviti u skladu s potencijalom identificiranom na individualnoj razini (namjere postoje, stav prema poduzetničkoj karijeri je pozitivan).

Zaključci i preporuke prezentirane u ovom izvještaju, temeljene na GEM indikatorima, potvrđuju svoju relevantnost za praćenje niza planiranih aktivnosti u Nacionalnom planu oporavka i otpornosti, 2021.-2026.

U Nacionalnom planu za oporavak i otpornost, 2021.-2026., mala i srednja poduzeća spominju se 11 puta i to upravo u kontekstu problema identificiranih GEM istraživanjima u Hrvatskoj:

- mala i srednja poduzeća (MSP) su nositelji gospodarskog razvoja (str. 8);
- jednostavniji regulatorni okvir za MSP (str. 71);
- procjene učinka regulatornih promjena, razvoj modela potpore inovacijama i novim poslovnim modelima za MSP (str. 96);
- digitalizacija testa procjene učinka regulatornih promjena na MSP (str. 96);
- ulaganja u tehnološke kapacitete poduzeća koja imaju otežan pristup financiranju – MSP i poduzeća u vlasništvu žena (str. 102);
- ulaganje u upravljački kapacitet MSP (str. 150);
- bespovratne potpore za novoosnovana poduzeća u visoko tehnološkim sektorima (str. 153);
- podržati rast novoosnovanih poduzeća kroz akceleracijski program (str. 154);
- stvaranje mreže znanstveno-istraživačke infrastrukture za bolju međusobnu suradnju, ali i suradnju s MSP (str. 807);
- razvoj poticajnog modela za napredovanje u karijeri istraživača, koji pretpostavlja suradnju s MSP (str. 818);
- ulaganja u istraživačku infrastrukturu koja će omogućiti bolju suradnju s MSP (str. 821).

U 2022. godini su objavljeni prvi natječaji koji proizlaze iz ovih planiranih aktivnosti:

- Bespovratne potpore za novoosnovana poduzeća
- Komercijalizacija inovacija.

Global Entrepreneurship Monitor jedino je svjetsko istraživanje o poduzetništvu (koje obuhvaća novopokrenute poslovne pothvate i 'odrasle' poslovne pothvate), u kojem Hrvatska sudjeluje od 2002. godine. Dvadeset godina istraživanja izgradilo je kapacitet razumijevanja tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te mogućnost uspoređivanja s drugima, posebno s EU zemljama. Zbog toga korištenje GEM indikatora može doprinijeti boljem oblikovanju strategijskih ciljeva, operativnih rješenja (natječaja) i pokazatelja na temelju kojih se može pratiti što se događa u procesu ostvarivanja ciljeva iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti, te dizajniranju vladinih politika temeljenih na rezultatima istraživanja, a ne na pretpostavkama.

Literatura i reference

- Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884
- Bosma, N., Wennekers, S., Amorós Ernesto J. (2012). *Global Entrepreneurship Monitor 2011, Extended Report: Entrepreneurs and Entrepreneurial Employees Across the Globe*
- Global Entrepreneurship Monitor 2021/2022 Global Report: Opportunity Amid Disruption. Global Entrepreneurship Research Association. 2022
- Novi izazov: Globalni ciljevi održivog razvoja (2015). Odraž, Zagreb
- Singer, S. et al. (2022, u tisku). *Entrepreneurship and well-being - the UN Sustainable Development Goals through lenses of GEM indicators*
- United Nations Sustainable Development Goals, 2015. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 14.4.2021.
- Vlada Republike Hrvatske (2020). Nacionalni program reformi 2020. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/Europski%20semestar%202020/Nacionalni%20program%20reformi%202020.pdf>
- Vlada Republike Hrvatske (2021). Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.-2026.

Izabrani dokumenti Europske unije

- EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework (2016). JRC Science for Policy Report, European Union <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/entrecomp-entrepreneurship-competence-framework>
- RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC)
- Key Competences for Lifelong Learning, European Union, 2019; RECOMMENDATIONS COUNCIL COUNCIL RECOMMENDATION of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01)

Web izvori

- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>, 12.4.2022.
- <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/>, 12.4.2022.
- <https://ec.europa.eu/eurostat/web/structural-business-statistics/business-demography>, 15.3.2022.
- <http://www.reempres.org/>, 15.3.2022.
- <https://biznis-transfer.com/ciscenje-poslovnih-i-privatnih-prostora/>, 15.3.2022.
- <https://biznis-transfer.com/novo-eko-gospodarstvo-s-turistickim-potencijalom/>, 15.3.2022.
- <https://biznis-transfer.com/web-trgovina-modnih-artikala/>, 15.3.2022.
- <https://biznis-transfer.com/prodaja-biznisa/>, 15.3.2022.
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:High-growth_enterprise 18.4.2022.
- https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/bd_9pm_r2/default/table?lang=en 18.4.2022.
- https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Unemployment_statistics#Recent_developments 18.4.2022.
- <https://sdgs.un.org/2030agenda>, 10.3.2022.
- <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> 4.4.2022.
- <https://www.hgk.hr/podrucja/odrzivi-razvoj-i-zelena-tranzicija>, 20.4.2022.
- <https://www.hup.hr/ciljevi-odrzivog-razvoja-2030.aspx>, 20.4.2022.
- <https://www.merckgroup.com/en/sustainability/sustainable-development-goals.html>, 20.4.2022.
- www.gemconsortium.org/report 13.3.2022.
- www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/ 18.4.2022.

Izvori podataka za izradu razvojnih profila regija

- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2019. godina
NR-2022-2-1 Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku, HR_NUTS 2021. – HR NUTS 2 i županije u 2019., <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29152>
- Bruto domaći proizvod po stanovniku u EUR, izračun prema srednjem tečaju EUR za 2019. godinu, izvor: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj-Ju9D7gYr3AhWMhv0HHYmOCx8QFnoECAUQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.hnb.hr%2Fdocument-s%2F20182%2F33ebee1-3d13-4a42-b0fb-87223d026703&usg=AOvVaw0CRm-nS6mEJTEnNKCeVs2c>
- Broj stanovnika, 2020. godina
PROCJENA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2020., Priopćenje DZS od 10.9.2021. <https://podaci.dzs.hr/2021/hr/9931>
- Vitalni indeks (živo rođeni na 100 umrlih), 2020. godina – Priopćenje DZS od 21.7.2021. <https://podaci.dzs.hr/2021/hr/9938>
- Obrazovanost, 2011. godine
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku
Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće br 1582, 2016., obrada: Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek
- Nezaposlenost, 2021. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)
- Stopa rizika od siromaštva, 2011. godine
Jedino istraživanje na temelju kojih je izračunata stopa rizika od siromaštva na razini NUTS3 jedinica (županije i Grad Zagreb) provela je Svjetska banka s Državnim zavodom za statistiku 2016. godine ("Hrvatska: Ocjena siromaštva za mala područja temeljem potrošnje (karte siromaštva)") na temelju podataka iz Ankete o potrošnji kućanstava s potrošnom linijom siromaštva od HRK 23.918,62 (2011. godina). Iako izravne procjene nemaju odgovarajuću reprezentativnost na nižim teritorijalnim razinama (tzv. 'mala područja'), ova eksperimentalna izračunavanja nisu ponovljena. U ovoj publikaciji se koriste podaci iz navedenog istraživanja, kao indikator stanja u 2011. godini. Od 2016. godine Državni zavod za statistiku objavljuje pokazatelje siromaštva i socijalne isključenosti, prema različitim kriterijima, uključivo i teritorijalni kriterij, ali na razini dvije NUTS 2 regije.
- Zaposlenost, 2021. godina
Podatak o stopi zaposlenosti na sub-nacionalnoj razini nije raspoloživ zbog toga što podaci o radno sposobnom stanovništvu (osobe starije od navršениh 15 godina) postoje samo iz popisa stanovništva (tj. iz 2011. godine) i nisu aktualizirani u godišnjoj dinamici.³⁷ Zbog toga se broj zaposlenih prikazuje samo u tablici o uspješnosti poslovanja, na temelju podataka iz FINA-e.
- Indeks razvijenosti, prema razvrstanju županija, od 1.1.2018. godine
Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti prema novom modelu izračuna na županijskoj razini (temeljem vrijednosti pojedinačnih pokazatelja iz razdoblja 2014.-2016.), Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 5.1.2018.
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/vrijednosti-indeksa-razvijenosti-i-pokazatelja-za-izracun-indeksa-razvijenosti-2018/3740>
<https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-1939/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/dosadasnji-izracuni-indeksa-razvijenosti/3741>
- Broj i struktura poslovnih subjekata po županijama, stanje 30.6.2021.
Priopćenje DZS od 9. kolovoza 2021. <https://podaci.dzs.hr/2021/hr/10014>
- Financijski pokazatelji poslovanja poduzetnika, 2020., ŽUPANIJE– razvojna raznolikost i gospodarski potencijali 2020./2021., Hrvatska gospodarska komora, rujna 2021., ISBN 978-953-7622-91-6
<https://www.hgk.hr/documents/analiza-zupanija-2020-web5ffd68620c52c.pdf>

³⁷ Stopa zaposlenosti je postotni udio zaposlenih u radno sposobnom stanovništvu, a radno sposobno stanovništvo čine osobe starije od navršениh 15 godina (definicije Državnog zavoda za statistiku).

Izvještaji GEM Hrvatska

<https://www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/>

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2021). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2019-2020, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2019). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2018, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2018). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2017, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2017). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2016, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2015). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2012-2015, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2012). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2002-2011, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2007). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku, 2006, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2006). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku 2002-2005, Zagreb: CEPOR

Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman, S., (2003). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? – GEM 2002 Hrvatska rezultati, Zagreb: CEPOR

Radovi članova istraživačkog tima u kojima se referira na GEM istraživanja:

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2022). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2021. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2020. godinu, Zagreb: CEPOR

Pfeifer, S., Singer, S., Šarlija, N., and Oberman Peterka, S. (2021). Perception of the national entrepreneurship conditions – differences across time and expert specialization. *The South East European Journal of Economics and Business*, 16(1), 1-17.

Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2021). The chapter Financing and Regulatory Environment Development Needs—Context Matters; and the chapter Hidden Champions of Croatia, in *Hidden Champions in Dynamically Changing Societies – Critical Success Factors for Market Leadership* (eds. Braček Lalić, A. and Purg, D.). Springer Nature Switzerland AG (eBook) <https://doi.org/10.1007/978-3-030-65451-1>

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2021). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2020. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2019. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2020). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2019. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2018. godinu, Zagreb: CEPOR

Singer, S. 2020. Polymathy as the missing link to increase access to relevant knowledge in *Humanist Futures: Perspectives from UNESCO Chairs and UNITWIN Networks on the futures of education*. Paris, UNESCO.

Singer, S. (2020). Role of the University in Sustaining the Relevance of Knowledge amid the Future Shock, in *Proceedings of the 3rd International Conference on Economics and Social Sciences*, ISSN 2074-6524, pp. 502-511 (The 3rd International Conference on Economics and Social Sciences: Innovative models to revive global economy, October 15-16, 2020, Bucharest University of Economic Studies, Romania). DOI: 10.2478/9788366675162-051

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2019). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2018. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2017. godinu, Zagreb: CEPOR

Pfeifer, S.; Šarlija, N., (2019). Untangling the story behind entrepreneurial ecosystem: The case of Croatia // MIR-DEC-14th, International Academic Conference on Contemporary Trends and Multidisciplinary Issues in Social Sciences (Global Meeting of Social Science Community) CONFERENCE PROCEEDINGS - ISTANBUL 2019, pp. 12-15

Šarlija, N.; Pfeifer, S., (2019). What differentiates innovative from non-innovative early stage entrepreneurs? // MIR-DEC-14th, International Academic Conference on Contemporary Trends and Multidisciplinary Issues in Social Sciences (Global Meeting of Social Science Community) CONFERENCE PROCEEDINGS - ISTANBUL 2019, pp. 15-18

- Singer, S. (ur.). (2018). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2017. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2016. godinu, Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur.). (2017). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2016. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2015. godinu, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S. and Oberman Peterka, S. (2017). Gender patterns of businesses with growth potential in Croatia, in Wynarczyk, P. and Ranga, M. (Eds.) *Technology, Commercialization and Gender - A Global Perspective*, New York: Palgrave Macmillan, str. 101-141
- Kelley, D., Singer, S. and Herrington, M. (2016), *Global Entrepreneurship Monitor 2015/16 Global Report*, London: Global Entrepreneurship Research Association
- <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=49480>
- Alpeza, M., Eterović, D., Novosel, M., Oberman Peterka, S., Singer, S., Šarlija, N. (2016). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2015. - uključujući rezultate GEM – Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za Hrvatsku za 2014. godinu, Zagreb: CEPOR
- Oberman Peterka, S., Koprivnjak, T., and Zvijerac, M. (2016). Women and entrepreneurship in Croatia - stereotypes, impediments, incentives, 5th International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia - Vision and Growth, Mašek Tonković, Anka (Ed.), Osijek : Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, pp. 276-287
- Singer, S., Amoros, J.E., Arreola, D.M. (2015). *Global Entrepreneurship Monitor – 2014 Global Report*, Global Entrepreneurship Research Association, ISBN: 978-1-939242-05-1
- <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=49079>
- Singer i suradnici (2015). *Strategija razvoja Grada Osijeka*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur). (2015). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2014. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2013. godinu, Zagreb: CEPOR
- Šarlija, N. and Pfeifer, S. (2015). Differences in Innovative Orientation of the Entrepreneurially Active Adults: The Case of Croatia, *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering* Vol. 9, No. 4, pp. 1167-1174
- Singer i suradnici (2014). *Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013*, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb
- Oberman Peterka, S., Singer, S. i Alpeza, M. (2013). Poduzetničko obrazovanje – nedostajuća komponenta u stvaranju multidisciplinarnog integriranog sveučilišta, *Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj - jučer, danas, sutra*, Čavrak, V. i Gelo, T. (ur.), Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 279-301
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2013). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2013. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2012. godinu, Zagreb: CEPOR
- Delić, A., Alpeza, M. and Oberman Peterka, S. (2012). Role of Entrepreneurship Support Institutions in Development of the Economy of Eastern Croatia-Case of Centre for Entrepreneurship Osijek, 1st International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia-Yesterday, Today, Tomorrow, Singer, S., Mašek Tonković, A., Barković, D. and Gajos, M. (Eds.), Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku
- Oberman Peterka, S., Delić, A. and Wilhelm, O. (2012). "Triple Helix" Model – Why It Is Not Easy To Implement? Case Of Grow Your Business Programme In Croatia, *Beyond the Economic Crisis: Lessons Learned and Challenges Ahead*, Mehić, E. (Ed.). Sarajevo: University of Sarajevo, School of Economics and Business, pp. 866-875
- Singer, S. i Alpeza, M. (ur) (2012). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2012., Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (Ur.); Eterović, D., Oberman, M., Oberman Peterka, S., Pfeifer, S. Šarlija, N. i Tomić, J. (2011). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2011., Zagreb: CEPOR
- Singer, S. (ur) i Lenardić, M. (ur). (2011). *Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2010*, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb
- Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2010). The Relationship between Entrepreneurial Activities, National and Regional Development and Firm Efficiency - GEM based evidence from Croatia. *The Journal of Entrepreneurship*, Vol. 19, No.1. pp. 23-41
- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2010). From ignoring to leading changes - what role do universities play in developing countries? (Case of Croatia). *Ekonomski vjesnik*, Vol. XXIII, No. 2
- Singer, S., Delić, A., Perić, J. and Eterović, D. (2009). *Strategija poticanja ženskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj*, (ekspertiza)

- Pfeifer, S., Oberman Peterka, S. and Jeger, M. (2008). Entrepreneurship Education in Croatia, International Conference on Economics, Law and Management, Szabo Z. (Ed.), Petru Maior University of Tirgu Mures, Tirgu Mures
- Pfeifer S., Oberman Peterka S. and Jeger M. (2007). Assessing entrepreneurship education programmes in Croatian higher education area ICSB 2007, Conference Proceedings, Turku, Finska
- Borozan, Đ. (2006). Implications of EU Enlargement on FDI Inflows in the Central and Eastern Europe, Comparative Law Review, Vol. 13, pp.33-53
- Borozan, Đ. and Barković I. (2006). Gender Differences in Perceiving Entrepreneurial Activities, Review of Business Research, Vol. VI, No. 1, pp. 72-77.
- Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2006). Entrepreneurship across campus: How far Croatian universities are from it?, PODIM, Maribor
- Barković, I. and Borozan, Đ. (2005). Gender Dimension of Economic Transition in the CEE Countries: Implications for Female Entrepreneurship Development, Studies and Work of the Collegium of Management and Finance, Vol. 63, pp. 128-145
- Borozan, Đ. and Barković, I. (2005). Creating Entrepreneurial Environment for SMEs Development: The Case of Croatia, Silicon Valley Review of Global Entrepreneurship Research, Vol. 1, pp.44 - 55
- Borozan, Đ., Barković, I. and Maliszewska-Nienartowicz, J. (2005). The Government Policy in Supporting SMEs Development: Croatian and Poland Perspective, Conference proceedings "Enterprise in Transition", University of Split, Croatia, pp.1455 – 1476
- Borozan, Đ. and Pfeifer, S. (2005). Unveiling Croatian International Competitiveness through Export Performance, Studia Negotia, No. 1, pp. 102-115
- Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2005). Benchmarking Entrepreneurial Framework Conditions among GEM Countries, 6th International Conference Enterprise in Transition, Split-Bol, Croatia, Faculty of Economics, University of Split, pp. 121-124
- Singer i suradnici (2005). Strategija razvoja Osječko-baranjske županije: od vizije do primjene, od primjene do vizije, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)
- Šarlija, N., Benšić, M. and Zekić-Sušac, M. (2005). Modeling Small Business Credit Scoring by Using Logistic Regression, Neural Networks and Decision Trees, Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management, Vol. 13, No.3, pp. 133-150
- Barković, I. and Borozan, Đ. (2004). Supporting Female Entrepreneurship in Transitional Economies: the Croatian Experience, 13th Nordic Conference on Small Business Research, Tromso, Norway, pp. 1-17
- Borozan, Đ. (2004). Implications of EU Enlargement on Shaping the Business Environment for Foreign Investors in the CEEC, Proceedings „European Integration: Local and Global Consequences“, Brno, Češka Republika, pp. 50 – 63
- Borozan, Đ. (2003). Poduzetnička osnovica Osječko-baranjske županije: razvojni izazov, Ekonomski vjesnik, No. 1-2, pp. 99 -122
- Borozan, Đ. (2003). Unfavorable Financial Performance of SMEs in the Osijek-Baranja County: Expectation Gap, 48th World Conference Proceeding "Advancing Entrepreneurship and Small Business", Belfast: International Council for Small Business
- Singer, S. (2003) Education for Entrepreneurship – Missing Link in Economics in Transition, Forum on Best Practice in the Development of Entrepreneurship and SMEs in Countries in Transition: The Croatian and Slovenian Experiences, Geneva: United Nations, Economic and Social Council, Economic Commission for Europe
- Singer, S. and Gillman, J. (2003). How to Develop Entrepreneurship Education at Non-entrepreneurial Universities?, 48th World Conference Proceeding „Advancing Entrepreneurship and Small Business“, Belfast: International Council for Small Business

Prilog 1

GEM Hrvatska – uzorak, instrumenti, proces prikupljanja podataka i harmonizacije rezultata

GEM konceptualni okvir (Slika 1, Poglavlje 1) temelji se na pretpostavkama o komplementarnosti različitih komponenti ekonomske okoline (od temeljnih do onih koje podržavaju inovativnost i poduzetništvo) i njihovoj interakciji s percepcijom o društvenim vrijednostima fokusiranim na poduzetništvo i individualnim atributima i ponašanjima. Intenzitet poduzetničkih aktivnosti sinergijski je efekt te interakcije. Sposobnost nekog nacionalnog gospodarstva u ostvarivanju prosperiteta na razini pojedinca i zajednice (mjereno razinom zaposlenosti i bruto domaćim proizvodom po stanovniku) ovisi o intenzitetu i kvaliteti poduzetničkih aktivnosti u zemlji.

GEM istraživanje temelji se na podacima prikupljenima iz tri izvora: podaci prikupljeni anketiranjem reprezentativnog uzorka odrasle populacije, podaci prikupljeni anketiranjem i intervjuiranjem eksperata čije znanje doprinosi razumijevanju poduzetništva i podaci prikupljeni iz standardiziranih sekundarnih međunarodnih i nacionalnih baza podataka.

Podaci prikupljeni od odrasle populacije (Adult Population Survey – APS)

Najznačajniji skup podataka u GEM istraživanju dobiven je anketiranjem slučajnog uzorka od najmanje 2000 osoba starosti od 18-64 godine.

Svaki uzorak podataka ponderira se odgovarajućim težinama po spolu i dobi kako bi se dobili podaci koji predstavljaju radno aktivnu populaciju u državi. Tako pripremljen uzorak podataka za svaku godinu, šalje se konzorciju Global Entrepreneurship Research Association, čiji koordinacijski tim nadzire kvalitetu i harmonizaciju podataka. U postupku harmonizacije podataka, težine u uzorku se prilagođavaju s obzirom na strukturu po spolu i dobi u skladu s popisom stanovništva iz 2011. godine.

Struktura uzorka s obzirom na spol i dob, u % - 2018.-2020. (ponderirane vrijednosti)

Ukupan uzorak ispitanika		2019.	2020.	2021.
Spol	Žene	50,2	50,1	50,1
	Muškarci	49,8	49,9	49,9
Dob	18-24	13,2	13,2	13,7
	25-34	21,4	21,4	20,9
	35-44	21,0	20,9	20,9
	45-54	23,0	23,1	23,0
	55-64	21,4	21,4	21,4

Svake godine se na ovako definiranom slučajnom uzorku odrasle populacije (najmanje 2000 osoba), primjenom standardiziranog, posebno razvijenog upitnika, prikupljaju podaci u cilju mjerenja poduzetničke aktivnosti na nacionalnoj razini. Način prikupljanja podataka u Hrvatskoj u 2002., 2003. i 2004. godini bio je „licem u lice“, a od 2005. godini provodi se telefonsko prikupljanje podataka. Anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS PULS, do 2020. isključivo preko fiksnih telefona, a od 2020. godini provodi se kombinirano anketiranje: 85% telefonsko (CATI - Computer aided telephone interviewing), a 15% preko weba (CAWI - Computer aided web interviewing).

Standardiziranim upitnikom prikupljaju se podaci o percepciji društvenih vrijednosti relevantnih za poduzetničko djelovanje, individualnih atributa o kojima ovisi poduzetničko ponašanje te o poduzetničkoj aktivnosti (od pokretanja preko rasta poslovnog pothvata do izlaska iz poduzetničke aktivnosti). S obzirom da se prikupljaju podaci o spolu, dobi, obrazovnoj razini, kućanstvu i regionalnoj pripadnosti moguće je dobiti uvid u poduzetnički kapacitet zemlje iz različitih perspektiva.

Podaci prikupljeni od eksperata (National Expert Survey – NES)

Drugi relevantan izvor podataka u istraživanju poduzetničke aktivnosti čine stavovi i mišljenja eksperata. Uzorak eksperata sastoji se od poduzetnika – praktičara, znanstvenika koji se istraživački bave poduzetništvom, funkcionera u vladinim institucijama, eksperata iz financijskog, obrazovnog i nevladinog sektora, te eksperata iz područja infrastrukture (fizičke, pravne i komercijalne). Eksperti se izabiru na temelju njihove reputacije i iskustva što znači da se ne radi o reprezentativnom uzorku eksperata iz područja poduzetništva. Najmanji broj eksperata mora biti 36, odnosno 4 eksperta po jednoj komponenti poduzetničke okoline.

U 2019. godini u NES ispitivanju sudjelovalo je 36, u 2020. godini 38, a u 2021. ukupno 37 eksperata. Eksperti su ocjenjivali poduzetničku okolinu korištenjem standardiziranog upitnika u kojem su komponente poduzetničke okoline opisane raznim tvrdnjama.

U upitniku iz 2019. godine komponente poduzetničke okoline opisane su sa 54 tvrdnje, a u 2020. godini sa 66 (56 standardnih tvrdnji + 10 tvrdnji vezanih za COVID-19). U upitniku za 2021. godinu poduzetnička okolina opisana je sa 78 tvrdnji (63 standardnih tvrdnji + 15 tvrdnji vezanih uz učinke pandemije COVID-19 na poduzetnički kontekst i žensko poduzetništvo). U pravilu svaka pojedina komponenta opisana je sa 2-8 tvrdnji. Izražavanjem svog slaganja/neslaganja s pojedinim tvrdnjama ocjenama 1 do 9 (pri čemu 1 znači potpuno neslaganje s tvrdnjom, što znači nezadovoljavajuća kvaliteta, a 9 potpuno slaganje što znači visoko zadovoljstvo kvalitetom) dobiva se procjena raspoloživosti i kvalitete svake pojedine komponente poduzetničke okoline.

Tvrdnje su grupirane tako da formiraju mjerne instrumente kojima je moguće interpretirati percepciju eksperata o pojedinim komponentama poduzetničke okoline. Visoke vrijednosti Cronbach Alpha testa ukazuje na visoku pouzdanost mjernih instrumenata što daje kredibilitet procjenama kvalitete komponenti poduzetničke okoline. U 2021. godini Cronbach Alpha vrijednosti za pojedine standardne mjerne instrumente su:

Komponente poduzetničke okoline	Cronbach Alpha
Pristup novcu - Financijska potpora (dostatnost)	0,892
Pristup novcu - Lakoća dobivanja financijskih sredstava	0,842
Vladine politike prema poduzetništvu – prioriteti	0,879
Vladine politike prema poduzetništvu – porezi i regulativa	0,807
Vladini programi za poduzetništvo	0,910
Poduzetničko obrazovanje – osnovno i srednje obrazovanje	0,928
Poduzetničko obrazovanje - tercijarno obrazovanje	0,862
Transfer istraživanja i razvoja	0,913
Komercijalna i profesionalna infrastruktura za poduzetništvo	0,870
Otvorenost domaćeg tržišta – dinamika	0,944
Otvorenost domaćeg tržišta – barijere ulaska	0,840
Fizička infrastruktura	0,864
Kulturne i društvene norme	0,918

Prikupljanje mišljenja eksperata obavlja se on-line. Analiziranjem prikupljenih podataka kvantificiraju se stavovi eksperata te se na taj način mjeri percepcija o tome koliko pojedine komponente poduzetničke okoline u državi djeluju stimulirajuće ili ograničavajuće na poduzetničku aktivnost.

U 2021. godini, ocjene pojedinačnih 13 komponenti poduzetničke okoline transponirane su s originalne skale (0-10) na skalu 1-9 (1-najlošije, 9-najbolje), kako bi se zadržala longitudinalna usporedivost pokazatelja kvalitete pojedine komponente poduzetničke okoline u Hrvatskoj s pokazateljima prikazanim u prethodnim izvješćima (objavljenim do 2020). Transponiranjem se ne utječe na rangiranje Hrvatske u odnosu na ostale zemlje sudionice GEM istraživanja. Međutim, potrebno je imati u vidu kako se u GEM globalnom izvješću za 2021. godinu

prikazuju vrijednosti pojedinih komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj na skali od 0-10 te se tako nominalno razlikuju od vrijednosti prikazanih u ovom izvješću.

U pojedinim godinama se u standardiziranu verziju upitnika uključuju dodatna pitanja, kojima se reagira na neke aktualne teme.

U 2021. godini u GEM NES upitnik uključeno je nekoliko novih mjernih instrumenata: učinci pandemije COVID-19 na poduzetnički kontekst, te žensko poduzetništvo. Učinci pandemije je tema koja je podijeljena u 4 podteme: (1) Napredak i podrška digitalizaciji i radu na daljinu / Progress and support of digitalization and teleworking, (2) Porast ekonomije kratkoročno ugovorenih poslova - gig poslovi / Rise of gig economy as a startup driver and business model, (3) Prioritet održivosti okoliša u odnosu na profitabilnost i rast / Prioritization of environment above profitability or growth, (4) Djelotvornost vladinih mjera za ublažavanje negativnih učinaka pandemije na nova poduzeća / Government mitigation of decline of new firms. Cronbach Alpha za ove mjerne instrumente su slijedeće:

Komponente poduzetničke okoline dodane u 2021. g	Cronbach Alpha
Napredak i podrška digitalizaciji i radu na daljinu (3 tvrdnje)	0,619
Porast ekonomije kratkoročno ugovorenih poslova - gig poslovi (2 tvrdnje)	0,858
Prioritet održivosti okoliša u odnosu na profitabilnost i rast (2 tvrdnje)	0,768
Djelotvornost vladinih mjera za ublažavanje negativnih učinaka pandemije na nova poduzeća (2 tvrdnje)	0,784
Žensko poduzetništvo (6 tvrdnji)	0,850

Harmonizirana baza podataka, koju izrađuje GEM konzorcijski tim, koristi se za izradu globalnog i nacionalnih izvještaja.

Standardizirani međunarodni / nacionalni skup podataka

U cilju potpunije slike o profilu nekog nacionalnog gospodarstva, uz primarne podatke o poduzetničkoj aktivnosti, GEM konzorcijski tim prikuplja i različite standardizirane makroekonomske podatke iz sekundarnih izvora kao što su Svjetska Banka, Svjetski gospodarski forum, Međunarodni monetarni fond, OECD i Ujedinjeni narodi. Ti podaci koriste se za izradu profila država uključenih u GEM istraživanje.

Za izradu profila teritorijalnih jedinica na sub-nacionalnoj razini (županije) GEM tim Hrvatska koristi raspoložive podatke o stanovništvu, vitalnom indeksu, bruto domaćem proizvodu, indeksu razvijenosti, indeksu konkurentnosti, zaposlenosti, nezaposlenosti, riziku od siromaštva i poslovnoj demografiji iz baza podataka Državnog zavoda za statistiku, Financijske agencije, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, Hrvatske gospodarske komore, Ministarstva regionalnog razvoja i fondova Europske unije, te Nacionalnog vijeća za konkurentnost.

Prilog 2

Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju – 2021.*

Rb	Prezime i ime	Funkcija	Institucija
1.	Adrović Zdenko	direktor	Hrvatska udruga banaka HUB
2.	Alpeza Mirela	izvanredna profesorica / direktorica	Ekonomski fakultet u Osijeku / CEPOR
3.	Bakeš Antonija	voditeljica ureda	VEGORA Razvojna agencija Grada Velika Gorica
4.	Barbić Tajana	ravnateljica	Ekonomski institut Zagreb
5.	Blažević Marčelja Jana	zamjenica direktora i voditeljica edukacijskog centra	Step Ri znanstveno-tehnološki park Sveučilišta u Rijeci
6.	Boras Vukšić Doris	voditeljica odnosa s javnošću	HAMAG BICRO Hrvatska agencija za malo gospodarstvo, inovacije i investicije
7.	Bosnić Marija	voditeljica Odsjeka za strateško planiranje i koordinaciju razvoja	ZADRA NOVA Agencija za razvoj Zadrske županije
8.	Božanić Ivanović Bojana	direktorica	Lider magazin
9.	Budak Jelena	znanstvena savjetnica, pomoćnica ravnateljice	Ekonomski institut Zagreb
10.	Car Marko	glavni inženjer u Sektoru za razvoj, pripremu i provedbu investicija i EU fondova	HŽ Infrastruktura
11.	Ćorić Gordana	predavačica	VERN
12.	Galičić Hrvoje	savjetnik Uprave	Hrvatska banka za obnovu i razvitak HBOR
13.	Grubišić Andrej	partner	Grubišić & Partneri
14.	Has Maja	predavačica	Europska poslovna škola
15.	Ivić Šimetin Vesna	direktorica	Hrvatska udruga poslodavaca – Regionalni ured Split
16.	Knežević Krunoslav	savjetnik	Hrvatska obrtnička komora
17.	Kobas Dešković Diana	direktorica	Spona d.o.o.
18.	Križić Čumandra Katica	direktorica	Mapa znanja d.o.o. Zagreb

19.	Krnić Damir	direktor	Logista d.o.o. Rijeka
20.	Krpan Mamuzić Snježana	direktorica Direkcije malog poduzetništva	Erste&Steiermärkische Bank d.d
21.	Krstić Darija	voditeljica Ureda za EU fondove, stručne i razvojne projekte s gospodarstvom	Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
22.	Medić Igor	direktor	Tržnica d.o.o., Osijek
23.	Mrakovčić Supek Višnja	voditeljica Programa za savjetovanje malih i srednjih poduzeća	Europska banka za obnovu i razvoj
24.	Novosel Brankica	ravnateljica	Državni zavod za mjeriteljstvo
25.	Obad Dubravka	direktorica	Konto Obad, Zaprešić
26.	Oberman Mirna	direktorica	Egzakta poslovne usluge d.o.o. Zagreb
27.	Opačak Marija	istraživačica	Institut za javne financije
28.	Oršanić Nikola	direktor	Consultarium, Zagreb
29.	Peterka Milan	direktor	Centar za poduzetništvo Osijek
30.	Prijic-Samaržija Snježana	rektorica	Sveučilište u Rijeci
31.	Popović Boris	direktor	Alarautomatika d.o.o. Rijeka
32.	Račić Domgoj	direktor	Mreža znanja d.o.o.
33.	Srhoj Stjepan	docent	Odjel za ekonomiju i poslovnu ekonomiju, Sveučilište u Dubrovniku
34.	Sušanj Zoran	profesor	Sveučilište u Rijeci
35.	Šimić-Banović Ružica	docentica	Pravni fakultet, Zagreb
36.	Tomić Iva	glavna ekonomistica	Hrvatska udruga poslodavaca
37.	Vidović Pero	direktor	Ambijenti d.o.o., Čakovec

*Informacija o funkciji eksperta i instituciji u kojoj je bio/bila angažiran(a) odnosi se na vrijeme kada je obavljeno intervjuiranje.

Prilog 3

Nacionalni timovi i sponzori koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2021-2022. godini

Economy	Institution	National Team Members	Funders	APS Vendor	Contact
Belarus	BEROC Economic Research Center (Kyiv)	Maryia Akulava Radzivon Marozau	The Swedish International Development Cooperation Agency (Sida)	MIA Research	beroc@beroc.by
Brazil	Instituto Brasileiro Da Qualidade E Produtividade (IBQP), Serviço Brasileiro de Apoio às Micro e Pequenas Empresas (SEBRAE)	Simara Greco Vinicius Lorangeiras de Souza Anderson Luz	Serviço Brasileiro de Apoio às Micro e Pequenas Empresas (SEBRAE)	Harvest Pesquisas	simaragreco@yahoo.com.br
Canada	The Centre for Innovation Studies (THECIS), Vancouver Memorial University, St John's, Newfoundland Memorial University, Cornerbrook, Newfoundland Cape Breton University, Sydney, Nova Scotia University of New Brunswick, Moncton, New Brunswick University of Prince Edward Island, Charlottetown, PEI UQTR, Trois Rivières, Québec University of Ottawa Ryerson University Asper School of Business, University of Manitoba, Winnipeg University of Regina University of Calgary Mount Royal University, Calgary University of Alberta, Edmonton	Peter Josty, PhD Adam Holbrook Geoff Gregson Blair Winsor Kevin McKague Yves Bourgeois Matthew Pauley Étienne St-Jean Marc Duhamel Sandra Schillo Charles Davis Howard Lin Nathan Greidanus Chad Saunders Amanda Williams Karen Hughes Brian Wixted Tyler Case	Government of Alberta Government of Canada Government of Ontario Government of the Yukon Western Economic Diversification Canada Women's Economic Knowledge Hub (Ryerson University) Social Sciences and Humanities Research Council University of Manitoba	Elemental Data Collection Inc.	p.josty@thecis.ca
Chile	Universidad del Desarrollo, (From north to south) Universidad Arturo Prat Universidad Católica del Norte Universidad Técnica Federico Santa María Asociación de Emprendedores de Chile (ASECH) Universidad Católica de la Santísima Concepción Universidad de la Frontera	Maribel Guerrero, PhD Tomás Serey, MSc	Universidad del Desarrollo	Questio Estudios de Mercado y Opinión	gem@udd.cl
Colombia	Pontificia Universidad Javeriana de Cali, Universidad Icesi, Universidad del Norte, EAN, Corporación Universitaria Americana	Fernando Pereira Rodrigo Varela Villegas, PhD Jhon Alexander Moreno Barragáin Liyis Gomez Jairo Orozco Leon Dario Parra Moises Galvis Fabian Osorio Manoj Chandra Bayan Juan David Soler Mateo Barraza Arcila Marco Molina Mariangela Lopez Lambrano Rosana Velasco Chaves	Pontificia Universidad Javeriana de Cali Universidad Icesi Universidad del Norte Universidad EAN Corporación Universitaria Americana iNNpulsa	INFO Investigaciones S.A.S.	fpereira@javerianacali.edu.co
Croatia	J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics (EFOS), CEPOR—SMEs and Entrepreneurship Policy Centre	Prof. Slavica Singer, PhD Prof. Nataša Šarlija, PhD Prof. Sanja Pfeifer, PhD Sunčica Oberman Peterka, PhD	Ministry of Economy and Sustainable Development Croatian Association of Banks CEPOR – SMEs and Entrepreneurship Policy Centre J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics	Puls d.o.o., Zagreb	singer@efos.hr
Cyprus	University of Cyprus (UCY), Centre for Entrepreneurship (C4E), Ministry of Energy, Commerce and Industry	Prof. Marios Dikaikakos Dr. Ariana Polyviou Constantinos M. Savvides	Ministry of Energy, Commerce and Industry	RAI Consultants Ltd	c4e@ucy.ac.cy
Dominican Republic	Ministry of Industry, Commerce and SMEs	Anadel Peguero Jonathan L. Bournigal Ana Abreu Fernando Abreu Eric Moreno Aura Madera, Victor Bisonó	Ministry of Industry, Commerce and SMEs, INICIA, Banco Popular, E. León Jimenes, GAM Capital	Barna Management School	anadel.peguero@micm.gob.do
Egypt	The American University in Cairo - School of Business, Ministry of Energy, Commerce and Industry	Prof. Ayman Ismail, PhD Prof. Ahmed Tolba Dr. Shima Barakat, PhD Dr. Hakim Adel Hakim Meshreki, PhD Seham Ghalwash, MSc	Drosos Foundation Oxfam Novib (Danish Arab Partnership Program - DAPP) Hivos	PHI Knowledge	aymanism@aucegypt.edu
Finland	Federation of Finnish Enterprises	Mika Kuismanen, Ph.D	Alhupuro Foundation & Yksitysiyrittäjien Foundation,	Taloustutkimus ltd	mika.kuismanen@yrittajat.fi

France	Labex Entreprendre (Entrepreneurship), University of Montpellier and Montpellier Business School	Frank Lasch Karim Messeghem Doriam Boumedjaoud Jean-Marie Courrent Walid Nakara Sylvie Sammut Roy Thurik Olivier Torrès	Labex Entreprendre, University of Montpellier,	Montpellier Research in Management	Le Terrain, Paris, France
Germany	Leibniz University Hannover - Institute of Economic and Cultural Geography	Prof. Dr. Rolf Sternberg Armin Baharian Johannes von Bloh, MA Dr. Natalia Gorynia Pfeffer Lennard Stolz, MA Dr. Matthias Wallisch	RKW Competence Centre	uzbonn - Gesellschaft für empirische Sozialforschung und Evaluation	sternberg@wigo.uni-hannover.de
Greece	Foundation for Economic & Industrial Research (FEIR / IOBE), Laboratory of Industrial and Energy Economics at the National Technical University of Athens Department of Economics, University of Peloponnese	Assoc. Prof. Aggelos Tsakanikas Sofia Stavraki, MPhil, PhD Candidate Evangelia Valavanioti, Msc Asst. Prof. Ioannis Giotopoulos	RAYCAP S.A.	Datapower SA	atsakanikas@iobe.gr
Guatemala	Kirzner Entrepreneurship Center at Francisco Marroquin University	Mónica Río-Nevado de Zelaya, PhD Carolina Uribe, MBA David Casasola, MA Josías López, BS Estefanía Vizcaíno, BS	Francisco Marroquín University -UFM-	Khanti, S.A.	jdccasola@ufm.edu / curibe@ufm.edu / zelaya@ufm.edu
Hungary	Budapest Business School – University of Applied Sciences (BBS)	Judit Csákné Filep László Radácsi Áron Szennay Zsófia Borsodi Gigi Timár	Budapest Business School – University of Applied Sciences (BBS), Makronóm Institute Budapest	TÁRKI Social Research Institute	csaknefilep.judit@uni-bge.hu
India	Entrepreneurship Development Institute of India (EDII)	Dr. Sunil Shukla, PhD Dr. Amit Kumar Dwivedi, PhD Dr. Pankaj Bharti, PhD	Centre for Research in Entrepreneurship Education and Development (CREED), EDII- Ahmedabad	IMRB	akdwivedi@ediindia.org
Iran	Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran	Prof. Abbas Bazargan Prof. Nezameddin Faghieh Prof. Ali Rezaeian Prof. Abbas Bazargan Dr. Mohammad Reza Zali Dr. Jahangir Yadollahi Farsi Dr. Seyed Mostafa Razavi Leyla Sarfaraz	Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran	Faculty of Entrepreneurship	mrzali@ut.ac.ir
Ireland	Fitzsimons Consulting	Paula Fitzsimons Colm O'Gorman, Professor of Entrepreneurship at Dublin City University	Enterprise Ireland, supported by the Department of Enterprise, Trade and Employment	BMG Research	paula@fitzsimons-consulting.com
Israel	Ira Center of Business, Technology & Society, Ben Gurion University, Ministry of Economics and Industry, Government of Israel	Prof. Emeritus Ehud Menipaz, PhD Yoash Avrahami, MSc	Ministry of Economics and Industry, Government of Israel Ira Foundation of Business, Technology and Society	Brandman Institute	ehudm@bgu.ac.il / yoashav@013net.net
Italy	Università Politecnica delle Marche	Prof. Donato Iacobucci, PhD Asst. Prof. Diego D'Adda, PhD Asst. Prof. Alessandra Micozzi, PhD Francesca Micozzi, PhD	Fondazione Aristide Merloni Università Politecnica delle Marche	IPSOS	d.iacobucci@staff.univpm.it
Jamaica	University of Technology, Jamaica	Terry-Ann Gaynor-Clarke Nigel Cooper Dr Andrea Sutherland Dr Gaunette Sinclair-Maragh Orville Brown Erica Donaldson	Joan Duncan Trust, Development Bank of Jamaica	KOCI Market Research and Data Mining Services	regist@utech.edu.jm
Japan	Musashi University, Nihon University Chuo University Toyo University Keio University	Prof. Noriyuki Takahashi Prof. Masaaki Suzuki Prof. Yuji Honjo Prof. Takehiko Yasuda Prof. Takehiko Isobe	Ministry of Economy, Trade and Industry (METI)	Social Survey Research Information Co. Ltd (SSRI)	noriyuki@cc.musashi.ac.jp
Khazakstan	Nazarbayev University Graduate School of Business	Patrick Duparcq, PhD Venkata Subban Subramanian, PhD Yerken Turganbayev, PhD Shumaila Yousafzai, PhD Bakyt Ospanova, PhD Madina Nurguzhina Nurlan Kulbatyrov Chingiz Tourez	Nazarbayev University Graduate School of Business	DATAmetrics	gsb.exed@nu.edu.kz
Latvia	Stockholm School of Economics in Riga (SSE Riga), Baltic International Centre for Economic Policy Studies (BICEPS)	Marija Krumina, MSc, PhD candidate Anders Paalzow, PhD	Stockholm School of Economics in Riga (SSE Riga)	SKDS	marija@biceps.org

Lithuania	Vilnius University, Enterprise Lithuania	Saulė Maciukaite-Zviniene Taurimas Valys Vytenis Mockus Vadimas Ivanovas Jurgita Pesliakaitė Marius Kalanta Vytautas Kuokštis	Vilnius University, Ministry of the Economy and Innovation of the Republic of Lithuania		saulė.maciukaite-zviniene@vm.vu.lt
Luxembourg	STATEC Research	Dr. Cesare A.F. Riillo, PhD Dr. Chiara Peroni, PhD Steinn Steinsson, MSc	Ministry of the Economy of the Grand Duchy of Luxembourg House of Entrepreneurship (an initiative of the Chamber of Commerce and the Ministry of the Economy of the Grand Duchy of Luxembourg)	TNS ILRES	Cesare.riillo@statec.etat.lu
Mexico	Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (ITESM) (A.K.A. Tecnológico de Monterrey)	José Ernesto Amorós, PhD Elvira Naranjo, PhD José Manuel Aguirre, MSc, PhD Candidate	Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey (ITESM) (A.K.A. Tecnológico de Monterrey)	Berumen y Asociados S.A. de C.V.	jmaguirre@tec.mx
Morocco	Entrepreneurship Research Laboratory Faculty of Law, Economics and Social Sciences University of Hassan II Casablanca	Khalid El Ouzani, PhD Abdellatif Komat, PhD Salah Koubaa, PhD Fatima Boutaleb, PhD Hind Malainine, PhD Sara Yassine, PhD	University of Hassan II Casablanca	ClaireVision	elouzannik@gmail.com
Netherlands	Panteia	Jacqueline Snijders Paul van der Zeijden Dr. Jan de Kok, PhD Martin Clark Pim Zijlstra	The Ministry of Economic Affairs and Climate Policy of the Netherlands	Panteia	j.snijders@panteia.nl
Norway	Nord University Business School	Professor Gry Agnete Alsos Professor Tommy Høyvarde Clausen Research assistant Vilde Skoglunda	Innovation Norway The Norwegian Ministry of Trade, Industry, and Fisheries Nord University Business School	Polarfakta AS	gry.a.alsos@nord.no
Oman	University of Nizwa SMEs Development Authority Authority of Small and Medium Enterprise Development	Dr. Abdallah Mohammed Alshukaili Mr. Bader Alsuleimani Prof. Norizan Mohd Kassim Ms. Kawther Al Kindi Dr. Swadhin Kumar Mondal Mr. Mohammed Al Maawly	University of Nizwa	Horizons Statistical Consulting	a.alshukaili@unizwa.edu.om / nkassim@unizwa.edu.om
Panama	City of Knowledge Foundation, IESA Management School (Panama Campus)	Carla Donalicio Alejandro Carbonell, MBA	AMPYME (Micro, Small and Medium Enterprise Authority of Panama)	IPSOS	cdonalicio@cdspanama.org
Poland	Polish Agency for Enterprise Development (PARP), University of Economics in Katowice	Anna Tarnawa Melania Nieć, PhD Joanna Ortowska Anna Skowrońska Paulina Zadura Robert Zakrzewski Przemysław Zbierowski, PhD	Ministry of Economic Development University of Economics in Katowice	Centrum Badań Marketingowych INDICATOR Sp. z o.o.	anna_tarnawa@parp.gov.pl
Qatar	Qatar Development Bank (QDB)	Farha Al Kuwari, MPhil, MSc Ahmed Badawy, MSc Ahmad Hawi, MSc, DBA candidate	Qatar Development Bank (QDB)	Intelligence Qatar	falkuwari@qdb.qa / a.hawi@qdb.qd
Republic of Korea	Korea Institute of Startup & Entrepreneurship Development (KISED), Korea Entrepreneurship Foundation (KoEF)	Yongmun Kim Myoung-jong Lee Min-Wook Noh Dongha Lee Heeju Lim	Ministry of SMEs and Startups	Korea Research & Institute	djnom@kised.or.kr lhj@kised.or.kr
Romania	Faculty of Economics and Business Administration, Babes-Bolyai University	Petra Szabó Tünde Dézsi-Benyovszki Annamária Bálint Csaba Györfy Lehel-Zoltán Szász Levente Fábián István	Faculty of Economics and Business Administration, Babes-Bolyai University	Metro Media Transilvania	petra.szabo@econ.ubbcluj.ro
Russia	Graduate School of Management, St. Petersburg University	Assoc. Prof. Olga R. Verkhovskaya, PhD candidate Asst. Prof. Karina A. Bogatyreva, PhD candidate Asst. Prof. Dmitri Knatko, PhD candidate Maria V. Dorokhina, PhD candidate Eleonora V. Shmeleva, MA	Sberbank	Levada-Center	e.v.shmeleva@gsom.spbu.ru

Saudi Arabia	Prince Mohammad Bin Salman College of Business and Entrepreneurship (MBCS) Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL), Emaar The Economic City	Prof. Muhammad Azam Roomi, PhD Prof. Alicia Coduras Martínez, PhD Prof. Donna Kelley, PhD	Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL)	Field Interactive MR	acoduras@gemconsortium.org / mroomi@mbcsc.edu.sa
Slovakia	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management (UNIBA SK), Slovak Business Agency (SBA)	Prof. Ing. Anna Pilková, PhD, MBA Doc. PhDr. Marian Holienka, PhD RNDr. Zuzana Kovačičová, PhD Mgr. Juraj Mikuš, PhD Mgr. Ján Reháč, PhD	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management (UNIBA SK) Slovak Business Agency (SBA)	Crystal Research, a.s.	anna.pilkova@fm.uniba.sk
Slovenia	University of Maribor, Faculty of Economics and Business, Institute for Entrepreneurship and Small Business Management	Prof. Miroslav Rebernik, PhD Prof. Karin Širec, PhD Prof. Polona Tominc, Professor, PhD Assoc. Prof. Barbara Bradač Hojnik, PhD Matej Rus, Msc, Assoc. Prof. Katja Crnogaj, PhD	MGRT—Ministry of Economic Development and Technology SPIRIT Slovenia—Public Agency for Entrepreneurship, Internationalization, Foreign Investments and Technology Slovenian Research Agency	Mediana	miroslav.rebernik@um.si
South Africa	Stellenbosch University	Angus Bowmaker-Falconer Prof. Marius Ungerer Dr. Mike Herrington	University of Stellenbosch Business School (USB) and Small Enterprise Development Agency (SEDA)	NielsenIQ South Africa	abf@sun.ac.za
Spain	Observatorio del Emprendimiento de España (OEE)(formerly Asociación RED GEM España)	Ana Fernández Laviada, PhD NATIONAL TEAM Paula San Martín Espina, PhD Isabel Neira Gómez, PhD Yago Atrio Lema, PhD Student Mahsa Samsami, PhD Student Isidro de Pablo López, PhD José Ruiz Navarro, PhD María Saiz, PhD Sebastián Pérez Vides REGIONAL TEAMS José Ruiz Navarro, PhD (Director GEM Andalucía) Lucio Fuentelsaz Lamata, PhD (Co-director GEM Aragón) Consuelo González Gil, PhD (Co-Directora GEM-Aragón) Manuel González Díaz, PhD (Director GEM Asturias) Julio Batle Lorente, PhD (Director GEM Baleares) Rosa M. Batista Canino, PhD (Directora GEM Canarias) Ana Fernández-Laviada, PhD (Directora GEM Cantabria) Carlos Guallarte, PhD (Director GEM Cataluña) Juan José Jiménez Moreno, PhD (Director GEM Castilla La Mancha) Nuria González Álvarez, PhD (Directora GEM Castilla y León) Gabriel García-Parada Ariza, PhD (Director GEM Ceuta) Isidro de Pablo Lopez, PhD (Director GEM Madrid) José María Gómez Gras, PhD (Director GEM Comunidad Valenciana) Ricardo Hernández Mogollón, PhD (Director GEM Extremadura) Loreto Fernández Fernández, PhD (Directora GEM Galicia). Luis Alberto Ruano Marrón, PhD (Director GEM La Rioja) María del Mar Fuentes Fuentes, PhD (Directora GEM Melilla) Antonio Aragón Sánchez, PhD (Co-director GEM Murcia) Alicia Rubio Bañón, PhD (Co-directora GEM Murcia) Ignacio Contin Pilart, PhD (Co-director GEM Navarra) Martin Larraza Kintana, PhD (Co-director GEM Navarra) María Saiz Santos, PhD (Director GEM País Vasco)	Empresa Nacional de Innovación, SA (ENISA) Observatorio del Emprendimiento de España	Opinometre	presidencia@gem-spain.com secretaria@gem-spain.com

Sudan	Ahfad University for Women	Widad Ali A/Rahman Mohamed Alsaeed Othman Mahjoub Amira Kamil Amel Hassan Ahmed Muna Mudathir Ragab Mutaz Mohamed Nour Ahmed Elmurtada Nafisa Tarig Midhat Abdel-Magied	African Development Bank (through) ENABLE Youth Sudan Program	Diva Marketing Services	Dr. Widad Ali A/Rahman - GEM Sudan Project Director -widadali01@live.com
Sweden	Swedish Entrepreneurship Forum (Entreprenörskapsforum)	Professor Johan Eklund Per Thulin, PhD Associate Professor Martin Svensson Marcus Kardelo, Project Manager Postdoctoral Researcher Emma Lappi	Triton Advisers Sweden The Confederation of Swedish Enterprise (Svenskt Näringsliv)	Norstat	marcus.kardelo@entreprenorskapsforum.se
Switzerland	School of Management Fribourg (HEG-FR) University of Applied Sciences and Arts Western Switzerland (HES-SO) Swiss Start-up Factory Swiss Economic Forum Impact Hub Switzerland	Prof. Rico Baldegger, PhD Asst. Prof. Raphael Gaudart Asst. Prof. Pascal Wild Gabriel Simonet, MSc	School of Management Fribourg (HEG-FR) University of Applied Sciences and Arts Fribourg (HES-FR)	Gfs Bern	Rico.baldegger@hefr.ch
Turkey	Yeditepe University	Esra Karadeniz Ozlem Kunday Thomas Schott Gökçe Gizer		Method Research Company	
United Arab Emirates	United Arab Emirates University (UAEU) Dubai SME Al Tamimi & Co. Sandoq Al Watan Tawazun	Prof. Nihel Chabrak Dr. Elif Bascavusoglu Dr. Llewellyn Thomas Dr. Chafik Bouhaddioui Mrs. Bashayer Al Nuaimi (coordinator)	United Arab Emirates University (UAEU) Khalifa Fund	Kantar	gemuae@uae.ac.ae
United Kingdom	Aston Business School, Aston University Queen's University Management School, Queen's University Belfast	Prof. Mark Hart, PhD Dr. Karen Bonner, PhD Dr. Neha Prashar, PhD Prof. Jonathan Levie, PhD Prof. Tomasz Mickiewicz, PhD Prof. Niels Bosma, PhD, Dr Anastasi Ri Dr Samuel Mwaura Dr Sreevas Sahasranamam	Department for Business, Energy and Industrial Strategy (BEIS) Business Innovation Directorate Hunter Centre for Entrepreneurship at the University of Strathclyde Welsh Government Department for the Economy (NI) NatWest	BMG Ltd, Birmingham, UK	mark.hart@aston.ac.uk / w.ferris@aston.ac.uk
United States	Babson College	Jeff Shay Prof. Donna Kelley, PhD Prof. Candida Brush, PhD Prof. Andrew Corbett, PhD Assoc. Prof. Mahdi Majbouri, PhD Smayra Million Doug Scibeck, MA, MSc	Babson College	Qualtrix	smillion@babson.edu
Uruguay	IEEM Business School, University of Montevideo	Professor Leonardo Veiga, PhD Ana Vignolo Gonzalo Avellanal	University of Montevideo/IEEM National Development Agency Grant Thorton Uruguay	Equipos Mori	veiga@um.edu.uy

Autorice

Slavica Singer

Slavica Singer je profesor emerita na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, gdje sudjeluje u vođenju međunarodnog interdisciplinarnog doktorskog studija **PODUZETNIŠTVO I INOVATIVNOST**. Voditeljica je GEM istraživačkog tima u Hrvatskoj od uključivanja Hrvatske u GEM u 2002. godini. Istraživački interes: Triple Helix, poduzetničko obrazovanje, regionalni razvoj, inovativnost i konkurentnost. Za svoj doprinos razvoju sveučilišnog poduzetničkog obrazovanja sa transdisciplinarnim pristupom i za promociju poduzetničkog obrazovanja na međunarodnoj razini profesorici Singer je 2008. godine dodijeljena UNESCO katedra za poduzetničko obrazovanje. Počasni doktorat od Turku School of Economics, University of Turku, Finska primila je 2010. godine. Nagradu za najboljeg edukatora iz poduzetništva u Europi (European Entrepreneurship Educator Award) dodjelo joj je Lund University, Švedska u 2021. godini. Članica je Hrvatske udruge Rimskog kluba.

Nataša Šarlija

Nataša Šarlija je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku. Doktorat znanosti obranila je na Sveučilištu u Zagrebu na Ekonomskom fakultetu iz područja kreditnih rizika. Istraživački i edukativni rad fokusiran je na rast malih i srednjih poduzeća, financijski menadžment i upravljanje kreditnim rizicima. Pored rada na Sveučilištu, bavi se i konzultantskim radom u području kreditnih rizika. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine unutar kojega je zadužena za metodologiju i statističku obradu podataka. Područja interesa: modeliranje kreditnih rizika, upravljanje kreditnim rizicima, kreditna analiza, scoring modeli za mala poduzeća, procjena potencijala rasta malih i srednjih poduzeća.

Sanja Pfeifer

Sanja Pfeifer je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku Ekonomski fakultet u Osijeku. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Područja istraživačkog interesa su poduzetništvo, menadžment i organizacija, kreativnost, konkurentnost, rast i razvoj poslovnih subjekata. Aktivna je članica Entrepreneurship Research and Education Network - ERENET, te European Council of Small Business – ECSB. U 2008. godini bila je voditeljica znanstvenog simpozija Ekonomskog fakulteta u Osijeku i Fakultät für Wirtschaft und Recht iz Pforzheima, Njemačka i znanstvena urednica zbornika radova simpozija. U razdoblju 2015-2020. godine zamjenica je urednika časopisa Ekonomski vjesnik. U razdoblju 2007-2012, bila je voditeljica projekta „Transformacija poduzetničkog potencijala u poduzetničko ponašanje,“ a trenutno je suradnica na nekoliko domaćih i međunarodnih projekata.

Sunčica Oberman Peterka

Sunčica Oberman Peterka je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, gdje predaje poduzetničke i strateške kolegije. Prije nego što se zaposlila na Sveučilištu (2000.), radila je u Centru za poduzetništvo Osijek (1997.-2000.) kao trener i konzultant za mala i srednja poduzeća, te je vodila edukativno-konzultantski program *Rast i razvoj Vašeg poduzeća*, namijenjen rastućim poduzećima. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Članica je međunarodne organizacije European Council for Small Business and Entrepreneurship. Područja istraživačkog interesa: poduzetničko obrazovanje, poduzetničko sveučilište, autentično liderstvo, pokretanje poslovnog pothvata, upravljanje malim poduzećima, strateški menadžment.

CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih
poduzeća i poduzetništva
www.cepor.hr

ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Ekonomski fakultet u Osijeku
www.ices.hr

ISBN 978-953-7520-14-4